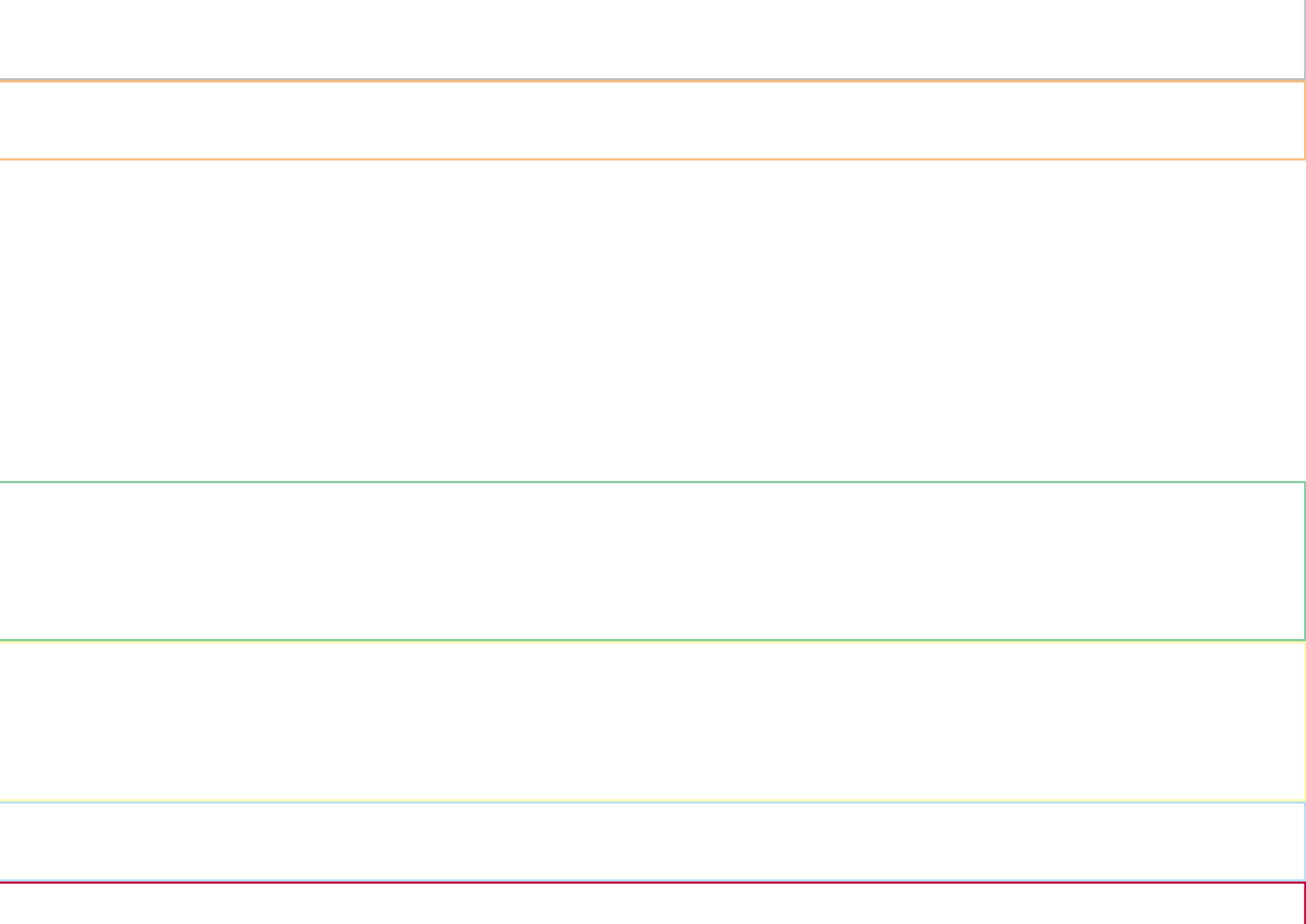

knihovna

a architektura 2003

\ knihovny bez bariér

knihovna

a architektura 2003

\ knihovny bez bariér

knihovna a architektura 2003 \ knihovny bez bariér

© státní technická knihovna 2003

ISBN 80-86504-11-5

obsah

soudobá architektura

charakteristické rysy soudobé architektury. jaká je současná architektura? 11

Irena Fialová

architektura současných knihoven – dílo ve stavu zrodu 15

Monika Mitášová

kritické pohledy

bariéry v nás (kritický pohled architekta) 29

Miroslav Masák

nové české knihovny očima nezávislé knihovnice 38

Věra Vohlídalová

uživatelský pohled na knihovny – komparace a poznámky

k uživatelskému pohledu obecně 46

Vojtěch Ripka

kritické připomínky studentů k nové knihovně 52

Silvie Presová, Petr Škyřík

plány a realita

ústřední knihovna Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně 57

Pavla Kánská, Alexandra Škyříková

knihovna pro město – vize a realita	60
Libuše Nivnická	
nová budova Univerzitní knihovny Univerzity Pardubice	
aneb jak to vidí knihovník po šesti letech provozu	65
Iva Prochásková	
knihovnicko-informační centrum U Přívozu – budoucnost pro Studijní	
a vědeckou knihovnu v Hradci Králové	70
Eva Svobodová	
knihovnicko-informační centrum U Přívozu – Hradec Králové	73
Roman Brychta	
ideální knihovna	
ideální knihovna	77
Ladislav Kurka, Martin Svoboda	

úvod

Předkládaný sborník obsahuje příspěvky z pracovního semináře s názvem »Knihovna a architektura, knihovna bez bariér«. Seminář, který se uskutečnil v září roku 2003, navázal na konferenci z roku 2001. Jeho záměrem bylo pokusit se odpovědět na výzvu, kterou vyslovil v úvodu konference sociální antropolog Andrew Lass. Ve své přednášce vyzval účastníky konference, aby nezapomněli na odstranění veškerých bariér v knihovnách. Posteskl si, že »je paradoxní, kolik myšlenkového úsilí jsme investovali do vize knihoven beze zdí, a jak málo jsme udělali pro to, abychom se zbavili zastaralých padacích mostů«.

Překážky, které musí být odstraněny, jsou nejen ty fyzické, ale patří k nim i bariéry mezi lidmi. Mezi knihovníky a čtenáři, mezi knihovníky navzájem a při budování nových knihoven i bariéry mezi příslušníky dvou velmi odlišných profesí, mezi architekty a knihovníky. Přáním organizátorů semináře bylo, aby se v jeho rámci uskutečnil dialog, ve kterém by obě rozdílné profese byly schopné nalézt společnou představu ideální knihovny bez bariér. Mezi přednášejícími semináře byli tedy ti, kteří knihovny staví, i ti, kteří je využívají, a to buď jako knihovníci, nebo jako návštěvníci knihoven. I když byli přednášející z různých oborů, byli všichni schopni a především ochotni se dohodnout na tom, jaká je knihovna, kterou budou rádi navštěvovat její čtenáři. Seminář tak přispěl velkou měrou k tomu, aby strany, na nichž závisí dobře pracující knihovna, spolu vzájemně začaly komunikovat.

Účastníci semináře se společně shodli na tom, že knihovna bez bariér musí být snadno dostupná fyzicky handicapovaným čtenářům, ale přitom otevřená, prostá vsí segregace, vstřícná, zvoucí, vlídná, prostě příjemná pro své návštěvníky i personál. Takové knihovny budou vždy touhou svých tvůrců a knihovníků, ale především těch, komu slouží – svých čtenářů.

Zkuste si přečíst všechny příspěvky a zamyslet se nad tím, zda se nám, organizátorům, náš záměr podařilo splnit.

V Olomouci, prosinec 2003
Dana Lošťáková

knihovna a architektura \ knihovny bez bariér

21. – 23. 9. 2003, Olomouc

organizační zajištění Knihovna Univerzity Palackého v Olomouci
a Asociace knihoven vysokých škol ČR

sponzoři

3M

ALAX

IDENTCODE

PRECIOSA

ŠEBEK INTEBO

Sborník vychází za finanční podpory Ministerstva kultury ČR

Příspěvky z konference z roku 2001 jsou uloženy na CD, které je součástí sborníku.

soudobá architektura

charakteristické rysy soudobé architektury. jaká je současná architektura?

Irena Fialová

Nelze seriózně odpovědět v rámci jedné přednášky na otázku, jaká je současná architektura, podobně jako nelze za hodinu vysvětlit, o čem je současná medicína nebo fyzika. Architektura jako obor, proces i dílo se navíc neustále přeměňuje, reaguje jednou na změny lokální – rodiny, obce, historie, krajiny – podruhé tyto ignoruje, a zajímají ji změny globální, vzdálené, které v sobě mají sílu, moc a kouzlo nového. Alespoň takto tomu vždy bylo. V současnosti, ve světě, který je informačně stále více provázán, si její různorodost a neuchopitelnost více uvědomujeme a navíc se přesvědčujeme, že vlastně neexistuje nic, čeho by se architektura nedotýkala: od užitných předmětů, nábytku, výstav, interiérů přes zahrady, příbytky, obydlí, domy, budovy, kontejnery až po komplexy staveb, sídliště, sídla, města, krajinu, metropole a megalopole.

Zároveň však zjišťujeme, alespoň praktikující architekti se na tom shodnou, jak se prostor pro architekturu neustále zmenšuje, ukrajován efektivními inženýry, marketingově zdatnějšími konzultanty, nadnárodními dodavateli sérií nábytku, celých domů a částí měst. Na základní schopnosti architektů – analyzovat komplexní problém a navrhnout jeho jedinečné nejvhodnější (utilitas), nejpevnější (firmitas) a nejkrásnější (venustas) řešení – existuje dnes už jen náhodná poptávka. Náznaky ohrožení samotné architektonické profese lze zaznamenat již od vzniku sériové výroby v první polovině 20. století. Od 60. let se toto téma opakovaně vynořovalo ve vztahu k rostoucí společnosti spotřeby a od poloviny 90. let se tato vize postupně proměňuje ve skutečnost.

České země zasahují tyto změny ve společnosti a v architektuře teprve nyní a najednou. Urychleně se měníme bez ohledu na místo bydliště ve společnost spotřeby, která se v euroamerickém regionu vyvíjela postupně od 50.–60. let. Spotřební postoj vniká do všech oblastí našeho života, kultury, volného času, informací, vše se stává zbožím včetně architektury. Se vstupem počítačů do všech lidských činností, architekturu opět nevyjímaje, se proměňujeme v informační společnost. Tato proměna je od poloviny 90. let několikanásobně urychlena globalizačními tendencemi – mobilními komunikačními prostředky a internetem spolu s nadnárodním kapitálem, který volně přelétává sem a tam podle toho, kde se na chvíli nejvíce zhodnotí.

Téměř vše je dnes vypočitatelné, geometrizovatelné, nakreslitelné a realizovatelné. Počítačové softwary stírají rozdíly v kvalitě, které byly viditelné v rukopise. Vznikající architektura je čím dál častěji bez měřítka, bez stínů, s dvourozměrnými fasádami a banálními prostorovými vztahy. Ze zdánlivě jednoduchého, avšak skrytě komplexního umění se stalo zdánlivě i skrytě jednoduché řemeslo. Nebo naopak zdánlivě komplexní, avšak skrytě pouze přesložitě high-tech/low energy stavitelství, většinou bez jakéhokoli vztahu k místu, kterým se tak rády chlubí právě nadnárodní společnosti. Praktikující architekti s tímto hodnocením současného stavu nemusí souhlasit. Každý si vybral nějakou oblast, se kterou se jako architekt identifikuje a která mu přijde perspektivní – ekologická architektura, skleněné domy, rodinné domy, dřevostavby, urbanismus... Málokdo si přizná, že v rámci celého oboru je jen krůček od architektury bez architektů ke společnosti bez architektů.

Budoucnost architektury jako oboru může mít různé více či méně reálné/humorné scénáře:

Vizionářský \ Avantgardní architekti chtěli být hybateli moderní společnosti, někteří chtějí být dnes i hybateli globální společnosti. Veškerý technický pokrok přijímají pozitivně a přesvědčují společnost, že člověk bude nejšťastnější v matematicky definovaném prostředí

měst a domů řízených nanotechnologiemi. Společnost se vývoje obává a vizionáři jsou nepochopeni a v přebytku.

Konzervativní \ Jeho základem je přesvědčení, že veškerý vývoj společnosti je špatný a architekti musejí dále pokračovat a pracovat pouze směrem, který formuloval Vitruvius. Zásadně odmítají jakoukoli změnu a přizpůsobení vývoji společnosti. Sdružují se v klubech tzv. památkářů a snaží se zbrzdit jakýkoli i nenápadný tvůrčí počín.

Ekologický \ Jeho základem je kritika vlivu civilizace a globální společnosti na lokální prostředí a zdroje. Skutečná zátěž výroby skla, hliníku, izolací, plastů atd. na životní prostředí však dosud není uspokojivě vyčíslena. Nelze tedy ověřit pravdivost marketingové rétoriky nadnárodních společností produkujících tzv. high tech/low energy stavby.

Sociální \ Budoucnost architektury je ve vytvoření tzv. sociální sítě pro všechny sociálně slabší či kulturně nepřizpůsobivé občany. Architekturu se tedy možná stanou především přístřeší bezdomovců, útulky, cizinecké tábory, dočasná obydlí, stanová městečka, polní nemocnice, stanice péče o seniory a děti. Úměrně s narůstajícím globálním terorismem bude význam architektů jako odborníků narůstat.

Politický \ Budoucnost architektury a společenský význam oboru je řešitelný tím, že všechny oblasti práce architekta i autorizovaného pozemního inženýra i dalších příbuzných činností budou včleněny do oboru a jejich zodpovědnost kvantifikována tak, aby se architekti stali společensky významnou lobbistickou skupinou a respektovanými odborníky.

Virtuální \ Jeho základem je přesvědčení, že koncepty a konceptuální architektura se mohou stát silným marketingovým argumentem v souboji počítačových programů a jejich výrobců. Koolhaas byl první, kdo postřehl, že architektonické koncepty mají svoji tržní hodnotu, aniž by se cokoliv postavilo. Nouvel totéž formuloval slovy, že odpovědností architekta je co nejlépe vyjadřovat realitu, potencialitu.

Syntetický \ Takový je např. přístup amerického architekta Franka Gehryho, autora Tančícího domu v Praze. Jeho základem je tolerance vůči jakémukoli přání a potřebě a snaha o jejich splnění. Řešením není to nebo to, ale to i to, kterému se musí vytvořit nový celek a souvislosti. Zdá se, že je to přístup, který v sobě má určitý potenciál přetavit racionalizační tendence současného světa a architektury v nový, maximálně tvůrčí výsledek.

Je velice poučné si přečíst, z čeho vychází – jak Frank Gehry popisuje své pocity např. ze současné české architektury: »V Praze je mnoho budov postavených v posledních dvaceti letech, moderních budov, o nichž nikdo nemluví a které jsou hroznými zásahy do svého okolí. Když jsem přijel do Prahy pracovat na této budově, neviděl jsem žádné moderní budovy, postavené za mého života, které by respektovaly prostředí, v němž byly postaveny. A byly to moderní budovy.« Svůj názor, jak zacházet se současnými městy, vyjadřuje slovy: »Nemusí docházet ke konfrontaci, moderní a historické myšlení může splývat bez napodobování. Je několik málo architektů, kteří to uměli: James Stirling byl jedním z nich, pár lidí to dovede, ale je to těžké. Alvar Aalto to dělal ve Finsku s velkým úspěchem. Většina moderních architektů se postavila proti minulosti, prostě ji svévolně ničili, a tak se stalo, že nadělali spoustu nesmyslů.«¹

Tento přístup k architektuře velice úzce souvisí s Gehryho životními zkušenostmi: Frank Owen Gehry se narodil jako Frank Owen Goldberg v roce 1929 ve druhé generaci polské židovské rodiny, která přišla do kanadského Toronta z polského Lodže v roce 1908. Dědeček Franka Gehryho vlastnil železářství a byl učencem Talmudu. Na svého vnuka měl hluboký vliv jednak diskusemi o judaismu, které spolu vedli, jednak tím, že jej nechával pracovat u sebe v obchodě od jeho deseti až do sedmácti let. V polovině čtyřicátých let postihla rodinu Goldbergových finanční krize: otcův podnik zkrachoval a jeho zdraví se zhoršilo. V roce 1947 Goldbergovi odešli za lepší budoucností a klimatem do Los Angeles, kde již žili jejich příbuzní. V prvních letech však byli velmi chudí, a tak Frank

pracoval po dobu tří, čtyř let jako řidič nákladáku. Již v Torontu jako šestnáctiletý začal navštěvovat večerní přednáškový cyklus na tamní univerzitě, v Los Angeles pokračoval kurzy kreslení a architektury na večerní škole za finanční podpory své první ženy. Později se stal řádným studentem školy architektury University of Southern California. Po absolvování školy nastoupil v roce 1954 do kanceláře Victor Gruen Associates. Tehdy se také společně se ženou rozhodli změnit své židovské příjmení Goldberg na ne-židovsky znějící Gehry. V letech 1956–57 pokračoval ve studiu na Harvard Graduate School of Design, kde pro sebe objevil evropské modernisty, zejména Le Corbusiera. Pod tímto vlivem se v roce 1961 rozhodl přijmout místo v kanceláři André Remondeta a přestěhoval se s rodinou do Paříže, aby mohl lépe poznat evropskou architekturu.

V roce 1962 se vrátil do Los Angeles a založil vlastní kancelář; pracoval hlavně na projektech nákupních center a podobných komerčních zakázkách. Prostřednictvím svého přítele, psychologa Milтона Wextera, poznal v sedmdesátých a osmdesátých letech mnohé losangeleské umělce. Jejich tvorba začala více a více ovlivňovat Gehryho architekturu. Při práci na návrhu domu s ateliérem pro malíře Rona Davise (1970–72) zkusil přenést perspektivní iluze, s nimiž pracoval Davis ve svých obrazech, do prostoru a objevil možnosti působení zkrácené perspektivy na trojrozměrný objekt a účinky deformace pravoúhlé formy. Zásadním experimentem byla slavná přestavba a přístavba jeho vlastního domu v Santa Monice (1978–79), kterou realizoval pro potřeby své nové rodiny. Podobnými experimenty byla spolupráce s umělci, např. s Claesem Oldenburgerem a Coosje van Bruggem na projektu Chiat/Day na Main Street ve Venice (1975–86), kde došlo ke konstruování obřího kukátka ze železobetonu. Tyto i další objevy, odehrávající se v různém měřítku a při různých příležitostech, vždy ovlivnily Gehryho myšlení a byly užity v následných projektech, kde je lze dobře vystopovat.

Od sedmdesátých let se Gehry systematicky a vědomě osvobožoval od břemene kultury stylu a naučil se cíleně nacházet nové přístupy k práci. Pracoval na rozvoji své tvořivosti, jeho projekty rostly do velikosti

i do složitosti, až na konci osmdesátých let se jeho tvůrčí schopnosti a prostorová představivost začaly dostávat do rozporu s omezeními dvourozměrného zobrazení, a tím i s dodavateli, kteří odmítali postavit to, co bylo v projektu a co bylo tak vzdálené jejich praktické zkušenosti, v rámci fixního rozpočtu. Ve snaze řešit tento problém se Gehry na počátku devadesátých let rozhodl k velmi riskantní investici: obklopil se lidmi z praxe a rozhodl se začít používat pro zobrazování svých tvarově složitých návrhů špičkový software pro 3D modelaci Catia^{/2}, který je používán v leteckém a automobilovém průmyslu a umožňuje projekt plně kontrolovat, včetně počítačově řízené výroby. V roce 1991 byla tato metoda poprvé vyzkoušena při realizaci 54 m dlouhé a 35 m vysoké skulptury Ryby pro olympijskou vesnici v Barceloně, která musela být navržena a realizována během deseti měsíců, v následujícím roce byla použita při realizaci drobné stavbičky autobusové zastávky v Hannoveru. Při realizaci Tančícího domu v Praze byla poprvé vyzkoušena v měřítku stavby (1994–96). Byl to právě Tančící dům, na kterém si Gehryho lidé ověřili, že tento jejich proces navrhování, využívající nejprogresivnější počítačové aplikace, je tou správnou cestou k úspěšné realizaci i těch tvarově nejsložitějších návrhů. Díky němu se Frankovi Gehrymu podařilo realizovat v posledních deseti letech

řadu projektů, v čele s Koncertní síní Walta Disneye v Los Angeles (2003), které se staly vrcholnými díly současné světové architektury.

Gehry neuznává žádná apriorní pravidla – neexistuje pro něj žádný správný nebo špatný způsob, jak věci udělat. Jeho metoda práce není nic víc než výsledek tvůrčího architektonického procesu šitého na míru konkrétním požadavkům a místu: »Chtěl jsem udělat v Praze dům, který by měl vztah k historickým vrstvám, které už tu byly, který by je respektoval a přenesl informaci z těchto vrstev do návrhu domu. Chtěl jsem udělat dům, který by byl kontextuální, ale přitom odlišný od všeho, co tady už bylo, protože se stavěl v jiné době. Stavěl se v nové době.«^{/3} Inteligentně tím propojuje oba zdánlivě antagonistické světy současné architektury – neurčitý svět umělce-tvůrce, používajícího svoji intuici a citlivost, a určitý světa technika-projektanta, používajícího špičkový technický nástroj. Současnými prostředky umožňuje návrat ke svobodnému rukodělnému tvarování domu, které tak obdivujeme u katedrál – gotiky, baroka či Gaudího – a které bylo racionalizací stavebnictví a celé naší civilizace v průběhu 20. století naprosto potlačeno. To otevírá architektuře jako oboru, procesu i dílu na počátku 21. století úplně nové možnosti.

Poznámky

/1 Citace z rozhovoru s Frankem Gehrym in: Fialová, Irena: Tančící dům, Zlatý řez. Praha 2003, str. 120.

/2 Catia je integrovaný soubor softwarových programů, který pokrývá oblast navrhování výrobků ze všech možných hledisek: CAD (Computer Aided Design), CAE (Computer Aided Engineering) a CAM (Computer Aided Manufacturing).

/3 Citace z rozhovoru s Frankem Gehrym in: Fialová, Irena: Tančící dům, Zlatý řez. Praha 2003, str. 119.

architektura současných knihoven – dílo ve stavu zrodu

Monika Mitášová

»Je-li téma, jež musí architekt lákat a současně podněcovat jeho důvtip a důmysl, pak je to projekt veřejné knihovny.« \Étienne-Louis Boullée, architekt nerealizovaného projektu Francouzské královské knihovny z roku 1784

»Domnívám se, že žijeme v okamžiku, kdy je naše zkušenost světa mnohem méně zkušeností dlouhého života vyvíjejícího se v čase, než zkušeností sítě, která spojuje body a proplétá se svým vlastním tkanivem.« \Michel Foucault, 1966

»Dnes všichni vzbuzují dojem, a vzbuzují jej také sami v sobě, že ve svém nitru nosí knihu – již jen proto, že mají nějakou práci, rodinu, nemocné rodiče, nerudného šéfa. Jakýsi příběh... Zapomínáme, že po každém z nás chce literatura zvláštní způsob objevování a úsilí, jistý tvořivý záměr dosažitelný jen prostřednictvím literatury jako takové, jejíž úlohou v žádném případě není zaznamenávání okamžitých výsledků různých aktivit a záměrů. Knihy se stávají »druhořadými« tam, kde se v první řadě ke slovu dostává marketing.« \Gilles Deleuze, 1992

Přelom 20. a 21. století snad může, kromě mnoha jiných událostí, charakterizovat také kulturní dění, jež obecně považujeme za další z krizí a zároveň proměn evropské knižní kultury. Za jakýsi »konec« knihy i »nový návrat« ke knize. Zatímco skeptikové přelomu století ohlašovali zmizení klasické knihy z evropské knižní kulturní tradice, těšitelé naopak poukazovali na rostoucí zájem o psaní a čtení knih klasických i neklasických, jež provázela péče vydavatelských domů o tištěné i elektronicky vydávané a šířené knihy. Výrazné kritiky i širokého ohlasu se dostalo stále levnějším

šíření knih na elektronických nosičích, výrobě levných tisků ve velkých nákladech a měkkých vazbách i tvorbě knih vzácných: bibliofilii vydávaných v malých nákladech, na kvalitním papíře, s podnětnou typografií, sazbou, vazbou i ilustracemi. Knihy, již tolikrát zavržené a znovu žádané, byly v průběhu přelomu století s novou energií psány, vydávány, čteny a komentovány. Jejich vliv se projevil nejen uvnitř odborných komunit, ale také v mezihraničních oblastech našeho poznání. Knihy se opět staly také předmětem přelomových uměleckých, architektonických, filozofických a vědeckých děl nedávné doby. Myšlení se k tradici psaní a výkladu knižních textů znovu obracelo nejen jako k jednomu ze svých vůdčích témat, ale také jako ke specifickému poznávacímu, kritickému a tvůrčímu výkonu. Evropané přelomu století svět opět četli jako knihu, otevřené dílo, text bez konce a začátku – a naopak – knihu si zase jednou rádi přečetli coby obraz tvůrčího a interpretačního otevřeného světa. Svým vlastním dílem k tomu, paradoxně, přispělo právě to, co skeptikové přelomu století označili za zdroj a hlavního strůjce milenistické smrti knihy – tedy elektronická technologie zápisu, šíření a čtení datových knih a knihoven. Virtuální knihy a knihovny se však ukazují být také tou transformační silou, která klasické a moderní »knižní paradigma« proměňuje v paradigma současné.

Elektronické technologie mají vliv nejen na vznik a správu soukromých knihoven a knižních archivů, ale také na vznik a povahu knihoven veřejných. Na jedné straně přinášejí vznik samostatného typu veřejné knihovny v elektronickém prostředí (e-knihovna), na straně druhé ovlivňují organizaci, provoz a vzájemné propojení knihoven fyzických. Současné veřejné knihovny s kombinovanými sbírkami papírových, audiovizuálních a virtuálních »knih« jsou dnes navštěvovány jak čtenáři věrnými knižnímu a těmi, kteří preferují svou nově nabytou elektronickou gramotnost, tak také těmi, kdo v sobě tyto kvality propojují v kvalitu novou: kýmsi jako surfaři po elektronických datech, jimž uhranulo také kouzlo potištěného papíru. Tito přátelé hybridních, fyzicko-virtuálních knihoven a virtuálně-aktuálního čtení berou v současné knihovně do rukou jak počítačovou myš, tak (s trochou štěstí) knihy a tiskoviny, jež v knihovně sami a/nebo s pomocí

jiných vyhledali nebo náhodně objevili. Současná knihovna se tedy, podobně jako současné knihy a jejich čtenáři, proměňuje v komplexnější, mnohasložkovou instituci: umožňuje nové, elektronické způsoby cíleného i náhodného hledání virtuálních textů a neopouští ani onu dávnou možnost soustředění, studia a poznávání známých i nově objevovaných krásných, odborných knih a periodik. Dovoluje osamění i společnost při čtení textů, jež nesou na svých papírových, a nenesou na svých virtuálních tělech stopy očtení. Současné knihovny nás tedy monitory svých počítačů vzdalují spíše listování v kartotéčních lístcích a hledání ve fyzických registrech než knihám samotným. Počítače nám knihy spíše slibují, než by nám je braly. Vzbuzují naději, že se vytoužených papírových knih snad nakonec přece jen v knihovnách dopátráme, a dokonce – že je nalezneme v mnoha neočekávaných významových souvislostech, sítích, kontextech a kontextech těchto kontextů... Současné elektronické prostředky se tedy na vzniku, organizaci a provozu knihoven mohou podílet nejen jako prvky pomocné a podpůrné, modernizující již utvořené tradiční typy knihoven, ale mohou také ovlivňovat způsoby navrhování a tvorby knihoven jiných. Naše telematická zkušenost nemusí být jen aditivně přidávána k již známému prostoru čtení ex post, jako jakési technologické nutné zlo, jemuž není vyhnoutí, ale má šanci stát se také tématem a tvůrčím postupem architektury, podobně jako je tomu u psaní a čtení knih klasických. Přemýšlení o architektuře současných knihoven proto pro mne představuje síť rozvinutou několika různými směry, mezi nimiž nechci, nemohu a nebudu rozsuzovat. Toho se vzápětí jistě rádi a mnohem lépe chopí jiní. Má úloha je jiná: chtěla bych teď společně s Vámi cíleně i náhodně projít několik málo z mnoha současných zahraničních knihoven, které považuji za inspirující, protože se jim podle mého soudu daří architektonicky postihnout povahu současného vztahu čtenářů ke knihám, čtení, sbírání a půjčování knih. Spolu s nimi se také zastavím u několika inspirujících projektů a postupů navrhování těchto knihoven, jež z mnoha důvodů nebyly stavebně realizovány nebo se právě staví. Staneme se teď tedy na chvíli nejen čtenáři knih, ale také čtenáři knihoven. S trochou trpělivosti se nám to snad může podařit. Ráda

bych si také v této souvislosti položila otázku, v jakém smyslu jsou zmíněné knihovny uzavřenými a/nebo otevřenými díly současné architektury: Čím je setkání s čtenáři fyzických i virtuálních knih inspiruje a jak se ony samy pro tato setkání stávají inspirující?

1. ZASTAVENÍ

klasicizující a současně modernizující: Francouzská národní knihovna v Paříži (1989–95)

»Budova knihovny pro 21. století byla odpovědí na určité praktické potřeby. Kromě odpovědi na tyto potřeby jsme však považovali za správné, aby Francie dala formou příkladného monumentu jasně najevo smysl pro hodnotu svého intelektuálního bohatství a svou důvěru v budoucnost knih a čtení. (...) Vítám také dílo Dominiqua Perraulta, jehož precizní argumentace si získala můj respekt. Budova, kterou navrhl, je jasná a zářná ve své symetrii; její linie jsou uměřené; její prostory a funkce jsou pojaty jednoduše. (...) Mezi nebem a zemí prostírá se esplanáda knihovny, otevřená pro všechny, jako rozlehlý veřejný prostor, ve kterém se mohou jednotlivci potkávat a vmístit se mezi ostatní lidi způsobem, jenž je tak ojedinělý u veřejných prostor moderních měst.« \François Mitterrand, 1995

»Je to klasické architektonické gesto, zcela v duchu Paříže. Jeho monumentální měřítko odpovídá městu a Francouzi mají, jak se zdá, chladnou racionalitu tohoto druhu projektů v oblibě.« \Richard Rogers – člen poroty mezinárodní architektonické soutěže, 1994

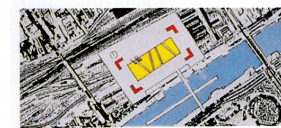
»Být architektem dnes znamená provozovat jednu z posledních renesančních profesí, jež zasahuje všechny oblasti lidského snažení. (...) Architektura není avantgardní umění, je to ariérgardní, tedy opoždující se umění. Byla vždy dvacet let za velkými avantgardními uměleckými hnutími, vždy plná úzkosti z toho, že ji kontaminují příliš rychle. Umělci vyhlásili smrt umění, je na čase, aby architekti manifestovali smrt, rozpad, zmizení architektury a nahradili ji přístupem, který propojí naše města se světem přírody. (...) Na knihovně mě fascinuje pocit, že jsme vytvořili mystické

místo, které přesahuje všechny dosud známé odkazy.« \Dominique Perrault – architekt knihovny, 1995

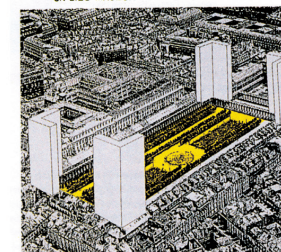
Mohu snad říci, že u zrodu Francouzské národní knihovny stály především dva impulzy: snaha soustředit francouzský národní fond knih publikovaných po druhé světové válce do jedné budovy v hlavním městě a úsilí podpořit nový urbanistický rozvoj východní části Paříže. Tím, že prezident Mitterrand převzal záštitu nad tímto projektem, dal jasně najevo, že tato knihovna je další z řady prestižních Velkých projektů (Grands projects), jež se za osobní podpory a dohledu francouzských prezidentů realizují v Paříži od druhé poloviny minulého století podnes. Mezinárodní architektonická porota rozhodla, že s takto formulovanou úlohou se nejlépe vyrovnává vize architekta Dominiqua Perraulta – ten se tak stal prvním francouzským architektem v řadě mezinárodních osobností, jež v současné Paříži staví takzvanou autorskou architekturu – tedy architektonická díla s vlastním autorským rukopisem.

Architekt Perrault svůj návrh nové knihovny – městského monumentu vypracoval jak na základě soutěžního programu připraveného pracovní skupinou pro ustavení veřejné národní knihovny, jejíž předsedou byl Serge Goldberg, tak díky vlastní analýze umístění velkých pařížských parků a veřejných ploch s ohledem na jejich vztah k řece. Právě kresby, jež zachycují Champ de Mars, zahrady a budovu Invalidovny, Tulerii a plochu Jardin de Plantes ve vztahu k Seině výstižně dokládají Perraultovo rozhodnutí navrhnout pro východní část města knihovnu u Seiny jako další z velkých pařížských plánů a zároveň stavebních dominant: vzniklo plató s vnitřním atriem vymezeným čtyřmi monumentálními věžemi v nárožích. Perrault svou budovou–parkem směřoval rozvoj veřejných prostor města dál východním směrem, přes existující průmyslovou periferii. Iniciální potenciál tohoto rozhodnutí dnes potvrzuje nejen samotná knihovna, ale také společenské a obytné bloky nově vystavěné

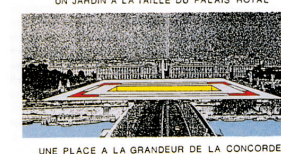
koncept stavby Francouzské národní knihovny – vztahy s městskými dominantami,
Dominique Perrault – červenec 1989

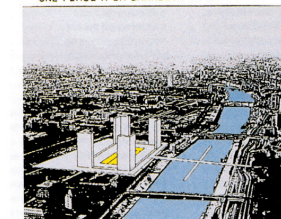
UN LIEU MAJEUR POUR L'EST PARISIEN

UN JARDIN A LA TAILLE DU PALAIS ROYAL

UNE PLACE A LA GRANDEUR DE LA CONCORDE

Concours - juillet 1989
Competition - July 1989

kolem ní ve třináctém pařížském obvodu. Veřejná národní knihovna dala tedy městu očekávaný transformační impuls a zároveň se stala od města oddělenou, samostatnou stavbou, jako tomu bylo u staveb antického Řecka, klasické i klasicizující architektury.

Na jedné straně má tato knihovna o celkové ploše 365 178 m² představovat veřejnou, »lidovou« stavbu, částečně supermarket – jak říká autor (čtyři Perraultem navržené věže jsou jednoduchým, popularizačním odkazem i mnemotechnickou pomůckou, díky níž i zapomětlivý čtenář rozumějící pouze figurativním znakům zjistí, že budova vyhlížející jako čtyři proti sobě postavené otevřené knihy může být snad knihovnou, v níž jsou možná další knihy...). Na straně druhé jsou duchovní ambice knihovny nemalé: má se podle autora stát také částečně chrámem. A to chrámem, který má ve svém středu atrium a v něm spíše uměle vysazený kus pralesa než rajský dvůr. Oproti původnímu programu dnes knihovna uchovává národní knižní a audiovizuální fond nejen druhé poloviny, ale celého

uplynulého století. Proto se nárůst akvizic, jenž měl probíhat postupným doplňováním knih do skladů podél obvodu skleněných věží, odehrál celý naráz již před otevřením knihovny a dnes jsou prosklené věže knihovny již prakticky plné – a tedy mnohem méně průsvitné, než bylo záměrem autora. Knihovna je členěna na čtyři oddělení: exaktní vědy a techniku; literaturu a umění; ekonomické a politické vědy; filozofii, historii a humanitní vědy. Kolem vnitřní fasády s výhledem do spodních pater atria jsou situována vědecká

konzultační pracoviště (2 034 míst k sezení) s knihami ve vyžádaném i volném výběru (500 000 svazků), sklady a technické provozy jsou naopak po obvodu vnější. V nejvyšším podlaží, s výhledem do horní části atria a koruny stromů, je veřejná část knihovny s 350 000 svazky, 2 500 položkami periodik (a 1 556 místy k sezení). Ta je přístupná veřejnosti od osmnácti let či s bakalářským univerzitním titulem. Mezi těmito podlažími jsou v mezaninech s vysokým stropem umístěny vědecké studovny, audiovizuální a konferenční sály (s proměnlivým počtem míst k sezení). Ve skleněných věžích je kromě automatického dopravního systému knih, obslužných prostor a skladů také proměnlivý počet míst pro administrativu a management knihovny. Členění prostor v jednotlivých podlažích se liší a může být dle potřeby opakovaně měněno. Také počet mezaninů se může měnit a s ním i užitná plocha studoven. Budova tedy nemění svůj celkový objem, ale může měnit svou celkovou užitnou plochu. Interiéry knihovny, obdobně jako vnější schodiště a plató (esplanáda) v exteriéru, jsou obloženy a členěny tropickým dřevem, na němž jsou a budou patrné stopy používání a patina. Dřevěné jsou také vnitřní, svislé otočné lamely členící a stínící skleněnou fasádu. Dovolují nám vnímat celou škálu měřítek stavby od hladkých celků k strukturovaným detailům až po jemné textury. Zatímco všechny tyto specifické stopy a prvky exteriéru i interiéru stavby zaznamenávají plynutí času a změny sledů prostor knihovny, vnitřní »les« – skupina vzrostlých stromů v atriu – podle autora »knihovnu situuje do bezčasí, jehož odkazy jsou univerzální«¹ (str. 48). Nositelem mimočasovosti a univerzality architektury zde tedy není stavba samotná, ale její propojení s věcí se proměňující přírodou.

Mohu tedy teď říci snad také to, že knihovna pracuje s postupy klasické a moderní architektury ne zcela klasickým či modernizujícím způsobem. Na jedné straně působí na své okolí jako iniciační a organizující prvek, na straně druhé užívá architektonické i mimoarchitektonické prostředky k vyjádření vlastní otevřenosti, několikasořkovosti a proměnlivosti v čase a prostoru. Je nejen, jako Boullého návrh knihovny, utopickou stavbou ztělesňující pravidelný a symetrický l'image de l'ordre (obraz řádu)

Dominique Perrault – Francouzská národní knihovna
pohled přes atrium

uprostřed amorfni a proměnlivé přírody. Je také architekturou kompozitní, téměř manýristicky uchopující nehmotnou proměnu fyzického a nefyzického tam, kde univerzální impuls k této změně nemá být připsán jediné instanci, ale vzájemné spojitosti hybridní, »umělé-divoké« přírody s fyzickou-virtuální architekturou knihovny.

Fyzické prvky, z nichž je prostorová struktura knihovny sestavena, jsou omezeny na jeden opakující se prostorový element – hranol. Ten je zmnožován a ukládán k sobě tak, aby navozoval dojem jasného, vyrovnaného, symetrického a stabilního strukturování. Tento dojem je však neustále destabilizován a znovu navozován vztahem k přírodě i k drobným stopám změn časových a prostorových toků zachycených architekturou vnějšku a vnitřku stavby. Způsob katalogizace, uchovávání a půjčování knih prostřednictvím počítačových pracovních stanic (7 milionů položek katalogu knihovny, 13 milionů položek Francouzského jednotného katalogu) je chápán jako nefyzický »prvek« mezi prvky fyzickými. Meziprostor věží-knih pak může architekt Perrault chápat nejen jako prázdno, ale také jako virtuální objem řízený proporčními vztahy (Perrault mluví doslova o »proporcích virtuálního objemu mezi věžemi«)¹ (str. 56). Takovéto podřízení virtuality klasickým kompozičním principům vede ke vzniku klasicizující elektronicko-fyzické knihovny. Ta nás inspiruje k tomu, abychom virtuální knihy četli v knihovně klasické a s klasickými knihami si vyšli do »lesa« v atriu, sedli si tam pod strom a četli. Tehdy klasická knihovna »zmizí« a virtuální objem atria se promění na prostor ke čtení. Pravidla této knihovny nás však s knihou do »lesa« nepustí. Knihovnu tedy necháváme zmizet, zatímco si v ní čteme, a ve virtuálním objemu si zatím čte jen naše virtuální já.

Můžeme také nechat knihovnu znovu vyvstat před naším zrakem a blíže si ji prohlédnout, číst její znaky a symboly. A nemusíme se předtím stát mnichy, univerzitními studenty a profesory, vzdělanci, nakupujícími v supermarketu ani jinými »zasvěcenci« než zasvěcenci »psaní knihoven«. Veřejně přístupné, symbolické místo, jež zde architekt vytvořil spolu s výtvarníky Richardem Serrou a Jamesem Turellem, nám ke čtení poskytuje hned několik možných vrstev a měřítek:

- a \ Měřítko města: stavba může být otevřenou městskou bránou obrácenou k severu, jihu, východu i západu.
- b \ Měřítko budovy obecně: stavba může být pevností se čtyřvěžím a vnitřním nádvořím porostlým stromy. Klášterní stavbou. Je to také silo na knihy, vertikální skleněný labyrint, minimalistická instalace z hranolů, land art. Nedokončený rám, jehož vrchol a střed je virtuální... atd.
- c \ Měřítko knihovny: čtyři věže – knihy rozprostírají otevřený prostor ke čtení knih i knihovny samotné. Skleněné knihy zaplňující se knihami. Dokončování knihovny je tok, akumulace, ukládání poznatků, pomalá a zjevná kulturní sedimentace.
- d \ Měřítko prostorových hádanek a paradoxů: je možno číst v Paříži a současně mimo Paříž? Jsou v otevřených knihách zase otevřené knihy a v nich opět...? Jak číst prostory průhledně-neprůhledné? Je inverze knihy také knihou svého druhu? Je klasický podstavec a rám... atd.

2. ZASTAVENÍ

dekomponující a současně rekonponující: obsahuje zastavení dvě: první je delší, druhé zcela krátké. Prvním (A) je nerealizovaný projekt nyní představené Francouzské národní knihovny, jehož autorem je holandský architekt Rem Koolhaas (atelier OMA), a druhým zastavením (B) je projekt právě rozestavěné knihovny v Seattlu od téhož autora.

A

»V momentě, kdy elektronická revoluce zdánlivě rozpouští vše, co je pevné – zbavuje se vši potřeby koncentrace a ztělesnění – se nejzazší představa knihovny jeví jako zcela absurdní.« \ Rem Koolhaas, 1998

»Všichni se zabývají utopií plně integrovaných informačních systémů, které nabudou svou hmotnou podobu ještě před otevřením budovy [Francouzské národní knihovny (FNK), pozn. aut.]: knihy, filmy, hudební nahrávky, počítače budou čteny z jedině

»záračné« tabule či stolu. Budoucnost neslibuje konec knihy, ale věk nových rovností.« \Rem Koolhaas, 1998

»Když jsme konečně přestali myslet na rozměry, je vysloven předpoklad, že [knihovna, pozn. aut.] bude mít 3–5krát více návštěvníků, než [galerie, pozn. aut.] Beaubourg. Komunistický projekt v postideologickém věku?« \Rem Koolhaas, 1998

Podle architekta Rema Koolhaase má Francouzská národní knihovna s důrazem na knižní a multimediální záznamy vzniklé během 20. století mnohem větší šanci stát se konglomerátem obřího kina, mediatéky a knihovny než knihovnou klasickou či moderní (univerzálně polyfunkční). Podobně jako Perrault, také Koolhaas navrhuje budovu nové knihovny jako obrovské podium, do nějž však situuje jen sklady knih, dopravní systémy a horizontální komunikace. Nad tuto platformu pak klade další, sevěřený blok jednotlivých specializovaných oddělení knihovny. Nejen Perrault, ale také Koolhaas chápe prostor vymezený svou stavbou metaforicky. Nepovažuje jej za prázdno, ale za: »absenci budovy – mezeru vyříznutou v pevném bloku informací«¹² (str. 616). Koolhaasovo rozvrhování provozů a forem knihovny nám přibližuje sebeironizující zápis z autorova deníku, jemuž není zcela cizí ani jemná absurdita:

**»12. května
Vědecký den.**

Vezmi:

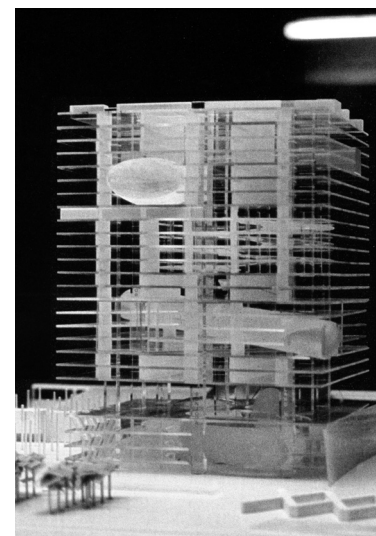
1 desku skladů

1 desku administrativy/kanceláří

1 desku horizontálních komunikačních prostor/výtahů

Laminuj je dohromady tak, aby utvořily jedinou velkou budovu. Vytáhni drátky zavínutých čítařů nahoru, jakoby šlo o rozbořenou Baby-lonskou věž s výhledem na Seinu. Teď desky horizontálně rozřízni: každý řez odpovídá programu (provozu, funkci) budovy. Nemůžeš pochybit. Půdorys = řez.«¹² (str. 622)

Čítárny se mají spirálovitě ovíjet kolem bloku těchto hustě k sobě kladených »desek« a mají čtenářům poskytovat výhledy na město i řeku. Ve druhé fázi projektu jsou čítárny z bloku desek naopak »vyříznuty« na způsob dutin. Autor říká: »... nejsou navrhovány, jsou jednoduše vyříznuty. Může nás tato formulace osvobodit od tíživého předstírání objevů?«¹² (str. 626) Díky tomuto »tesařskému a kamenickému« způsobu odebrání hmoty z pevného bloku nabývá budova svou výslednou porézní a »děravou« formu, již probíhá devět pravidelně rozmístěných výtahových šachet a několik rozlehlých, nepravidelných společenských prostor – dutin. Zde končí odebrání a k slovu se opět dostává přidávání hmoty. Koolhaas uvažuje o »bezforemné (formless) architektuře«¹² (s. 638), jež by ve vztahu k tomuto místu ve městě utvořila knihovnu a zároveň neutvořila klasickou ani moderní formu, respektive pra-formu (archetyp, ideální tvar, jednotné dílo). Jednotlivé knihovny a studovny pak Koolhaas nenavrhne, tak jako Perrault, v duchu kontinuálního, homogenního uvnitř členěného prázdného kontejneru, ale jako samostatné, navzájem rozlišené a oddělené prostory svébytných povah, provozů a forem. Tedy jako rozlehlá singulární, příbuzná a zároveň vzájemně diferencovaná tělesa (monády, planety, buňky, atd.), jež jsou nezávislé na sobě i na vnějším obalu knihovny upevněna na nosné konstrukci stavby. Podobné rozvržení čítařů a studoven vyčleňujících se z jinak relativně homogenního

Rem Koolhaas
projekt Francouzské národní knihovny – model

interiérového prostoru stavby zvolil nedávno v návrhu knihovny v Peckhamu v Londýně (?–1999) také architekt William Alsop.

V Koolhaasově atelieru je pak postaven inverzní model této knihovny: to, co má být ve skutečnosti plné, je v modelu prázdné a naopak. Probíhá společná diskuse a oponentura. Práce pokračují. Poslední vzniká skleněná fasáda a pak už jen finální prezentace projektu. Společnou diskusi (jejíž součástí bylo také mlčení) architektů, stavařů, výtvarníků a teoretiků o čtyři toky později Koolhaas rekapituluje: »Ostatní disciplíny si užívaly svou nově nabytou svobodu: hybridnost, lokálnost, neformálnost, náhodu, singularitu, nepravidelnost, výjimečnost – zatímco architektura uvízla v konzistenci, opakování, pravidelnosti, mřížkách, obecnosti, všeobsáhlosti, formálnosti a předpojatosti. Naše práce se stala společnou výzvou k architektonickému a inženýrskému prozkoumání výše zmíněných svobod. Stala se znovudobytním řezu. Vyslovením naší společně sdílené nespokojenosti s provozem formulovaným jen na základě rozmatávání klubíček našeho bujícího podvědomí. Stala se zrušením jediného, grandiózního řešení integrujícího konstrukci a provoz. Šlo také, upřímně řečeno, o hledání budovy, která bude nejenom jiná, ale bude také jinak vypadat: díky své autentické novosti.«¹² (s. 667–8)

Je zřejmé, že v návrhu dvacetipodlažní knihovny byly jednotlivé proozy umístěny částečně s ohledem na soutěžní program (funkci) a částečně náhodně. Všemi patry budovy probíhají sklady a kanceláře. Z nich jsou ve čtvrtém podzemním podlaží vyděleny audiovizuální a promítací sály, jakožto velké kabiny pro sledování videa, televizních programů a pro poslech hudebních nahrávek. Nad nimi jsou pak hudební, video a filmové knihovny společně s konferenčními sály (3. PP). Knihovna hudební a knihovna pohyblivého obrazu má svůj prostor nejen o patro výše (2. PP), ale také ve výstavních sálech a galeriích patra následujícího (1. PP). V úrovni terénu se do horních i spodních podlaží knihovny vstupuje výtahy a eskalátory z otevřeného, devět metrů vysokého prostoru beze stěn. Strop i podlaha tohoto vstupního plató je navržena z matného, mléčného skla, přes které může prosvítat světlo z interiéru knihovny. Zde by byly také

instalovány velkoplošné elektronické tabule – obrazovky, jež mají přichozím poskytovat informace o událostech odehrávajících se v knihovně. Pro návštěvníky, kteří by chtěli vyjít z budovy a zároveň knihovnu zcela neopustit, zde není navrženo vnitřní atrium, ale restaurace, tělocvična, plavecký bazén a park s vyhlídkou na střechu knihovny. Mezi prvním a posledním patrem je pak osmnáct podlaží zmíněných průběžných skladů – místy proděravělých jen konferenčními místnostmi a studovnamy ovoidních a ortogonálních forem. Koolhaas však narozdíl od Perraulta meziprostory své architektury nepovažuje za jakýkoliv, ani za univerzální virtuální objem. Považuje je za nepřítomnost domu. Za virtuální dům. Jsme jím vyzýváni, abychom se pokusili virtualitu vnímat v kontextu s architekturou, v níž žijeme, a obohatili tak naši stávající, duchovní i tělesnou zkušenost bydlení. Můžeme ve virtualitě prodlévat a nějak snad v ní i bydlet – zejména však díky ní komplexněji a zároveň diferencovaněji obýváme své domy a domovy aktuální. Koolhaasův projekt není – jako projekt Perraultův – inspirován myšlením klasiků a utopistů. Bere v úvahu současné představy a názory na místo (topos), na neexistenci místa (atopii) i na přehodnocování: dekomponování a rekonponování míst (distopii). Je-li distopii zrcadlo, v jehož odraze je místo zmnoženo a stranově obráceno, je-li distopii zároveň také loď, jež plave z místa na místo a současně je také sama jakýmsi »místem« svého druhu, pak Koolhaasovy prostory-dutiny a prostory-ovoidy levitující ve skladech knih a zároveň na místech zmnožovaných »záračnými« tabulemi a stoly, jež nás přenášejí mezi místy zvukovými, obrazovými a textovými, představují hybridní, »distopický topos« současné architektury. V tomto smyslu se Koolhaasova knihovna nechává naším prožíváním a poznatky virtuality inspirovat mnohem otevřeněji než knihovna Perraultova. A čím Koolhaasova knihovna inspirovala naše setkání s knihou? Podobně jako my sami vyjímáme knihu z regálů a bereme ji do dlaní, knihovna vyjímá čtenáře z ortogonálního řádu svých skladů a kancelářů a usazuje je při čtení do rozlehlých prostor, z nichž některé jsou utvářeny na způsob zavinutí Möbiovy pásky: »Představte si místnost, ve které zeď plynule prochází v strop, ten zase v zeď

a ta zase v podlahu... Místnost se svinuje do smyčky. («Room loops the loop.»¹² (str. 634)

Tento Koolhaasův projekt knihovny nebyl stavebně realizován, ale jeho myšlenka společenských a zároveň individualizovaných prostor vyjmutých z pravoúhlé mřížky logistikou řízených skladů a kanceláří je dnes následována, rozvíjena a citována mnoha současnými architekty a architektkami. Někdy jsou pro rozvoj architektury důležité nejenom projekty stavebně realizované, s kterými máme vlastní, prožívanou a konceptuální zkušenost, ale také projekty »ideové«, známé jako myšlenky zaznamenané v obrazech, modelech a textech inspirujících naše další poznávání a tvorbu architektury. Nebyly možná realizovány mimo jiné také proto, že nenašly podobně naladěného klienta a investora: nevyhověly členům porot, nezdály se občanům a státní správě, politikové se v nich neshledali s odrazem svých záměrů. Někdy stačí, aby tato inspirující díla »jen« našla otevřenějšího klienta, jinou zemi a příhodnou dobu stavební realizace. Tak jako Koolhaasův návrh knihovny v centru města Seattle v USA.

B

Jedenáctipodlažní budova veřejné knihovny v Seattlu s 1 400 000 svazky knih, tiskovin a audiovizuálních záznamů představuje jinou verzi předchozího Koolhaasova návrhu a dalších jeho dvou nerealizovaných projektů knihoven pro univerzitu Jussieu v Paříži (1999). Koolhaasův názor

na knihovny se radikálně nemění: »Knihovna se z prostoru ke čtení proměňuje na společenské centrum s mnohanásobnými kompetencemi.« Tato knihovna je kombinací pěti platforem a pěti programových či funkčních shluků (clusters) – mezi nimi jsou pak administrativní a organizační platformy – prostory pro práci knihovníků, jejich inter-

akci a »hru« s médii. Fakt, že obsah knihovny může být zapsán na čip, a také fakt, že knihovna může uchovávat obsahy všech ostatních knihoven v zemi, vede podle Koolhaase k několika převažujícím vlastnostem knihovny v Seattlu:

- \ je komprimována, zhuštěna a přehodnocuje způsoby uskladnění knižních sbírek a digitálních dat;
- \ je flexibilní tak, že každá její část má svou vlastní, specifickou flexibilitu;
- \ lze v ní rozlišit několik formových vrstev (platforem, platů) a programových (funkčních) shluků, jež mohou a nemusí být vzájemně provázány. Jedna z platforem je také platforma virtuální;
- \ diagram organizace virtuálního prostoru knihovny se stává východiskem pro komponování fyzické budovy, kterou čtenáři a návštěvníci knihoven realizují svou přítomností a činnostmi na konkrétním místě a v konkrétním čase.

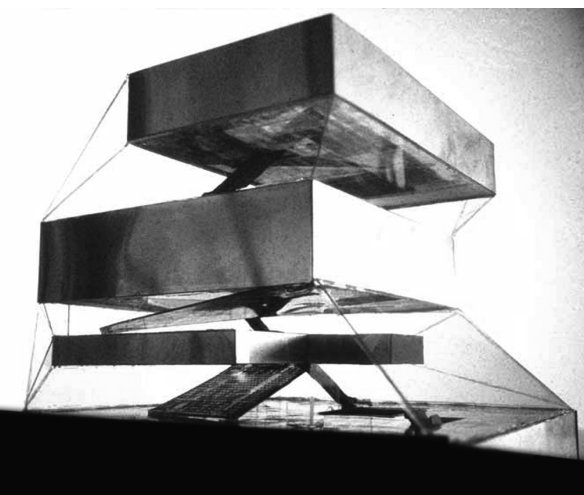
3. zastavení – mnohanásobně hybridní: _____

Zde bych mohla uvést mnoho knihoven, od těch historizujících a eklektických až po ty, pro něž nemám formulován přesnější model, směr, školu ani jinou přihrádku. Upřímně mě neláká zabývat se historizujícími a eklektickými knihovnami, jimž se mnohem zasvěceněji věnují jiní historikové a teoretikové architektury. Krátce se zde tedy na závěr zmíním o třech knihovnách, pro něž jen obtížně hledám jakási vymezení, ale jež jsou nějak, i když není vždy zcela zřejmé jak, důležité. Mnohdy je jejich poezie, vztah k jiným dílům, citlivost k současnému dění tím, co mne na nich oslovuje.

A

Tou první je Centrální vědecká knihovna Technické univerzity v Delftu (projekt 1993–95, realizace 1996–98)

»Jistěže diskutujeme o moderních elektronických médiích a také o otázce, zda mají knihy a knihovny budoucnost. Konec konců, všechny informace budou zřejmě

přístupny kdykoliv a odkudkoliv: od nejmenší studovny až po to největší počítačové laboratorium. Ale univerzitní knihovna nabízí i prostor pro pěstování našeho vědění a pro výzkum, pro soustředění a zamyšlení. Je to také prostor určený k setkávání, ve kterém můžeme podnětné myšlenky sdílet společně. \ Francine Houben, 1998

»Sním o budově plné knih, dalších knih a zase knih – s krásnými kruhovými čítárnami. Budovu, ve které můžeme knihy vidět, dotýkat se jich a přivonět k nim. Propast mezi snem a realitou je však obrovská. Provoz knihovny předpokládá, že knihy budou ve skladech.« \ Francine Houben, 1998

»Chtěla bych do areálu Technické univerzity vnést trochu romantiky.«
 \ Francine Houben, 1998

Knihovna v Delftu byla v pořadí třetí knihovnou, na níž architekti a architektky holandského studia Mecanoo pracovali. Po fakultní a veřejné knihovně to byla první knihovna univerzitní – přesněji centrální výzkumná univerzitní knihovna, jejíž úlohou je sloužit nejen studentům a pedagogům univerzity v Delftu, ale také se starat o centrální katalog vědecké a výzkumné literatury všech holandských univerzit. Ředitel Leo Waaijers kladl v programu budoucí knihovny, spravující kolem jednoho milionu svazků, důraz na vybudování centrálního registru a regulaci toku informací počítačovými prostředky. Svou vizi knihovny přirovnal k letištnímu terminálu.

Architektka Francine Houben, jež ve studiu Mecanoo projekt této knihovny vedla, navrhla knihovnu jako vrstvu krajinného reliéfu. Střecha knihovny porostlá trávou se na jedné straně dotýká země, na straně druhé se zvedá jako stupající terénní vlna: »Knihovna je budova, která nechce být budovou, ale krajinou. (...) Měla by zůstat krajinou, s jemně zakřivenými tvary a ostře seříznutými hranami. Lidé by měli mít možnost doslova po knihovně kráčet jako v krajině.«¹³ Toto pojetí knihovny realizované jako umělý svah má zřejmé ekologické, urbanistické i architektonické motivace. Zatravněná střecha knihovny má akumulaci potenciál, chrání budovu knihovny před prudkými změnami vnější teploty. Chladný vzduch

je v noci do budovy nasáván, uskladněn v podzemí a ve dne jsou jím pak ochlazovány interiéry knihovny, včetně počítačového laboratoria. Budova s travnatou střechou také na univerzitu přináší nezanedbatelnou plochu udržované veřejné zeleně a vzrostlých stromů. Z urbanistického hlediska pak tvoří předpolí, vstupní prostor do vedlejší budovy univerzitní auly. S jistou nadsázkou lze říci, že tato knihovna-terénní vlna je funkční ve třech měřítkách (kontextech) a dvěma způsoby současně: z vnitřku i z vnějšku. Jako dům i jako louka.

Architektce Francine Houben se nakonec podařilo částečně realizovat také její sen o knihovně plné knih, knih a zase knih: do budovy knihovny vstupujeme přes skleněnou fasádu, za níž vidíme až do nitra skladů knih členěných skleněnými příčkami. I když se knih nedotkneme ani si k nim nemůžeme přivonět (tak jako k trávě na střeše), můžeme je alespoň zahlédnout dříve, než usedneme k počítačům, abychom je opět našli a sledovali jejich cestu k nám a naši cestu k nim. Kromě knih ve volném výběru, uložených v dřevěných policích, máme tedy jako čtenáři také přehled o pohybu ostatních knih po budově (včetně jejich dopravy proskleným dopravníkem knih). Oddělení vzácných knih a tisků mělo být podle projektu umístěno za purpurovým sklem. Ve výsledném řešení je sklo bílé, barevné jsou však vnitřní dělicí stěny (modrá) a křídla dveří do jednotlivých oddělení knihovny (červená). Místnost pro 300 počítačových pracovních stanic je členěna na malé pracovní boxy, aby čtenáři měli soukromí a částečně byla odcloněna modravá zář monitorů. Hlavní prostory knihovny – studovny – jsou umístěny odděleně ve věži-kuželu, jenž interiér knihovny osvětluje denním světlem: »S krajinou by měla kontrastovat velká forma. Dlouho jsme přemýšleli o jejím přesném tvaru. Měla by být kruhová, ale měli jsme pochybnosti o tom, jak ji zakončit. Nakonec logika konstrukce její tvar určila: kužel – jako indiánské teepee v krajině. Hezké na kuželu je to, že je čistou, konstruktivní formou – symbolem Technické univerzity. Kužel dá prostor vnitřním, uzavřeným čítárnám. Jsou zavěšeny ve vrcholu kuželu – tím získáváme krásně rozlehlé prostory bez sloupů. Kužel jako symbol technologie, ale také klidu a kontemplace. Kužel, tak jako připínáček, spíná

architektonickou formu s »nekonečnou, širou krajinou.«¹³ Na rozdíl od Perraultova projektu, kde středem knihovny je příroda, zde žádný střed není – jen jakýsi decentrovaný obvod, ve kterém je místo pro ideální těleso.

Kromě zmíněného programu měla na formování knihovny vliv také sousední aula navržená holandským atelierem Van den Broek a Bakema. Postavit vedle tak výrazné budovy další dům je zásadní rozhodnutí. Francine Houben tuto budovu považuje za »betonovou sochu«. Návrh knihovny-krajiny tohoto svého souseda spíše respektuje a podporuje, než by mu ubíral na monumentalitě: »Výsledkem jsou vlastně dvě nové budovy: knihovna krajinu podpírá a aula si do krajiny sedá.«¹³ Jde o pozoruhodný příklad participace s prostředím, a tedy stavby, která je pokračováním, navazováním řetězce tam, kde jiní tvoří monády. Architektka Francine Houben odmítla také nabídku univerzity, aby projektovala dostavbu této auly. Naopak univerzitě navrhla, aby byl rozpočet na dostavbu použit na obnovu vnitřních prostor a rekonstrukci budovy, čímž počet míst v jídelně stoupl na univerzitou požadované číslo, a budovu auly tedy nebylo třeba dostavovat. Ale jak zhodnotit ohleduplnost toho, co postaveno nebylo?

V porovnání s Perraultovým i Koolhaasovým návrhem nám tato malá knihovna předvádí zcela jiný způsob spolupráce architektury s okolním prostředím. Budova je nejen kontextuální, je také spolupracující se stavbami okolo. Sklo v ní není použito jen na povrchu (aby bylo vidět dovnitř knihovny a ven z ní), ale také v interiérech (aby bylo vidět budovou téměř »skrz-naskrz«). Kolemjdoucí, čtenáři i zaměstnanci pak vidí nejen na knihy v policích, ale také, jak je to v holandské architektuře běžnější, mají přehled o administrativních a řídicích mechanismech fungování knihovny jakožto veřejné instituce. Knihovna je tedy nejen uživatelsky, ale rovněž provozně transparentnější a méně oddělená od veřejného prostoru, než je tomu u předchozích projektů knihoven a ostatních staveb univerzity. Chceme-li, můžeme to považovat za vizuální propojení vnějšího veřejného prostoru s prostorem veřejných institucí. S Koolhaasovým projektem se toto řešení shoduje v intuici, že číst knížku budeme v současné knihovně spíše v odděleném, nepravoúhlém prostoru. Ve shodě s předchozími dvěma projekty

i tato knihovna dospívá k technologicky dobře vybavené kompaktní geometrické formě (hranol, kubus, kužel). Francine Houben však k základnímu tělesu nejvýrazněji, byť aditivně, připojuje formu řízenou spíše topologicky než geometricky. Pro všechny zatím představené projekty platí, že počítačovým technologiím jsou zde rezervovány samostatné, speciálně vybavené místnosti. Celkový řád a provoz stavby se (až na Koolhaase) k telematickým zážitkům s elektronickými médii staví spíše rezervovaně, než by se jimi nechával opravdu tvořivě inspirovat.

B

Druhým zastavením jsou skici k nerealizovanému projektu Evropské kulturní a informační knihovny (BEIC) v Miláně (2001) od architekta Jo Coenena, analyzující elementy a toky informační knihovny.

C

Závěrečným zastavením je podle mého soudu nejotevřenější příspěvek ke knihovnám informačního věku: Mediátéka v japonském městě Sendai (projekt 1995–1997, realizace 1998–2000).

»Designboom: Který z Vašich projektů Vám přinesl největší uspokojení?

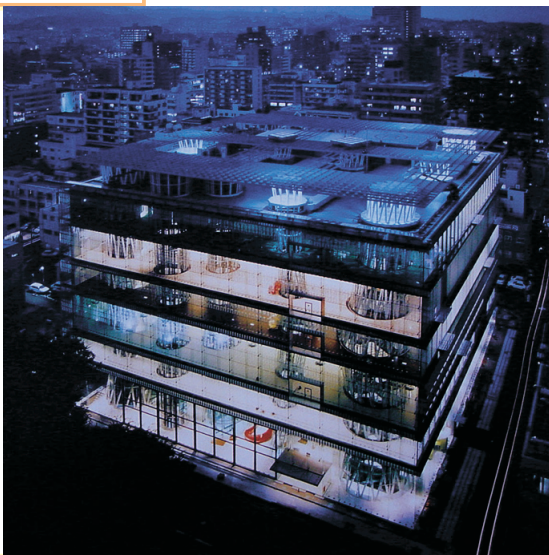
Toyo Ito: *Mediátéka v Sendai. Pracoval jsem na ní šest let a bylo to obohacující.«*

\Z rozhovoru architekta Toya Ito pro internetový časopis Designboom, 2001

»Doba, kdy muzea, knihovny a divadla hrdě předváděla svou archetypální přítomnost, skončila. Existence obrazů na stěnách a knih na papíře již není absolutní. Relativizují ji elektronická média.« \Toyo Ito, 1997

»Mediátéka bude archetypem zcela nové architektury. Bude obývána dvojí tělesností současných lidí – jejich tělesností tvořenou tokem elektronů a také jejich tělesností jednoduchou, odpovídající přírodě.« \Toyo Ito, 1997

Mnohokrát byla citována slova architekta Toya Ito, podle kterých je mediátéka v Sendai inspirována stébly vodní trávy tančícími v proudu vody. To je, řekněme, známější a oblíbenější z autorových metafor. Méně jsou v této

souvislosti citovány výroky oslovující jiné oblasti naší imaginace: »Ode dávna bylo lidské tělo propojeno s přírodou prostřednictvím orgánů, v nichž cirkuluje voda a vzduch. Lidé jsou dnes vybaveni elektronickým tělem, v němž cirkulují informace – se světem informací je tedy propojují síť tohoto jejich druhého těla. (...) Největší výzvu pro nás dnes představuje otázka, jak tyto dva typy tělesností vzájemně propojit.«⁴ Podobné otázky Toyo Ito klade architektuře: »Prostřednictvím současné architektury musíme navázat vztah s elektronickým prostředím tak, že do ní informační

toky a turbulence zahrneme. Otázkou je, jak můžeme propojit jednoduchý

prostor související s přírodou a prostor virtuální, jenž se světem souvisí prostřednictvím elektronických sítí. Prostor, který by oba integroval, by mohl být snad představitelný jako elektronicko-biomorfní.«⁴

V konceptu knihovny je tato představa konkretizována na práci se třemi prvky:

- \ rovinami (6 horizontálních rovin komunikace);
- \ tubusy (13 vertikálních nosních a komunikačních toků);
- \ kůží (dvojitá prosklená fasáda).

Úlohou struktury kombinující tyto tři prvky je utvořit prostor k propojení knihovny (150 000 svazků), centra vizuálních médií, divadla, galerie, počítačových pracovišť s tiskařskými dílnami a kopírovacími centry, v nichž si příchozí mohou sami »vydat« knihu a/nebo pořídit různé vizuální, zvukové a datové záznamy. Trasy a postupy veřejného uchovávání a směny informací jsou zde vzájemně nehomogenně propojeny. Mediatéka je zatím jedinou stavbou tohoto druhu. Představuje formulující se přístup ke znovudefinování místa knihovny v současné kultuře.

Poznámky a literatura

- ¹ Bibliothèque nationale de France 1989 – 1995. Dominique Perrault architecte. (Ed.) Jacques, M., Lauriot-dit-Prévost, G., Artemis, Paris 1995.
- ² S,M,L,XL. (Ed.) O.M.A., Koolhaas, R., Mau, B., The Monacelli Press, New York 1995.
- ³ Houben, Francine: »Library of the Future«, přednáška proslavena na konferenci Prostor budoucnosti – Knihovny 21. století, Helsinky, Finsko 2. – 3. 6. 2002 (<http://www.lib.hel.fi/conf02/>).

- ⁴ Ito, Toyo: Image of Architecture in Electronic Age, (http://www.um.u-tokyo.ac.jp/publish_db/1997VA/english/virtual/01.html).

Foto: obrazová dokumentace je citována z uvedené literatury.

kritické pohledy

bariéry v nás

(kritický pohled architekta)

Miroslav Masák

Úskalí hodnocení

Kdybychom si teď rozdali metry, teploměry a expozimetry a kdybych vás požádal, abyste změřili a popsali knihovnu v olomoucké zbrojnici, vrátili byste se, někdo dříve a někdo později, se shodnými výsledky o rozměrech místností, délkách regálů a počtu uložených knih, o teplotě vnitřního prostředí i o intenzitě osvětlení čítáren. Zjistili byste takzvané měřitelné hodnoty nebo hmatatelné vlastnosti stavby. Kdybych vás však požádal, abyste zvážili, zda je stavba harmonická nebo depresivní, zda jsou její vnitřní prostory poetické a vlídné anebo bez proporcí a ponuré a zda se vám zdá instalovaný nábytek pohodlný a krásný anebo málo funkční a extravagantní, snesli byste asi řadu rozdílných názorů. Dostali bychom se k úskalí neměřitelných, nehmatatelných hodnot. Tedy měřítek subjektivních, která si sami vytváříme, a jejichž klasifikace proto shodné výsledky nemá. Čerta přitahuje čertice s ocasem a rohy, konstatoval Voltaire. Nezáleží tedy jen na hodnotě toho, co je hodnoceno, ale i na tom, kdo hodnotí. Tím, jak jste pochopili, dávám zbraň do rukou těm, jejichž projekty budu kritizovat.

Někteří mí inteligentní známí neváhali v různých anketách klasifikovat stavbu Nationale Nederlanden na rohu Rašínova nábřeží (takzvaný Tančící dům), aniž by do ní kdykoli vstoupili. Se samozřejmostí ji hodnotili jako sochu, jen podle exteriéru. Řekneme-li »ten člověk je nevzhledný«, neopravňuje nás to k tomu, abychom zároveň konstatovali, že ten člověk je špatný. A naopak, atraktivní blondýna nemusí být výlupkem ctností. V uvedeném případě chápeme podstatu rozdílu bez problému. U architektury

se nám to nedaří, často ani v odborných porotách. Dáváme přednost její formě, která působí na naše duševní rozpoložení, a podceňujeme funkci komplexní služby, která má uspokojit mnoho utilitárních požadavků.

To, co je nutné

Architektura má dva cíle: **stavět**, tedy fyzicky vytvářet životní prostředí, a **mravně povznášet** jeho uživatele. Páter van der Laan, přemýšlivý autor benediktinského opatství v holandském Vaalsu, kde se při každé cestě kolem zastavíme pro potěšení z architektury, pojmenoval přesně dvě nezbytné složky architektonického díla. To, co je NUTNÉ, a to, co je POD-STATNÉ. To, co je nutné, jsou nezbytné předpoklady pro vznik dobrého díla. To nás dnes bude zajímat. Je to odpověď na požadavky, které jsou stavebníky a společností kladeny. Jejich hierarchie může být různá, ale

o dobré architektuře bychom měli mluvit jen tehdy, jsou-li všechny uspokojivým způsobem reflektovány.

Zmínit bych se chtěl o devíti z nich a začít bych chtěl požadavky **městotvornými, urbanistickými**. Víme, že knihovny, zvláště vědecké, regionální a národní, disponují potenci reprezentativních, město výrazně obohacujících staveb. Mnoho knihoven je také proto situováno ve středu města, i když cena pozemku je zde nejvyšší. Je to logické i proto,

interiér knihovny v Norwichi (Michael Hopkins) je opticky propojen s prostorem náměstí

že městská centra bývají nejvíce prokrvena, zalidněna. Tyto knihovny jsou snadno dostupné, mívají velkou a různorodou čtenářskou obec. Jedním z nejzdařilejších příkladů je knihovna v *Norwichi* (Michael Hopkins, 2001), kde se exteriér náměstí a interiér knihovny prolínají. Kvůli snadné dostupnosti se nad konečnou stanici tramvaje a zastávku metra rozhodli postavit novou *knihovnu ve Vídni* (Ernst Mayr, 2002). Ve středu města jsou

i knihovny v Liberci, v Olomouci nebo knihovna AV ČR a Městská knihovna v Praze. Na náměstí T. G. Masaryka by měla stát i nová knihovna ve Zlíně.

Univerzitní knihovny bývají často ve studentských nebo vědeckých kampusech na okraji měst, jako u nás v Pardubicích, v anglickém Cranfieldu (Sir Norman Foster, 1992), nebo v Cambridgi, ať už jde o knihovnu právnické fakulty či fakulty historie (Sir James Stirling, 1969). Podobnou situaci, ale v méně půvabném prostředí má i nová univerzitní knihovna v Drážďanech (Ortner a Ortner, 2002). Uvážená volba místa může knihovnu proměnit v generátor společenského života. K tomu se rozhodli v Londýně v případě nové British Library (Sir John Wilson, 1997) nebo lidové knihovny v Peckhamu (Will Alsop, 1999). Od obou knihoven se očekává vznik nových ohnisek vzdělání a kultury v sociálně problematických městských částech – Somers Town na severu a Peckham na jihu Londýna. V případě Peckhamu se to už podařilo, u nové British Library bude potřeba více času a méně výlučnosti v přístupu ke knižnímu fondu.

Výhodou při volbě lokality pro stavbu nové knihovny je dostatek místa v jejím bezprostředním okolí. Umožní nejen snadný přístup a příjezd, ale může posloužit jako takzvaná přechodová zóna i jako prostor pro odpočinek a doprovodné aktivity. Zastřešenou přechodovou zónu navrhl architekt

zastřešení přechodové zóny u Městské knihovny ve Vídni (Ernst Mayr 2002)

Mayr na vídeňském Guertlu, ale výsledek nepůsobí příliš přesvědčivě a silný dopravní ruch asi nedává mnoho příležitostí kulturním aktivitám. Doprovodnou aktivitou bývá v parkovém prostředí Humboldtovy knihovny v Berlíně (Charles Moore, 1988) potěšení z lehkých drog. Výhodou předprostoru disponují i lidová knihovna v Peckhamu, Forum v Norwichi i nová British Library. Komorní zahradu uvnitř bloku skromně, ale rádi využívají studenti filozofické fakulty u nové knihovny v Brně (Ladislav Kuba a Tomáš Pilař, 2002). Rozlehlého nádvoří bývalé zbrojnice by mohli více a lépe využívat studenti u univerzitní knihovny v Olomouci (renovace Petr Fabián, Jan Polách, 1999). Nádvoří, zakryté v roce 2000 podle návrhu Sira Normana Fostera, dobře slouží nejen staré British Library (Sir Robert Smirke, 1824), ale i celému British Museum.

Pokračuji požadavky **sociologickými**, u knihoven mimořádně důležitými, protože knihovny současnosti jsou významnými příležitostmi k sociálním kontaktům a k posilování pospolitosti. Knihovna se ve vztahu ke čtenářům dostává do role hostitele. V každé knihovně musíme očekávat široké spektrum hostů, čtenáře poučené i náhodné, skupiny školních dětí, starší i handicapované návštěvníky. Budou se lišit v míře požadavků i v míře projevovaného temperamentu. Holandský architekt Rem Koolhaas, autor návrhu knihovny v Seattlu, o knihovnách říká, že by měly být obývacími pokoji města. Měly by tedy nabízet pohodlné prostředí, vstřícné chování knihovníků a pokud možno široký okruh doprovodných služeb – malých obchůdků, kluboven a výstavních sálků, míst k odpočinku a občerstvení i dětských heren. Koolhaas tvrdí, že význam společenských kontaktů dále poroste. Není to nic nového, Calsova knihovna v Efesu (prý) byla spojena podzemní chodbou s nevěstincem.

Většina současných knihoven vychází sociologickým požadavkům vstříc. V nové British Library v Londýně se v přízemí setkáváme s výstavními sály a doplňkovým servisem a v patře s větší restaurací. V městské knihovně Forum v anglickém Norwichi jsou malé obchody, bistra, velmi dobrá restaurace, herna dětí i kabinet, kde vás naučí zacházet s počítači.

V brněnské Moravské zemské knihovně (Tomáš Adámek a Petr Benedikt 2001) najdeme čajovnu a auditorium, sloužící různým odborným i kulturním akcím, třeba přivítání pana prezidenta. Také Městskou knihovnu Praha charakterizuje bohatá paralelní činnost uměleckých výstav a přednášek a několik let i služba malého bistra. Renovované nádvoří British Museum, obklopující starou British Library, je obchůdků plné a má i kvalitní restauraci v patře pod novým zastřešením dvora. Knihovny jsou a měly by být nejen výrazným prostředím sociálních kontaktů, posilováním naší pospolitosti, ale i místem ke spočinutí, ke zpomalení toku našeho života. Dobře poslouží třeba jen malé terasy, umožňující změnu prostředí, změnu ohniskové vzdálenosti zraku a odpočinek očím. Jako v Městské knihovně Praha (František Roith 1930, renovace Jiří Gross, Jiří Zavadil, 1998) nebo v nové British Library. Více místa chtěli čtenářům poskytnout autoři vídeňské knihovny, kteří nabízejí kavárnu s celou střešní terasou, i když hodně neútlunou a značně rozbitou systémem atrií a světlíků.

literární kavárna v Moravské zemské knihovně
v Brně (Tomáš Adámek a Petr Benedikt, 2001)

u Univerzitní knihovny v Drážďanech je blok hlavních
provozů zapuštěn pod úroveň terénu
(ateliér Ortner a Ortner, 2002)

Třetí skupinou jsou požadavky **ekologické**, které u stavby knihoven ustupují poněkud do pozadí a uplatňují se jen v míře energetických nároků na těžbu a výrobu zvolených stavebních materiálů a na energetické nároky užitých technologií stavení. Do jisté míry se tyto požadavky vztahují i na nenáročnou údržbu a úklid exteriéru i interiéru budovy. Jenomže to se už dnes zdá nedostačující. Začínáme přemýšlet o tom, zda by nová architektura neměla svým příkladem důrazněji přispívat ke změně způsobu našeho života, k vyšší odpovědnosti za budoucí stav světa. Asi není reálné očekávat, že by se lidé začali vědomě omezovat. Ale snad by dospělá společnost mohla postupně přistoupit na to, že uspokojení všech požadavků efektním výkonem, to je s minimem nároků na energie, materiály a obsluhu, by mohlo vést k novému životnímu STYLU. K esteticky působivému stylu, který představuje úsporný a ladný pohyb etiopského běžce nebo výrobky firmy Thonet.

Čtvrtá skupina **psychologických** požadavků hraje u stavby knihoven, galerií a muzeí zřejmě nejdůležitější roli. Týká se přívětivosti prostředí a především optimálních podmínek pro

vnímání, tedy pohodlí a klidu k soustředění. Vnímání a přijetí nového je závislé na míře námahy, kterou je potřeba vynaložit. Prostor, který by mělo snadnému vnímání napomáhat, by mělo mít redukované množství akustických i optických vzruchů. Záznamová schopnost lidského vnímání je stálá. Jsme schopni přijmout a zaznamenat jen určité množství informací současně (asi 16 bitů za vteřinu). A pouze asi jedna třetina z nich dospěje do naší podvědomé paměti. Je tedy možné říct, že čím je jednodušší prostředí, tím intenzivnější může být naše koncentrace a vnímání. Prohřešků je v tomto smyslu hodně, také proto, že současné požadavky provozní a prostorové flexibility vnášejí do prostředí knihoven akustický a optický neklid. Příkladem může být výrazově upovídáná liberecká knihovna.

Hluk prý vadí v prostředí spojených pater univerzitní knihovny v Pardubicích (Jan Třeštík, 1997). Se zvláštním akustickým efektem jsem se setkal při návštěvě knihovny historické fakulty v Cambridgi – v době prudké bouřky se efektní světlík nad čítárnou proměnil v rachotící buben. Všichni zvedli hlavy a se studiem byl konec. Akustický neklid se dá očekávat i ve velkolepé knihovně v Alexandrii (norský ateliér Snohetta, 2002), kde je všech sedm rozlehlých teras v jediném monoprostoru. Proto autoři navrhli například stěny s rezonančními tvárniciemi tlumícími huk a také mimořádnou akustickou izolaci u studoven

prostředí čítarenských teras ve Státní knihovně
v Alexandrii (ateliér Snohetta, 2002)

systém světlíků alexandrijské knihovny
(ateliér Snohetta, 2002)

badatelů – dvojité zasklení stěn a 12 centimetrů silné dveře. Akusticky pozoruhodné prostředí v izolované kapsli navrhl pro badatele a překladatele Will Alsop v Peckhamu.

Mnohem závažnější jsou nedostatky v základním **osvětlení**, především v jeho nerovnoměrnosti, případně i nedostatečné intenzitě. To se týká knihovny v Pardubicích nebo Moravské zemské knihovny v Brně, kde světlo navíc pohlcují tmavé stropy. Naopak dobré základní i lokální osvětlení mají knihovny Akademie věd v Praze, právnické fakulty v Cambridgi, nebo stará British Library v Londýně. A také knihovna filozofické fakulty v Brně. Osvětlení hlavních čítáren světlíky

je časté, mají ho i knihovny v Drážďanech, ve Vídni a v Norwichi. Mimořádně zajímavé je u knihovny v Alexandrii a také v arizonském Phoenixu (will Bruder, 1994). Denním světlem snad až nadměrně čítárny zaplavuje skleněný segment knihovny v Cambridgi (Sir Norman Foster, 1996).

Nepříjemné a prostor zneklidňující jsou četné reflexe skleněných stěn a konstrukcí, například u knihoven v Alexandrii, v Norwichi nebo ve Phoenixu. A také přímý dopad slunečních paprsků, kterému se nedokázali vyhnout v Olomouci i v knihovně kancléře Schroedera v Berlíně (Axel Schultes, 2002). S rozbitým světlem a světelným džemem se za jasných dnů můžeme setkat v čítárně liberecké knihovny a také v Humboldtově lidové knihovně v Berlíně. Nedostatek denního světla a převažující umělé osvětlení přináší další nežádoucí důsledek, takzvaný »noční efekt«,

vyvolávající ospalost. Tak na nás působil interiér zajímavé univerzitní knihovny v Delftu (ateliér Mecanoo, 1998).

K pohodě patří nejenom dobré osvětlení a klid, ale také prostorová, provozní a barevná vyváženost místností, dobrý detail a tvarem a materiálem příjemný, pohodlný nábytek. Jednoduchý a vhodný design zařízení má pražská Městská knihovna, lidová knihovna v londýnském Peckhamu i menší knihovna Kulturfora v Berlíně (Hilmer a Sattler, 1998). Klasické a klidné prostředí mají čítárny knihoven v Drážďanech a v Olomouci, až na ta světla a stoly. Podobně i knihovna AV ČR v Praze (renovace Petr Bouřil, Vít Máslo, 2000). Příjemně působí přírodní dřevo i ve vídeňské knihovně, jejíž interiéry bohatě využívají obkladů s javorovou dýhou. V knihovně filozofické fakulty v Brně vedl estetický princip stavby ke strohosti interiérů i stolů a lamp. Myslím, že podobná strohost není studentskému životu blízká. V univerzitní knihovně v Pardubicích je nábytek málo funkční a u stolů schází lokální osvětlení. Hodně neútulná je atmosféra čítáren v zemské knihovně v Brně. Prostor i nábytek knihovny právnické fakulty v Cambridgi se mohou zdát příliš elegantní, není divu, autorem

příjemné prostředí čítárny lidové knihovny
v Peckhamu (Will Alsop, 1999)

je Norman Foster, ale fungují dobře. Podobně i zařízení knihovny v novém kancléřství v Berlíně. Pohodlné je vybavení staré British Library. Vyzkoušel jsem si je, Marxovi se vůbec nedivím.

Pátou skupinou požadavků jsou podmínky **fyziologické**, které souvisejí se snadnou orientací uvnitř stavby, s možností efektivního pohybu bez bariér, s dostatkem snadno přístupných záchodů a s optimálními stavebně-fyzikálními podmínkami stavby: s čistotou ovzduší, s vyhovující teplotou a vlhkostí, dobrou akustikou prostředí a přiměřeným osvětlením, tedy s podmínkami, které nám umožní zapomenout na to, že máme tělo. Chtěl bych připomenout, že míra námahy, kterou musíme v každé činnosti vynaložit, i když jsme zdraví, závisí na množství překážek, na nutném překonávání vzdáleností a výškových rozdílů, na množství neefektivních obchůzek nebo vynucených návratů. Také samozřejmě na míře namáhání zraku a na nedostatku příležitosti ke krátkému odpočinku.

Prostředí nové **British Library** je rozlehlé, rozměrná vstupní hala má spíše hotelový charakter a k okamžité orientaci čtenářů nepřispívá. Také úctyhodné dimenze alexandrijské knihovny, jejíž průměr je 160 metrů, orientaci zřejmě neusnadní. Přiměřená prostorem i provozem je vstupní hala Moravské zemské knihovny v Brně. Komunikační prvky, schodiště a výtahy mohou, kromě své základní funkce, sloužit jako výrazné orientační

působivý prostor schodiště v Univerzitní knihovně v Cambridgi (Sir Norman Foster, 1996)

a estetické prvky interiérů. Tak je tomu u vídeňské knihovny, v knihovně filozofické fakulty v Brně, u Fora v Norwichi a u knihovny právnické fakulty v Cambridgi. Poněkud mimo moje chápání zůstává záměr monumentálního schodiště vídeňských architektů. Nabízí se srovnání s formou Malapartovy vily na Capri, ale funkce, prostředí i měřítko jsou jiné a komunikační frekvence i příležitosti k využití nepohodlného hledíště jsou zřejmě malé. Co je působivé na modelu, nemusí být stejně působivé ve skutečnosti.

K fyziologickým požadavkům samozřejmě patří i nároky na pohodlí zaměstnanců a čtenářů. Je možné nabídnout i pohodlná křesla i relaxační lůžka jako ve Vídni nebo v Liberci. K pohodlí naopak nepřispívá přístup ke knihám uloženým ve vysokých regálech, například u univerzitní knihovny v Delftu nebo u staré British Library v Londýně. Většina knihoven, které jsem navštívil, však má klasické jednoduché regály, většinou s vestavěným osvětlením. Tak je tomu u Schroederovy knihovny v Berlíně, u knihovny právnické fakulty v Cambridgi, u Bruderovy knihovny ve Phoenixu, v knihovně filozofické fakulty v Brně a také v Drážďanech, kde, jak jsem si všiml, mají neotřelý typ zářezek knih.

Další, šestou skupinou jsou požadavky **estetické**, týkající se charakteru místa stavby a výtvarné kvality exteriéru i interiérů budov. Požadavky očekávaného prožitku, které by měly inspirovat a podněcovat energii a pohodu návštěvníků. Formální koncepce stavby není motivována jen racionálními podněty, rozumovým uspokojováním utilitárních potřeb a efektivitou výkonů. Také smyslem pro krásu neužitečného. Autorům každého architektonického návrhu se nabízí prostor k tvořivé představivosti. Pohyb kyvadla od racionální, střídme architektury k opulentní či skulpturální formě je věčný. Stává-li se jedna z obou tendencí normou, vyvolává potřebu alternativy. Ale s organickými, skulpturálními nebo dokonce dekonstruktivistickými formami staveb se u knihoven nesetkáváme. Jako by byli architekti uhranuti střízlivostí knihařů, kterým pravoúhlý formát vydržel po staletí.

Stavba brněnské knihovny filozofické fakulty je esteticky čistě dílo, zastupuje střízlivé, minimalistické pojetí architektury. Do skupiny

racionálních staveb lze zařadit i knihovnu právnické fakulty v Cambridgi nebo vědeckou knihovnu v anglickém Cranfieldu a v pojetí exteriéru také minimalistickou drážďanskou knihovnu. Svoji podstatou racionální je i alexandrijská knihovna. K estetice high-tech jistě patří Stirlingova knihovna v Cambridgi a Hopkinsovo Forum v Norwichi. Radim Kousal v Liberci nezapře svoji krátkou stáž u Jeana Nouvela.

U Moravské zemské knihovny mám určité potíže s tím, nakolik jednotlivé části stavby zůstávají odpovídě celku. Architektura nové British Library a také univerzitní knihovny v Pardubicích stojí stranou aktuálních trendů, ale v Pardubicích hezčí tvář stavby zajímavým způsobem čerpá z předválečného českého funkcionalismu. Snad bych v pasáži o estetických požadavcích mohl připomenout konstatování nedávné newyorské konference architektů, že »více než hledání okázalých artistních gest záleží v architektuře na nabídce intenzivních prožitků, na kvalitě všedního, na zvyšování standardu toho, co je »obvyklé«, protože to, co je »obvyklé«, je zdrojem naší identity«. Mám-li uvést příklady esteticky působivých staveb, potom z těch, které jsem viděl, by měly být uve-

deny knihovny v Delftu, v Alexandrii a v Norwichi. U delftské knihovny pro velkou míru poezie stavby, u alexandrijské také pro velkorysost konceptu a u knihovny v Norwichi také pro míru, jakou se stavba otvírá městu.

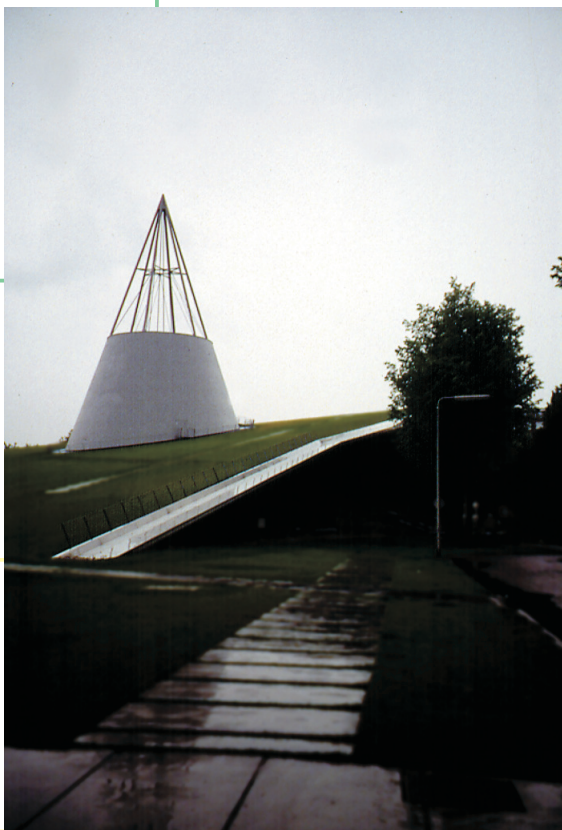
Sedmé kritérium zahrnuje požadavky **provozní**: u knihoven nepříliš složité, ale vyžadující nekonfliktní toky tří základních pohybů: pohybů knih a informací, pohybu zaměstnanců a pohybu návštěvníků. Funkční uspořádání knihoven, jak jsme slyšeli včera, vychází ze tří okruhů činností: ze shromažďování, udržování a poskytování knižního a informačního fondu. Stavby knihoven patří k těm, kde racionální účelnost dispozičního řešení se předpokládá, ale musí být kontrolována ostatními požadavky. Prostorový a provozní řád knihoven by měl reflektovat přinejmenším požadavky psychologické a fyziologické, ale i estetické. K výrazným provozním požadavkům patří přirozený a svobodný pohyb čtenářů, otevřenost, optická i prostorová transparence a provozní i prostorová flexibilita. A stavitelé knihoven by neměli ignorovat skutečnost, že knihovny jsou organismy s bujícími funkcemi, že jejich pozdější rozšiřování může být přirozené a žádoucí.

K tradičně chápaným provozům s omezeným volným výběrem a dominujícími sklady patří knihovna v Alexandrii. Vysvětlení, které jsme na místě dostali, argumentovalo naprostým nedostatkem práce v Egyptě a nadbytkem poptávky po pracovní příležitosti. K tradičnímu provozu inklinuje i Moravská zemská knihovna v Brně se zanedbatelným podílem volného výběru. Většinu fondu ve volném výběru nabízí naopak knihovny v Liberci a v Pardubicích, stará British Library, lidová knihovna v Peckhamu, ve Phoenixu, ve Vídni i v Delftu.

Několik dalších poznámek k provozním řešením: dobrý vstup, velkou halu a nekontrolovaný přístup do studoven a čítáren má univerzitní knihovna v Drážďanech. Kontroluje se jen odchod. Knihovna ve Vídni s dostatečným prostorem hlavního vstupu má kontrolní body tři: u hlavního vstupu, u východu na vnější schodiště a u výťahu na odpočinkovou

exteriér univerzitní knihovny v Delftu
(ateliér Mecanoo, 1998)

vstup do univerzitní knihovny v Olomouci
(Petr Fabián a Jan Polách, 1999)

terasu. U Fosterovy knihovny v Cambridgi je kontrolní bod v patře před vstupem do čítáren. Více kontrolních bodů – po jednom v každém podlaží – mají v Pardubicích a v brněnské knihovně filozofické fakulty, kde jsou však dva uživatelé. Nepřekonatelná v počtu kontrolních bodů je nová British Library, kontroly jsou u každé ze sedmi čítáren zvlášť. Za zmínku jistě stojí situace v univerzitní knihovně našich hostitelů v Olomouci. Těsný kontrolovaný vstup je nepohodlný a nepřijemný a na mne působil jako kolizní místo provozu knihovny. Jako by uživatelé i autoři návrhu zapomněli na to, že vstup znamená událost, že má vyběžet k účasti.

Šatny před nebo za kontrolním bodem mohou být skříňkové, jako je tomu například v Drážďanech, nebo centrální, jako ve Vídni. Míra počítáčů u katalogu i v čítárnách, která ještě nedávno prudce stoupala, se zdá být stabilizovaná. Uváděné příklady různě pojatých interiérů jsou z knihovny v Norwichi, z Drážďan, z knihovny právnické fakulty v Cambridgi a lidové knihovny v Peckhamu.

Předposlední skupinu tvoří požadavky **technické**, kde obtíže bývají spíše s návrhem a realizací pláště budovy a se standardem a funkcí technického zařízení budov než s koncepcí nosných konstrukcí. Je několik důvodů, které mluví pro užití univerzálnější, flexibilní formy a konstrukce stavby knihoven, jiné důvody před neosobní strukturou stavby varují. Uzavřené struktury mnoho vnitřní proměnlivosti nenabízejí. Jejich volba je nesmlouvavým autorským rozhodnutím. K těmto příkladům patří bezpochyby knihovna v Delftu, právnická fakulta v Cambridgi, lidová knihovna v Peckhamu nebo připravovaná stavba vědecké knihovny v Hradci Králové (Roman Brychta, Adam Halíř a Petr Lešek, soutěž proběhla v roce 2002). Otevřená struktura bývá charakterizována jako prázdná, dobře fungující bedna – k takovému pojetí inklinují knihovny v Pardubicích, ve Phoenixu nebo v Liberci, v Cranfieldu a také projekt Národní technické knihovny v Praze-Dejvicích (Václav Králíček, Roman Brychta, Adam Halíř a Petr Lešek, soutěžní návrh z roku 2000).

Největší problémy přináší koncepce pláště budovy, jejích fasád a její střechy. Knihovny nepatří ke stavbám, které vyžadují maximum denního světla. Přesto se s velkými prosklenými plochami fasád a s užitím rozsáhlých střešních světlíků u knihoven často setkáváme. Vděčíme za to naší jistě obsesi transparentností. Transparence bývá často ztotožňována s »moderností«. Prvoplánová průsvitnost prostým zasklením dnes přechází do zastřené transparentnosti užitím plastů, opakních materiálů, sítí nebo perforovaných plechů. Například u sítí knihovny v Peckhamu nebo u knihovny filozofické fakulty v Brně, kde její autoři použili aktuálně populární zastínění prosklené fasády dřevěnými lištami. Do kovové sítě má být zabalena celá stavba Koolhaasovy knihovny v Seattlu. Aplikace transparentních fasád však většinou přináší problémy se ztrátami a zisky tepla, s nadměrnou intenzitou světla, se škodlivým zářením, s přímým osluněním a oslněním nebo jejich nutnou redukcí, s vyššími nároky na akustickou izolaci interiérů a se zatékáním a náročnější údržbou. A to i v situaci, kdy mnohé z těchto problémů řeší takzvané inteligentní, vícevrstvé fasády. I když to k technickým požadavkům přímo nepatří, chtěl bych v této souvislosti připomenout, že uvážlivá technická koncepce stavby může výrazně zamezit pozdějším starostem se špatně provedenou prací. Do světlíku nad čítárnou u knihovny hospodářské fakulty v Cambridgi zatékalo už krátce po jejím otevření. V Pardu-

ocelová konstrukce zastřešení knihovny Forum v Norwichi (Michael Hopkins, 2001)

bicích si stěžují na zatékání pět let po kolaudaci, v Liberci do stavby také zatéká, nefungovala polovina tzv. mediální stěny v průčelí a nespolehlivé je chladicí zařízení. U stavby dva roky staré. Jsou knihovny, které se těmto problémům dokázaly vyhnout. Příkladem je knihovna v Alexandrii s plným pláštěm obloženým egyptskou žulou a se sofistikovanými světlíky v plně šikmé ploše střechy. Také pod terén ponořené čítárny drážďanské knihovny řeší většinu zmiňovaných problémů, nad zemí zůstávají jen dva bloky skladů s rovnou střechou a tradiční fasádou a okny. Rozhodnutí ponořit stavbu pod zem může být motivováno ekologickými a ekonomickými hledisky a může být i koncepčně zajímavé, ale zůstává po něm pachutí určitého estetického alibismu.

Konečně poslední, devátou skupinou jsou požadavky **ekonomické**, u kterých musíme hodnotit nejen investiční náklady, tedy realizaci krásné architektury za rozumnou cenu, ale především budoucí náklady provozní, nároky na energie, údržbu a úklid. Opět se musíme vrátit k rozhodování o volbě místa, o volbě struktury stavby, jejího pláště, užitých technologií a materiálů, racionálního provozu, které mohou investoři i autoři architektonické koncepce stavby podstatně ovlivnit.

Vyšší provozní náklady souvisí mimo jiné se spotřebou energie na ochranu interiérů před tepelnými zisky a chladem. V Pardubicích, jak už jsem se zmínil, prý prostředí v létě neuchladí. V Liberci a také v Moravské zemské knihovně v Brně musí být instalovány drahé a obtížně udržovatelné vnější žaluzie, chránící čítárny a kanceláře před slunečními paprsky a nadměrnými tepelnými zisky. V Cranfieldu musel autor představit před prosklené fasády žaluziové pergoly, oslabující přímé účinky slunce. Naopak, energetickým nárokům a snadné údržbě vyhovuje keramický plášť vídeňské knihovny a také servisní část knihovny v Norwichi s tradičním lícovým zdívem. O koncepci pláště všech těchto staveb rozhodovala subjektivní volba. Závažnost subjektivního rozhodování investorů a architektů, to je téma, ke kterému tento článek směřoval.

Proč o tom, co je nutné

To, že **architektura, a tedy i architektura knihoven, je v mnohém závislá na subjektivní volbě** stavebníků, je jistě banálním konstatováním. Já jsem chtěl poukázat na některé důsledky této naší volby: o užití světlíku nad knihovnou v Cambridgi, nevhodném tvaru studijních stolů bez osvětlení v Pardubicích, o »prošlé expresi« nové British Library, o nevábém drnovišti místo půvabného parku v Drážďanech, o světlo požírajících stropěch Moravské zemské knihovny v Brně a o neútluné terase ve Vídni rozhodovala **subjektivní volba**.

Vracím se k úvaze pátera van der Laana. Význam podstatného a nutného je v jeho úvaze vyvážený. Stavba není jen logickou odpovědí na kladené požadavky, ale i racionálním tvůrčím činem. Bez **PODSTATNÉHO**, bez jasné koncepce, ztrácí architektura svoji věrohodnost. Měli bychom si tedy dávat pozor, abychom ve svých projektech to podstatné neoslabovali, abychom na cestě k tomu podstatnému nevolili nesprávně, abychom sami sobě nekladli překážky tím, že bychom neovládli bariéry, které jsou v nás. Jsme k tomu mnohem náchylnější v době, kdy je architektura tlačena trhem, médii i nekvalifikovanou kritikou tam, kam nepatří. Kdy se utápíme v záplavě možností a kdy sílí naše slabost pro atraktivní blondýnky. Chrání nás, naštěstí, důstojnost naší profese, která je, jak říká Renzo Piano, v její užitečnosti. Tedy v tom, co je **NUTNÉ**. Snad to vysvětluje důraz na neatraktivní téma mého příspěvku. Zdůraznil jsem respekt ke kladeným požadavkům, k tomu nutnému také proto, že mnozí z nás – samozřejmě i já – dáváme v hodnocení staveb přednost tomu podstatnému a rádi pomíjíme dílčí nedostatky, pokud se ocitáme tvář v tvář působivému dílu.

*nezbytnost druhého, stínícího pláště
u celoskleněného pláště knihovny
v Cranfieldu (Sir Norman Foster, 1992)*

Foto: prof. Ing. arch. Miroslav Masák

nové české knihovny očíma nezávislé knihovnice

Věra Vohlídalová

V úvodu bych ráda připomněla část výpovědi redaktorky Přítomnosti Ireny Reifové o nové liberecké knihovně z r. 2001, kterou jsem tady naposledy svoje vystoupení zakončila: *»Novostavba SVK v Liberci je omamným čtenářským zážitkem. Kromě knih tu totiž můžete dlouhé hodiny číst i knihovnu samotnou. Ač umístěna v městě pod Ještědem, připomíná operu v Sydney. A stejně jako na břehu oceánu, i tady lze snít. Třeba o ideální společnosti, otevřené všem, o světě, kde je každý vítán, protože jeho heslem je být »veřejný«. Liberecká knihovna je velký dům s interiérem postmoderního paláce, v nichž obvykle vidáme kapitány tohoto světa. Pouze s tím rozdílem, že knihovna je tu i pro paní s nákupní taškou, i pro ošuntělého studenta ... Je to myšlenka knihovny pro nové tisíciletí v trojrozměrném vyjádření. Myšlenka, která účel a možnosti využití knihovny zcela redefinuje, neboť ji povyšuje na prostor nově přičtený k již existující veřejné sféře. Knihovna v tomto pojetí není pult, kde dostanete vyžádaný komínek knížek a rychle pryč, ale obří pavilon inteligentní komunikace volného času ...«*

Nezmiňuji tato slova proto, že jsou o knihovně, na jejíž koncepci a stavbě jsem se podílela, ale proto, že si myslím, že právě o tom je knihovna. Ať již jde o základní městskou či obecní nebo školní a univerzitní. Ať jsem navštívila jakoukoli novostavbu různorodých knihoven venku (a že jich byla skoro stovka), pulzoval v nich život, a ač každá jiná podobou fyzickou, právě taková, jak ji popisuje paní redaktorka. Klid a soustředění mezi volným výběrem nebo v intimních tichých prostorech a koutech či stylizovaných studovnách, komunikace, živo, smích, relaxace v místech mimo tuto

zónu. Každý, i ten konzervativní a nejnáročnější uživatel, návštěvník či ten, který tu hledal setkání, relaxaci, měl možnost si své místo sám vybrat. Mými největšími zážitky byly návštěvy v newyorské univerzitní knihovně Baruch College s 15 000 studenty a s provozem od 7 hodin ráno do půlnoci, jenž zvládne 19 knihovníků (na lehátkách tu najdete odpočívající studenty s odloženými novinami nebo knihami) a v Göttingenu, která slouží 60 tisícům studentů a samozřejmě i veřejnosti, právě tak jako v jedné z poboček Public Library of New York, která je knihovnou odbornou a pro je jí 25 000 lidí denně a jejíž provoz zajišťuje pouhých 100 zaměstnanců, z nichž 40 jsou knihovníci. Uvádím to jen proto, že v závěsu s modernizací budov knihoven je třeba mnoho činností integrovat, automatizovat, být stále v kontaktu s proměnnými uživatelskými potřebami, prostě dělat mnoho věcí jinak. Tyto instituce jsou stále i díky rostoucímu počtu vyspělých uživatelů více samoobslužné. To s sebou nese úsporu pracovních sil. Mnoho našich knihovnických manažerů a pracovníků si tuto skutečnost neuvědomuje ani s ní nekalkuluje a požaduje stále víc pracovních sil. Nářky na jejich nedostatek jsou jen příznakem malé schopnosti přizpůsobit se proměně stylu práce a služeb a často i pohodlnosti zorganizovat práci jinak či myslet více dopředu a v souladu s poučeným uživatelem. Také v »mojí« knihovně v Liberci, kde se měl postupně po otevření počet pracovníků snižovat, stoupl po mém odchodu o celých deset lidí. Odpovědní pracovníci argumentují tím, že mezi srovnatelnými českými knihovnami je ta jejich s počtem pracovníků na posledním místě. Ano, někteří z nás jsou pohodlní přemýšlet, podívat se tam, kde jsou úspěšně krok před námi, a získat od nich rozumy, nebát se od nich ledacos »opsat«, a ohlížejí se v našem malém, stále ještě ne dost vyčištěném rybníce. Když vzpomenu na arlingtonskou veřejnou knihovnu, která je velikostí a činností srovnatelná s libereckou, tak zhruba stejných výsledků, ve stejně velkém místě působnosti, dosahují arlingtonští s polovičním počtem pracovníků.

Před dvěma týdny jsem se vrátila z USA, kde jsem procestovala s manželem východní část. V každém městě jsem navštívila knihovnu. Nedalo se jim vyhnout. Srdce tam táhlo, ale ukazatele tam směřovaly (celo-

státní jednotná úprava ukazatelů). Cítala jsem se jako v rodině. Stačilo říci, že jsem knihovnice. Z Evropy si berou vzor z architektonického provedení interiérů, já zas myslím, že bychom rychleji měli převzít jejich otevřený, pro uživatele komfortní způsob služeb.

To byl výpal do vlastních řad s úmyslem připomenout, jak důležité je přemýšlet v součinnosti s projektanty při přípravě stavby a rekonstrukce také o jiné koncepci práce a hlavně myslet na současné, ale i budoucí uživatele. Nelze se přestěhovat do nové schránky s rezavým motorem.

Když jsem přemýšlela, jak pojmu příspěvek, bylo pro mne velmi důležité snažit se být nejen objektivní, ale také abych měla v rukou alespoň nějakou zpětnou vazbu pro sebe a výsledek mé práce, ale i pro projektanty včetně lehkého připomenutí pro knihovníky. Bývám dost kritická, netrpělívá, ale také mám snahu předat své dobré a špatné zkušenosti dál.

Vybrala jsem způsob, který mi mohl napomoci zůstat zčásti objektivní, přidat svůj názor a upozornit tak nás všechny na to, jak se výsledky našeho snažení odrazily v pocitech těch, pro které jsou naše instituce, potažmo budovy, určeny. To jsou jejich uživatelé. Vědět o potřebách českého uživatele, mnohdy ještě nezasaženého rozvojem občanské a informační společnosti, pokládám za dost důležité.

Anketa byla dobrou šancí. Jednak na hlubší průzkum nebyl čas, jednak jsem na to byla sama. Proto malá sonda formou dotazníku v kombinaci s řízeným rozhovorem, která si nečiní nárok na vědecký výzkum, ale která může být malým obrázkem toho, jak si uživatel a návštěvník cení hotového používaného díla, byla pro mne dobrým pomocníkem. Využila jsem našich zkušeností z let před výstavbou i během stavby knihovny v Liberci.

Vybrala jsem šest knihoven ve třech městech: v Brně, Praze a Liberci. Navštívila jsem tři novostavby (Moravskou zemskou knihovnu, knihovnu Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, Krajskou vědeckou knihovnu Liberec) a tři rekonstruované knihovny (Městskou knihovnu Praha, Knihovnu Jiřího Mahena, Knihovnu Právnické fakulty UK).

Krajská vědecká knihovna Liberec

Anketa proběhla v šesti knihovnách ve třech městech během června v extrémních teplotách letošního léta, což ovlivnilo i pohledy na vnitřní klima budov knihoven.

Hovořila jsem s 89 náhodně vybranými respondenty – v průměru s patnácti uživateli v jedné knihovně.

»Vyzpovídala« jsem 35 provozních pracovníků – v průměru necelých šest na jednu knihovnu. (viz tabulky v příloze).

Zhodnocení/komentář k tabulkám je jen krátký:

Lehkou převahu měly, spočítám-li všechny respondenty (124) i z řad provozních pracovníků, **ženy (65), mužů bylo 59, mladých do 30 let bylo 47 %**.

Kritická hodnocení se dotýkala všude převážně klimatizace a její (ne)funkčnosti nebo absence.

38 % uživatelů navštívilo **zahraniční knihovnu**, většinou náhodně, **54 % provozních pracovníků** bylo návštěvou nebo s exkurzí

v některé ze zahraničních knihoven. Většinou nebyly podobné té »jejich«. Neměli s čím moc srovnávat, tedy jen s tou původní, »jejich«. Proto jsem tento údaj, který mohl být pro závěry zajímavý, nehodnotila. Snad uvedu jen to, že kritičtější a více hovorní byli právě ti, kteří viděli venku moderní nové knihovny.

Snažila jsem se při anketě nebo potom při hodnocení potlačovat co nejvíc své pocity a názory na jednotlivých místech. Moje vlastní pohledy a pocity, které opírám především o zkušenost z jednoročního manažersky a dvouletého uživatelsky prožívaného provozu v liberecké knihovně i z předchozích návštěv ve »zkoumaných« knihovnách, jsem se snažila až poté konfrontovat s názory respondentů. Jsem si plně vědoma toho, že na kvalifikovanou sondu, která by ověřila, jak se nové knihovny přiblížily nárokům jejich uživatelů a návštěvníků, bych potřebovala daleko širší okruh respondentů a také delší čas. Přesto, ač jsem se jistě neubránila subjektivnímu posuzování (sledovat, jak se dílo podařilo, nejen u nás, se mi zadřelo až příliš pod kůži), si myslím, že určitou vypovídací hodnotu výsledky mají.

Mou prezentaci provázejí i citace z předchozích průzkumů nebo anket MKP a liberecké knihovny a výroky některých respondentů z mé současné ankety.

V anketě shrnuji převážně kritické pohledy a pocity uživatelů, protože téměř bez výhrad **všichni respondenti** (i pracovníci) **kviťují kladně nové podmínky**.

Městská knihovna Praha

U některých pracovníků je cítit, že mnozí v sobě ještě nezlomili neklid z možnosti a práva uživatele a návštěvníka se svobodně pohybovat. Jsou podezíraví, v knihovnách přibývá zákazů a omezení, ač trendy a hlavně legislativa dávno toto právo dávají. Uživatel je zase mnohdy stále ještě »poslušný« a nereptá.

Dotýká se to i »mé vlastní« knihovny. Prostory jsou polepeny přísnými zákazy, ZTP např. mají zamčené WC s upozorněním, že klíč je na informačním pultě (aby se tam prý nedostali nepovolání), provozní doba je stále velmi omezená, knihovna se nepovažuje za jeden celek s různou úrovní nabídky, před vchodem je neupravená, až devastovaná zeleň a špinavé odpadkové nádoby... V některých knihovnách se zase nepočítalo s tím, že uživatel a návštěvník jen nesedí a nestuduje, ale chce se občerstvit, komunikovat, kulturně se rozptýlit, rozšířit si »obzor« i jinými aktivitami, relaxovat... na místě, tedy v domě knihovny.

Nabyté zkušenosti kolegů »z venku« (potvrdily to mnohé referáty na letošním světovém kongresu IFLA v Berlíně, na kterém jsem měla tu čest být) i mé vlastní hovoří o tom, že větší a proměnná nabídka služeb, kultivovaný prostor, jeho variabilita a otevřenost přináší velmi rychle obrovské zvýšení zájmu a další širší poptávku ruku v ruce s růstem nároků stále více »poučených« zákazníků.

Prognózy a kvalifikované odhady do budoucna musí provázet koncepci knihovny i budovy a vnitřního prostoru a jeho klimatu před vlastní realizací. (Jak např. mohla univerzita v Brně opomenout systém větrání, mi nejde do hlavy. A to v době, kdy se trend oteplování kontinentu diskutuje již nějaký rok. Proč naše nové knihovny mají zavírací dny a omezený provoz v době automatizace, volného výběru a automatizovaných knihovnických systémů, programovaných systémů vytápění...)

Vím, šetří se – sama jsem to zažila – ale mnohdy na základních věcech. Pokud zřizovatelé budou pro jiné problémy tlačit investice dolů, budou budoucí náklady vyšší na »dodělavky« nebo tu zbudou málo vyhovující centra, kam sice tlak na sebevzdělávání a další vzdělávání bude přivádět uživatele, ale nebudou se tu chtít zdržovat. Překvapil mne též

dost malý přehled a systematickost studia o stavebách a potřebách moderních knihoven, značně

knihovna Filozofické fakulty Masarykovy univerzity

Knihovna Jiřího Mahena

konzervativní a ochranářský přístup některých knihovníků, jejich setrvávání na starých principech přístupu k uživateli.

K vládním programům výstavby kulturních a vzdělávacích institucí bychom se měli postarat o zpracování standardů v co nejužší spolupráci s projektanty i staviteli, právě tak jako se zřizovateli, potažmo investory, a to s využitím mnohde venku již zpracovaných norem a standardů a s ohledem na ty, kterým je knihovna určena.

Pokus o zhodnocení _____

Pokus proto, že vzorek respondentů je malý, navštívila jsem jen šest knihoven a jsem ovlivněna svou vlastní závislostí. Přesto určitě nejde o střet zájmu – už nestavím, jsem v důchodu, nemám možnost mnoho ovlivnit. Ovlivnit mnohé však mohou uživatelé a ti, kteří se na to krásné dobrodružství stavět/projektovat chystají. K těm by mohla promluvit má zkušenost. Tudy se tedy ubírá i můj subjektivní vstup do naší diskuse.

Zhodnocení/komentář _____

Všechny knihovny jsou jejich uživatelům přijaty kladně. Jen 3 z 89 hodnotili negativně, jeden indifferenčně. Hodnocení respondentů se

často u stejné knihovny rozcházejí. Chtěla jsem hlavně, aby se snažili vyjadřovat své pocity. Hodnotit pobyt v budově i užívání jejích služeb a nabídky je podle mne věcí pocitů, a ty máme každý odlišné. Na to není možné zapomenout. Mnohé vyplynulo ještě z dodatečných rozhovorů.

Jako důležitá se ukazuje **variabilita nabídky služeb**, způsobu studia nebo pobytu i pohybu pro osoby s různou tělesnou kondicí nebo vnímáním. Tedy aby byl výběr **pro všechny, ale i »pro každého něco«**.

Řekla bych, že většina lidí prokázala schopnost vnímat hlavně prostředí, které ke svému »pobytu« v knihovně potřebuje, ale někteří jsou spontánnější mimo dotazník. Služby knihovny a jejich uspořádání, prostor pro ně nelze oddělit od architektonického ztvárnění.

V souladu s mými dlouholetými, studiem podloženými představami o koncepci fungování vnitřního prostoru, což koresponduje i s mou zkušeností, potvrzovali respondenti, že je nutné mít variabilní prostor, transparentní systém služeb a volného výběru a délce pobytu v takovém zařízení odpovídající klima. Nebylo mnoho těch, kteří by nezmínili nefunkční nebo chybějící **klimatizaci** po celý rok (*všichni ve FF MU*).

Pokus o závěry/vzkazy pro nás všechny _____

**1 ** Shrnu-li vyjádření všech respondentů a mé vlastní předchozí postřehy a pocity:

Vítáme určitě kultivaci knihoven jako občanské stavby a to, že se (už) staví. Přesto si myslím, že je třeba (*vybírám bez ohledu na pořadí důležitosti*):

Aby prognózy a kvalifikované odhady do budoucna provázely koncepci knihovny i budovy a vnitřního prostoru a jeho klimatu před vlastní realizací. **Počítat** s variabilním otevřeným prostorem, mobilním interiérem v souladu se stoupající úrovní uživatele (celoživotní vzdělávání).

V tomto kontextu i s pohodlím (s ohledem i na individuální potřeby) pro delší pobyt v domě a tomu přizpůsobit klima, nabídku služeb i nábytek.

Uspořádání služebních, skladových a uživatelských prostorů maximálně provázat a počítat s tím, že by se postupně měly stát samoobslužnými.

Knihovna Právnické fakulty Univerzity Karlovy

2 \ Nekompetentní zásahy zřizovatele/investora (úspory) devalvují funkčnost/provoz dobře koncipovaných staveb/rekonstrukcí:

Nešetřit na funkčních a nezbytných zařízeních – větrání, vlhčení, ochranný systém budovy před venkovními vlivy, fondu... (Nepovyšovat estetiku nad funkčnost, jak zmínil jeden respondent.)

Počítat s rezervou/variabilitou prostoru na média (PC, laptopy, nabídku literatury) i přibývajícím počtem stále náročnějších uživatelů.

Nezapomenout na občany se změněnou tělesnou kondicí – normy neřeší často vše (vhodné řešit s nimi a na místě).

S rostoucí úrovní ICT i vzdělání se promění i způsob služeb a jejich nabídka i komunikace s uživatelem (úbytek administrativních úkonů a prostorů pro ně, samoobslužné pulty...).

Nepodceňovat informační (i grafický) systém.

3 \ Jak funguje dílo po dostavbě?

Nešetříme příliš na vybudování instituce, která je instrumentem ke vzdělání a pokroku?

Kladu si tyto otázky jako knihovnice, která zpracovala koncepci, kladu si je též vždy investor, projektant a stavitel?

Provázíme dílo všichni společně od počátku do konce, i při jeho uvedení do provozu?

Sledujeme společně rozvoj knihovny a odhady našich prognóz?

Měli bychom počítat s budoucími náklady provozu i s jejich úsporami.

Vypracovat společně standardy staveb knihoven.

Pokusme se společně na některé z položených otázek a na vzkazy nalézt odpověď. Na některé z nich, myslím, odpověděl i můj malý průzkum.

Moravská zemská knihovna

ANKETA

Provozní pracovníci

Knihovna × rekonstruovaná × novostavba

× MUŽ × ŽENA

Věk × do 20 × do 30 × do 40 × do 50 × do 60 × výše

Jakou/jakým se cítíte být knihovnicí/knihovníkem

× Konzervativní (tj. pojetí klasické pultové, uzavřené místnosti, omezený pohyb uživatele, dozor, oddělení prostorů uživatelských, služebních a fondů)

× Progresivní (tj. otevřený transparentní dům informačních služeb, prostor služeb pro každého, volný výběr, volný pohyb osob, samoobsluha, propojení prostorů uživatelských, služebních a fondů)

Navštívil/a jste nějaké zahraniční veřejné knihovny?

× ANO (kolik? Byly podobné?) × NE

Pracoval/a jste v knihovně před výstavbou/rekonstrukcí?

× ANO

(Účastnil/a jste se příprav nebo byl/a dostatečně informována? × ANO × NE)

Jak jste se se změnou ztotožnil/a a jak vás uspokojuje (ne)provázanost nových/rekonstruovaných prostorů služeb a jednotlivých útvarů současné knihovny:

- * ztotožnil/a *výhody?*
 * nezototožnil/a *nevýhody?*
 Máte i výhrady? *Jaké?*

* NE

Jak vás uspokojuje (ne)provázanost nových/rekonstruovaných prostorů a jednotlivých útvarů současné knihovny propojení prostorů uživatelských, služebních a fondů?

Ztotožnil/a jste se s tím?

- * ANO *výhody?*
 * NE *nevýhody?*
zásadní výhrady
 Co byste vzkázal/a architektům?

ANKETA

Uživatelé

Knihovna * rekonstruovaná * novostavba
 * MUŽ * ŽENA

Věk * do 20 * do 30 * do 40 * do 50 * do 60 * výše

Navštívil/a jste nějaké zahraniční veřejné knihovny?

* ANO (Kolik? Byly podobné?) * NE

Byl jste uživatelem knihovny již před výstavbou/rekonstrukcí?

Když ano, vnímáte rozdíl z hlediska ztvárnění vnitřního prostoru pro vás jako uživatele:

Pozitivně: 1 2 3 (uveďte alespoň tři pozitiva, např. prostor, volný přístup ke službám, pohodlí, světlo, uspořádání, přehlednost, možnost individuálního studia, vnitřní klima, podmínky z hlediska hlučnosti...)

Negativně: 4 5 6 (uveďte alespoň tři negativa, např. nepřehlednost, uzavřenost nebo přemíra prostoru, pultové služby, složitost členění, vnitřní klima, hluk...)

Co vám (přesto) chybí, co byste přidal/a, vrátil/a, ve svůj prospěch, co byste nevyměnil/a?

Když nebyl/a uživatelem, jak vnímáte ztvárnění vnitřního prostoru jako uživatele?

* **Vyhovuje** (uveďte alespoň tři pozitiva, např. prostor, volný přístup ke službám, pohodlí, světlo, uspořádání, přehlednost, možnost individuálního studia, vnitřní klima)

* **Nevyhovuje** (uveďte alespoň tři negativa, např. nepřehlednost, uzavřenost nebo přemíra prostoru, pultové služby, složitost členění, vnitřní klima)

Co byste (ještě) změnil/a ve svůj prospěch?

Co byste vzkázal/a architektům?

Co byste vzkázal/a knihovníkům?

Nejčastější vyjádření výhrad, výhod a vzkazů

(a na co byl kladen důraz)

nejčastější výhody/kлады	nejčastější výhrady		architektům		knihovníkům
prostor	klimatizace	39	nedostatek ohledu pro ZTP	3	delší provoz 6
vzdušnost	nevhodný materiál (podlahy, beton)	5	stavět moderně		malá nabídka 18
relaxační a komunikační prostory	malé odkladové plochy – šatny, boxy	9	zdařilo se		velký volný výběr
lepší komunikace s uživateli	nedostatek PC (i prostoru pro) OPAC a internet	7	díky		(ne)svobodný pohyb 3
provázanost provozů služeb a veřejných prostorů	prostor pro individuální studium	7	otevřené prostory		ochota
světlo	absence relaxačních a komunikačních prostor	8	ohledy na pocity a potřeby uživatelů		více PC 15
přehlednost	absence občerstvení				zbytečné zakázky a omezení
pohodlí	nedostatečný orient. systém		nepodceňovat orientační systém		
občerstvení	nevhodné a hlučné točité schodiště	6	estetické ztvárnění interiéru (v napojení na exteriér a bezprostřední okolí)		
umístění, dopravní dostupnost	nedostatečné osvětlení (nehospodárné, velké celky)		hospodárnost provozu, ale slušný komfort pro uživatele i pracovníky		

Nejčastější pozitiva, výhody a přání

prostor	dostatek prostoru pro PC – internet i OPAC
pohodlí	neomezený přístup pro každého, ohledy na ZTP
volný pohyb	světlo a vzdušnost
mít variabilní (alternativní) volbu způsobu služeb, nabídky a obsluhy	transparentnost
rozsáhlý volný výběr	delší a častější provozní doba
přehlednost	lepší komunikace s knihovníky
prostory pro relaxaci a komunikaci	nepodceňovat orientační systém a grafický systém
občerstvení	ohledy na pocity a potřeby uživatelů
příjemné klima, vzdušnost	fungující klimatizace, klima pro delší pobyt
provázanost služebních, komunikačních a uživatelských prostorů	dostatek literatury
	nepovýšit estetičnost nad funkčnost

Respondenti

Hodnoty provozní pracovníci	celkem	Hodnoty uživatelé	celkem
muži	6	muži	53
ženy	29	ženy	36
věk do 20	0	věk do 20	2
do 30	17	do 30	42
do 40	3	do 40	14
do 50	5	do 50	6
do 60	9	do 60	17
výše	1	výše	8
navštívili zahraniční knihovny	21 (54 %)	navštívili zahraniční knihovny	32 (38 %)
uživatelé předtím	21	uživatelé předtím	67
uživatelé potom	14	uživatelé potom	22
celkem	35	hodnocení pozitivní	86 (*, +/-)
		hodnocení negativní	3
		celkem	89

uživatelský pohled na knihovny – komparace a poznámky k uživatelskému pohledu obecně

Národní knihovna ČR, Knihovna společenských věd

T. G. Masaryka a Ústřední knihovna FF MU

Vojtěch Ripka

»Abychom mohli čelit výzvě, které před námi stojí, je nejprve třeba zkoumat toho, pro něž navrhujeme (knihovny), a totiž uživatele.«¹

Úvodem

Téma tohoto příspěvku – kritický pohled uživatele na knihovny – je přes zdání triviality, nebo právě pro naznačenou »laickost«² těžko uchopitelné. Mimo nepříliš hodnotnou Knihu přání a stížností³ další přímé způsoby zpětné vazby mezi čtenářem/uživatelem a knihovnou nejsou. Během přípravy tohoto příspěvku jsem několikrát pozměnil metody a cíle uživatelského pohledu na knihovny a výsledně jsem došel k názoru, že právě způsoby, jakými je možné uživatelský způsob vidění knihovny uchopit a využít, jsou tím nejcennějším poznatkem.

Logicky se nabízela nejjednodušší možnost: definovat hlediska uživatele. Na základě těchto kritérií sestavit obraz ideální knihovny a nakonec touto ideální představou poměřit stávající stav mně známých knihoven. Takový úkol se ukázal být mimo rozsah mých možností. Úvaha ale vedla k ujasnění pozice uživatele: bez detailních znalostí několika oborů, především architektury a knihovnictví, nejenže nelze vytvářet konstrukt ideální knihovny založený na jasných kritériích, nelze však ani spolehlivě popsat zkoumané budovy. Účelem uživatelského popisu však nakonec není detailní technický popis, ten je očekáván od odborníků. V čem tedy spočívají specifika uživatelského pohledu? Jaká kritéria je na něj třeba klást, jakými zákonitostmi se řídí, jakým způsobem a k čemu je ho možné

využít? Tyto otázky se pokusím v následujících oddílech zodpovědět. Nejprve načrtnu rámec uživatelského pohledu, pak tento rámec použiji pro pohled na tři knihovny, s jejichž provozem jsem jako jejich častý uživatel podrobně obeznámen, a nakonec se zastavím u možností, jaké uživatelský pohled skýtá pro plánování a provoz knihoven.

Přednosti a omezení uživatelského pohledu

Omezenost pohledu uživatele předurčuje dosah jeho pohledu. Uživatel nepotřebuje znát plán celé knihovny, funkce a výkonnost všech zaměstnanců. Jeho zájemem je pouze funkční způsobilost knihovny, tedy prostory, které sám používá, funkce a výkonnost personálu, který obsluhuje právě jeho. Je jasné, že mnohé souvislosti, které jsou zkušeným knihovníkům na první pohled jasné, zůstávají pro uživatele skryté. Tento úvod je proto omluvou za případné chyby a odhalování známých pravd, nejsem obeznámen se současným stavem bádání v knihovnictví a provozu knihovny rozumím pouze ve velmi omezené míře.

Nepoučený pohled však má několik nesporných výhod. Především je to nezaujatost, nadhled spočívající mimo jiné v lehkosti oddělení potřeb od možností. Je pravděpodobné, že některé cíle kritických připomínek jsou neodstranitelné a změna stavu jiných je kvůli omezeným prostředkům v dohledné době neuskutečnitelná, na druhou stranu může odborně nezaujatý pohled objevit mnohé nedokonalosti, které profesionálně vždy mírně deformovanému knihovníkovi/architektovi uniknou. Aby byl příspěvek srozumitelný, použil jsem k zasazení svého vlastního uživatelského pohledu některé snad známé a využívané termíny a klasifikace vyčtené z odborné literatury, čímž si ovšem nečiním nárok na odbornost.¹³

Co rozumím uživatelským pohledem

Abych předešel bezbřehému chrlení kritických připomínek všeho typu, pokusím se o stanovení základních klasifikačních pravidel. Uživatelův hlavní zájem je, aby knihovna fungovala hladce a bez problémů, které by se ho týkaly. Pohled uživatele je tedy pro knihovníky neúprosný v tom, že zpětná

vazba se tvoří pouze jako reakce na problematické stránky chodu, ne na nápravu a inovace. Pozitivního prvku provozu knihovny si uživatel všimne pouze tehdy, pokud nějaká součást chodu knihovny nad ostatními srovnatelnými zařízeními výrazně vyniká. Ta část funkcí knihovny, jež je zaměřena na uživatele, by měla podle Freemana¹⁴ zohlednit tyto oblasti: přístup k informacím, socializaci, interakci a spolupráci uživatele. Jedinou skutečně důležitou oblastí se na první pohled zdá být přístup k informacím, nicméně na základě vlastní zkušenosti a především pozorování je zvládnutí socializačních a interakčních funkcí neopominutelnou součástí problematiky knihovny. Spoluprací tematizuje Freeman trend, který vrací vysokoškolskou výuku do knihoven. Je nejisté, nakolik je takový trend zaznamatelný a žádoucí v České republice, proto tuto oblast pominu.

Architekt Faulkner-Brown stanovil deset zásad,¹⁵ někdy zvaných deset přikázání Faulknera-Browna,¹⁶ které by měly být splněny dobrou knihovnou:

- 1 \ flexibilita – dispozice, struktura a obsluha jednoduše upravitelné;
- 2 \ kompaktnost – pro jednoduchost pohybu čtenářů, zaměstnanců a knih;
- 3 \ dostupnost – z vnějšku dovnitř budovy; od vchodu do všech částí budovy; s jednoduchým celkovým plánkem, k němuž je třeba přidat jen minimální počet navigačních prvků;
- 4 \ rozšiřitelnost – tak, aby byl v budoucnosti možný další prostorový rozvoj bez výrazných narušení;
- 5 \ pestrost – v zajištění knih a ve službách pro čtenáře tak, aby mu byla dána co největší svoboda výběru;
- 6 \ uspořádanost – aby umožnila přiměřenou podobu setkání čtenáře s knihou;
- 7 \ pohodlnost – k podpoře efektivy;
- 8 \ se stálým prostředím – k archivaci fondů;
- 9 \ zabezpečení – ke kontrole chování uživatele a předcházení ztrátám knih;
- 10 \ hospodárnost – postavena a v provozu za minimum prostředků.

Ke klasifikaci kritických postřehů k vybraným knihovnám mi poslouží kombinace obou těchto souborů měřítek.

Náčrt studie – poznámky ke třem knihovnám

K studii jsem si vybral tři knihovny, které používám nejčastěji, a s jejichž chodem jsem tudíž obeznámen: Národní knihovnu České republiky, Knihovnu společenských věd T. G. Masaryka v areálu Univerzity Karlovy v Praze-Jinonicích a Ústřední knihovnu Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně.¹⁷ Nepůjde o komparaci, ale spíše o strukturované kritické poznámky týkající se těchto knihoven, neboť nesplňují základní předpoklad – srovnatelnost. Narozdíl od Masarykovy knihovny a knihovny filozofické fakulty, jež slouží pouze některým fakultám univerzit,¹⁸ je Národní knihovna univerzální. Mé znalosti a kritický pohled se omezují pouze na oddělení, která v těchto knihovnách používám:

- \ Národní knihovna – všeobecná studovna, studovna společenských a přírodních věd, referenční centrum, studovna periodik, hala služeb, občerstvení;
- \ Masarykova knihovna – studovna, knihovna, bufet;
- \ Knihovna FF MU – fondy fakulty sociálních studií, tj. 3. patro.

Kompaktnost a flexibilita

Je zřejmé, že funkce rozděluje přirozeně knihovny na dvě skupiny, a to na dvě univerzitní a národní. Několika kategorií se dotýká fakt, že Národní knihovna sídlí v historické budově, zatímco obě univerzitní knihovny byly postaveny v 90. letech, brněnská přímo jako účelová samostatná budova, Masarykova knihovna je součástí komplexu univerzitní budovy v Jinonicích. Tento fakt se odráží na flexibilitě, kompaktnosti i rozšiřitelnosti jednotlivých staveb, Národní knihovna je v tomto ohledu svou historickou budovou nejvíce omezena. Zatímco všechny služby pro uživatele v Národní knihovně a v knihovně FSS jsou soustředěny do jedné budovy a pouze do nadzemních pater, Masarykovu knihovnu tvoří knihovna samotná, rozkládající se převážně v suterénu, a do blízké budovy dislokovaná prezenční studovna.

Dostupnost – omezení bariér

Vzhledem k umístění výpůjční služby i prezenčního fondu ve 3. patře budovy je přístup ke knihovně FSS v klasickém smyslu bariér nejhorší. V budově sice funguje výtah, jeho kapacita je ale značně omezená. V knihovně navíc není žádná prostorová možnost odpočinku od studia, nějaké místo, kde by bylo možné socializovat. Chce-li uživatel strávit čas odpočinku mezi studiem mimo budovu knihovny, je nucen překonat dvakrát tři patra budovy. V Národní knihovně se nachází prostor pro socializaci jak na chodbě, tak před budovou. Logický a atraktivní prostor vnitřního dvora sousedícího s referenčním centrem je už delší dobu z neznámých technických důvodů uzavřen. Před budovou jsou pouze dvě lavičky, větší množství míst k sezení se nachází více než 60 metrů od vchodu, velká část uživatelů tak zbytečně postává okolo vchodu, případně posedává na zemi.

V budově Národní knihovny zcela chybí plán knihovny jako celku, totéž ale platí i o jednotlivých studovnách.¹⁹ Stejná situace je v knihovně FSS, v Masarykově knihovně je plán umístěn pouze v suterénní části studovny, orientace v ostatních částech je ponechána na uživateli. Rozsah univerzitních knihoven dovoluje neexistenci plánu celkového rozvržení knihovny, v případě knihovny FSS se ale ukazuje, že plán konkrétní místnosti s vyznačeným umístěním pojmenovaných tematických regálů by byl nadmíru užitečný. Fond Knihovny FSS vznikl soustředěním několika dílčích fondů menších zařízení a toto dělení je zachováno, z hlediska dostupnosti knih je tedy důležitější než tematické dělení. Neexistence plánu Národní knihovny způsobuje, že i poměrně častí uživatelé neznají některá její oddělení jen proto, že se nacházejí v odlehlejších částech budovy.

Zcela bezkonkurenční inovací hodnou následování je možnost vracení knih v téměř jakoukoli denní i noční dobu pomocí automatického systému 3M SelfCheck v knihovně FSS. Toto zařízení snižuje zatížení obsluhy knihovny během dne a umožňuje uživateli vyhnout se zbytečnému zdržení při čekání ve frontách.

Problematický je provoz všeobecné studovny a studovny společenských a přírodních věd v Národní knihovně. Interiér všeobecné studovny

má sice vysokou estetickou hodnotu, nicméně především v době zkouškového období je studovna často plně obsazena a knihovna zjevně nenašla způsob, jakým by zajistila její větší kapacitu. Studovna společenských a přírodních věd nedostačuje kapacitou téměř celoročně a má jen velmi omezené otevírací hodiny. Neuvěřitelný je způsob, jakým je umožněno kopírování materiálů ze studovny společenských a přírodních věd. Uživatel musí vyčkat na chvíli, kdy je jeden zaměstnanec obsluhy studovny na svém místě postradatelný. Tento zaměstnanec pak odnese materiál k okopírování do haly služeb (cca 150 m), tam ho přes službu u kopírek vydá čtenáři. Počká, než si čtenář potřebné pasáže okopíruje a zaplatí, pak se spolu s ním a knihou vydá zpět do studovny. Pokud si uživatel kopíruje větší množství stran, má »svého« zaměstnance k dispozici až několik desítek minut.

Studovna Masarykovy knihovny je vzhledem ke svému umístění v suterénu zcela bez denního světla, což je pro delší užití poměrně nepříjemné.

V Národní knihovně se může stát uživatelem každý, v univerzitních knihovnách je podle mého názoru nesmyslné omezení na příslušné fakultě.

Pohodlnost

Občerstvovací zařízení není nutnou součástí knihoven. Podle mého názoru je většina knihoven přímo asociována a posuzována podle nejbližší možnosti občerstvení, byť se nejedná o integrální součást areálu knihovny, a podoba a vzdálenost takového zařízení je jedním z faktorů. Pouze v případě Národní knihovny je bufet do knihovny zakomponován. Umístění je ideální, nízké ceny jsou snad jeho jedinou výhodou. Je zanedbaný a špinavý, s minimálním výběrem. Zdá se, jako by jeho odpudivost měla působit samoregulačním efektem na množství zákazníků. V knihovně FSS je občerstvení asi 50 m. Jde o bufet, který je provozován několika studenty, jde o celkově příjemné zařízení. Někde mezi těmito extrémy se nachází bufet v univerzitním areálu Masarykovy univerzity. Přímě sousedí s vstupní místností knihovny. Působí odlidštěným dojmem, je ale narozdíl od Národní knihovny alespoň čistý.

Uspořádanost

Historická budova Národní knihovny je pro vnitřní uspořádání knihovny nejméně příhodnou, přesto je podle mého názoru ještě méně efektivně rozvržena, než je nutné. Nejlépe přístupný prostor – halu služeb – z větší části zabírají lístkové katalogy. Většina čtenářů ale podle mého názoru používá elektronický katalog, a tak by se místo dalo využít lépe. Podobně nesmyslně je vyřešeno referenční centrum. Tam jsou zároveň umístěny některé encyklopedické a přehledové publikace. Minimum místa k sezení, které po umístění počítačů v oddělení zbylo, znehodnocuje knižní fond, neboť ho často nelze využít.

Možnosti aplikace uživatelského pohledu

Je znatelné, že kritická studie knihovny provedená pouze na základě pozorování jednoho uživatele je nutně pouze partikulární. Prostorem, kde je možný pohled uživatele využít, je proces evaluace. Lushington nazývá projektování knihovny »interaktivním veřejným procesem«.¹⁰ Ať už jde o případ posuzování a modifikace plánů budoucí knihovny nebo o evaluaci stávajícího zařízení, pohled jednotlivce je evidentně třeba systematizovat a zacílit. Mimo to je jasné, že je výhodné využít více uživatelů najednou. V této oblasti dochází ke styku architektury, knihovnictví, sociologie a marketingu.

Především v anglosaském světě je evaluace knihoven zavedeným procesem. Metodologie, která se používá pro získání podkladů k evaluaci, je odvozena z klasického sociologického instrumentáře, existuje zde ale několik zajímavých modifikací:

- a \ mentální mapy;
- b \ walk-through rozhovor;
- c \ focus group.

ad a Princip výzkumu pomocí mentální mapy spočívá ve zjištění toho, jakým způsobem je uložena především topografie knihovny v paměti uživatele.

- ad b »Walk-through« rozhovor se liší od běžného sociologického rozhovoru tím, že se děje během »procházky« přímo v cílovém místě, v knihovně. Detailně tuto metodu popisuje Lushington:¹¹ Skupina čítající maximálně 14 lidí je doprovázena facilitátorem a zapisovatelem. Facilitátor nejprve podá krátké vysvětlení k smyslu a průběhu výzkumu a počne cestu po knihovně. Na jednotlivých místech knihovny je jeho úkolem vyvolat například vhodnou otevřenou otázkou komentáře uživatelů. Zapisovatel zaznamenává dění ve skupině.¹² Zřejmou výhodou tohoto typu výzkumu je možnost zachytit bezprostřední reakce nezasažené autocenzurou a lepší schopnost uživatelů vybavit si všechny asociace spojené s tou kterou částí knihovny.
- ad c Focus group je technikou používanou v současnosti především v marketingu.¹³ Jde o způsob, jakým lze získat zpětnou vazbu, která se podobá současným, nebo dokonce budoucím reakcím

veřejnosti. Skupina maximálně 18 uživatelů knihovny je výzkumníkem – vedoucím skupiny vedena 2 až 3 hodiny buď k simulaci reakcí na inovaci, nebo na stávající stav. Focus group metoda je vhodná pro identifikaci problémů, jejich jednotlivý precizní rozbor je záležitostí metod ostatních.

Závěrem

Nabídnuté kritické poznámky zdaleka nemají být vyčerpávající kritickou studií. Dalo by se navrhnout množství dalších zlepšení, zcela jsem například pominul oblast bezpečnosti, kde by se jevílo vhodným použít simulace krádeží apod.

Smyslem tohoto referátu je poukaz na možnou užitečnost uživatelského pohledu na knihovny. Systematizace jeho získání a využití může být prospěšným nástrojem při optimalizaci chodu knihoven.

Poznámky

- ¹¹ Freeman, G. T.: The academic library in the 21st century: Partner in education, in Webb, T.D. (ed.): Building libraries for the 21st century – the shape of information, s. 63
- ¹² Viz Kniha přání a stížností, Národní knihovna České republiky, Praha
- ¹³ To není možné také vzhledem k selektivnosti citací a omezenosti výběru odborných pramenů a naprosté neznalosti metodologie.
- ¹⁴ Freeman, G. T.: The academic library in the 21st century: Partner in education, in Webb, T.D. (ed.): Building libraries for the 21st century – the shape of information, s. 64
- ¹⁵ Viz Faulkner-Brown, H.: Some thoughts on the design of major library buildings, in Bisbrouck, M. F. (ed.); Chauveinc, M.(ed.): Intelligent library buildings, s. 160
- ¹⁶ Viz kapitola Desirable Qualities in academic library buildings, in Edwards, H. M.: University library planning, s. 4-9

- ¹⁷ Dále jen Národní knihovna, Masarykova knihovna a knihovna FSS
- ¹⁸ Knihovna T. G. Masaryka v Jinonicích je společné zařízení Centra pro otázky životního prostředí UK, Filozofické fakulty UK, Fakulty humanitních studií UK a Fakulty sociálních věd UK; Ústřední knihovna FF MU je společným zařízením Filozofické fakulty a Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity.
- ¹⁹ Mám na mysli plán vyvěšený blízko vchodu.
- ²⁰ Lushington, N.; Kusack, J. M.: The design and evaluation of public library buildings, s. 142
- ²¹ s. 143 ibid
- ²² Vhodné je z celé akce pořídít audio/video záznam.
- ²³ Kotler, P.: Marketing management, s. 245

Použitá literatura a zdroje

Lushington, N.; Kusack, J. M.: The design and evaluation of public library buildings, Library professional publication, 1991

Edwards, H. M.: University library planning, Scarecrow press, London 1990

Boot, J.: Physical conditions and their influence on library layout and design, in Fuhlrott, R.;

Dewe, M.: Library interior and layout design, K. G. Saur, München 1982

Faulkner-Brown, H.: Some thoughts on the design of major library buildings, in Bisbrouck, M. F.

(ed.); Chauveinc, M. (ed.): Intelligent library buildings, K. G. Saur, München 1999

Thebridge, S.; Dalton, P.: Working towards outcomes assesment in UK academic libraries, Library s. 167

Freeman, G. T.: The academic library in the 21st century: Partner in education, in Webb, T. D. (ed.): Building libraries for the 21st century – the shape of information, McFarland&Company, Jefferson 2000

Kotler, P.: Marketing management, Victoria publishing and East publishing, Praha 1992

Kniha přání a stížností, Národní knihovna České republiky, Praha

internetové zdroje:

Facilities, Space Planning, and Equipment, dokument pracovní skupiny pro knihovny
ublib.buffalo.edu/libraries/planning/scans/Facilities.doc

kritické připomínky studentů k nové knihovně

Silvie Presová
Petr Škyřík

Filozofická fakulta Masarykovy
univerzity

Knihovna FF je na rozdíl od většiny ostatních knihoven zrakům veřejnosti dokonale ukryta uprostřed vnitrobloku areálu Filozofické fakulty MU. První dojem studentů z budovy bývá většinou rozpačitý, objevují se přívlastky jako Rákosová chýše, Krematorium či Kontejner. Na druhé straně je názor odborné veřejnosti, architektů a kunsthistoriků, kteří nešetří chválou, a budova získává z jejich strany vysoká ocenění.

Exteriér knihovny tvoří fakultní dvorek, ve kterém je navržena i drobná architektura vnitrobloku – osvětlení, serpentina dubové pěšiny či studenty hojně využívaná masivní lavice, která se ovšem hodí spíše k poležení než posezení. Anglický dvorek je ozvláštněn bronzovou plastikou nazvanou »Kmen«.

Pokud chceme vstoupit z exteriéru do interiéru, narazíme na první problémy. A to jednak na dřevěnou lávku, která v zimě silně promrzá a slouží spíše jako skluzavka, jednak na vstupní dveře, které jdou tak těžko otevírat, že s jejich přetlačením má mnohdy problém zdravý člověk, natož handicapovaný uživatel. Výstižně to bylo popsáno ve studentském časopise Krokem rokem: *»Pokud se kolem vás najednou ve zvýšené míře vyskytují slečny se sklopenou hlavou a soustředěným výrazem ve tváři, míříte pravděpodobně do knihovny. Ony slečny nejsou ani tak ponořeny do úvah o tématu budoucí seminární práce, jako spíš do úporného boje s dřevěným přístupovým mostem do knihovny. Zatímco v zimě si na jeho zledovatělém povrchu lámou kosti muži i ženy bez rozdílu, v teplejších obdobích roku je pouze záležitostí slečen překonat trnitou cestu ke vzdělání při zachování všech částí své obuvi. Museli jim to udělat naschvál. Velikost*

mezer mezi jednotlivými prkny se totiž naprosto shoduje s velikostí dámských podpatků. Pokud se příslušnice ženského pohlaví netrefí svou nožkou na prkno, zasekne se a riskuje tak přinejmenším ztrátu svého patničku (pozn. pro muže: spodní část dámského podpatku). Že jste ještě neviděli žádnou dámu brousící kolem přístupového mostu s vyšpuhlenými hýžděmi, zoufale hledající část svého střevíčku? To jste se už nejspíš soustředili na otevírání dvoutunových skleněných dveří do knihovny...« Nutno dodat, že architekti považují knihovny za novodobé chrámy, chrámy informací, a že tedy vstup do nich nemůže být podle jejich názoru nijak jednoduchý, stejně jako není jednoduchá cesta za poznáním. Tolik symbolika.

Počet studijních míst v knihovně i počet knih ve volném výběru je opravdu úctyhodný. Pouze v případě, že chcete knihu z vyšších polic, zehráte na počet a nahuštěnost knih a hledáte horečně po studovně pojízdnou stoličku, abyste si knihu z vrchních regálů podali.

Jedním z klíčových požadavků na studijní místo je kvalita osvětlení. To je skvěle integrováno do stropu studoven. Přisvětlení studijních míst je zajištěno lokálními lampičkami, které bohužel nejsou nastavitelné. To má za následek, že většina jejich světla končí nevyužita, protože svítí převážně na odlehlou část stolu.

Výrazná oranžová barva zátěžových koberců tvoří pěkný kontrast k šedi zdí a regálů, ale pouze do zimního či deštivého počasí, kdy se barvy srovnávají a podle šlápot na koberci můžete přesně určit, které knihy si

uživatelé nejčastěji půjčují. Někteří studenti se dožadovali omítnutí stěn a stropů z pohledového betonu z důvodu přemíry šedi, architekti však argumentují, že barevnost obstarávají knihy.

knihovna FF MU
dřevěný můstek

Luis Marques kdysi napsal: *«... síla architektonického ztvárnění prostoru netkví nutně v nápadných opulentních gestech, ale spíše ve skromných, tajemně prchavých výtvorech, které vyzývají i podněcují, které dále zkoumají nekonečné možnosti architektonického činu.»* Přes všechny výše uvedené výtky považujeme tuto budovu za pozoruhodný architektonický počin, kterým jako by architekti vzkazovali: *«Neračte se rozptylovat architekturou, račte si hledět knih.»*

Místo závěru několik problémů bezbariérovosti knihovny: _____

- \ Vstup do knihovny – jednak přes hlavní vchod, kde jsou ale problémy s lávkou a dveřmi (viz výše), jednak přes anglický dvorek, který ale handicapovaným uživatelům připadá podřadný. Slovy jednoho vozíčkáře: *«Ted' mi opravdu připadá, že chodím kanálem.»* Tento bezbariérový vstup je z bezpečnostních důvodů stále zamčený. Zvenčí je sice nainstalovaný »bzučák«, ale zevnitř není, při odchodu je nutné »obtěžovat« personál knihovny.
- \ Mezi regály je pohyb s vozíkem omezený, není možné se mezi nimi otočit.
- \ Nevyhovující je výška referenčních a výpůjčních pultů na studovnách.
- \ U míst s počítači na sezení je problém s omezeným prostorem pod stoly.
- \ Ve vstupní hale počítače pro vozíčkáře nedostupné, jsou příliš vysoko.

Proč by měla být knihovna bezbariérová? Není snad jednou z hlavních funkcí knihovny služba? Nemají snad knihovny umožnit přístup ke svému informačnímu fondu všem potencionálním uživatelům bez ohledu na jejich omezení? Jednoznačně mají!

Knihovny nevystačí pouze se vstřícným postojem a ochotou personálu – knihovníků. Je nezbytné myslet na všechny potencionální uživatele již při návrhu knihovny, vcítit se do situace a možností handicapovaných uživatelů. Vždyť, jak píše prof. Andrew Lass, když už pro nic jiného, tak alespoň proto, že *«... skoro každý, ne-li každý, je v některém období svého života tím či oním způsobem tělesně postižen.»*

Použité zdroje:

Doležel, Karel. Opulence versus skromnost. *Architekt*, duben 2002, roč. 9, č. 4, s. 28–29

Kuba, L. – Pilař T. Knihovna filozofické fakulty v Brně. *Architekt*, duben 2002, roč. 9, č. 4, s. 17–23

Vzdělávací institut: knihovna?. *Krokem rokem* [online]. 2003, roč. 0, číslo 2–3, s. 6 [cit. 2003–6–4]. Dostupné z <http://www.phil.muni.cz/krokem/krokem02.PDF>

plány a realita

ústřední knihovna Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně

Pavla Kánská
Alexandra Škyříková
Masarykova univerzita

Proč se tak stalo

Historie úsilí o vybudování centrální fakultní knihovny pro Filozofickou fakultu MU je dlouhá. Podmínky pro poskytování knihovnických služeb byly v minulosti na filozofické fakultě zcela nevyhovující. Knižní fond byl z velké části decentralizován do dílčích knihoven, k dispozici byla pouze jedna studovna se 40 místy a šest počítačů pro čtenáře. Přitom v podmínkách studia na filozofické fakultě bylo potřeba nejen zajistit práci studentů s originálními texty v knižní a časopisecké podobě, ale reagovat i na nástup nových informačních technologií, které vedou k transformaci tradičních knihoven na centra informační výuky.

Koncepce

Koncepce nové knihovny filozofické fakulty byla zpracována na jaře roku 1996 (připomínky vyjádřili i američtí odborníci v oblasti informačních služeb Marie Bednar z Pennsylvania State University a prof. Andrew Lass z Mount Holyoke College) a po vyjádření vedoucích ústavů fakulty byla také schválena. Během roku 1997 se připravovala veřejná anonymní architektonická soutěž na

ideové řešení výstavby knihovny. Do soutěže se přihlásilo 16 firem z ČR a odborná porota v březnu 1998 vybrala návrh architektů Ladislava Kuby a Tomáše Pilaře z Brna. Po složitých projekčních a urbanistických pracích, v nichž měli své slovo památkáři, dendrologové, útvary hlavního architekta i samotní knihovníci, bylo vše připraveno k realizaci, která začala zemními pracemi v roce 2000. Slavnostní otevření knihovny proběhlo 14. 5. 2002, kdy byla také ve fakultním parčíku odhalena plastika Michala Gabriela nazvaná »Kmen«.

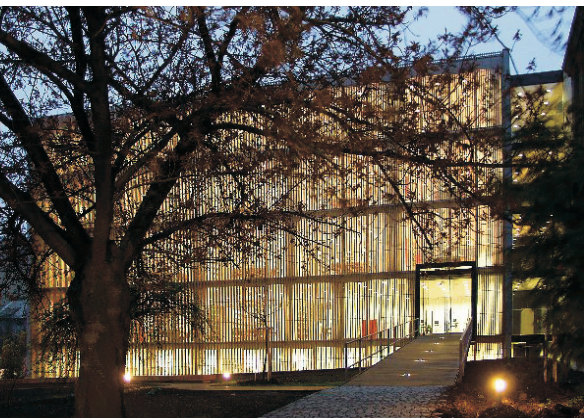
Dispoziční řešení

Objekt knihovny je situován uprostřed městského bloku tvořeného různorodou zástavbou vzniklou v průběhu 19. a 20. století. Budova knihovny je navržena vůči svému okolí jako kontrastní, jednoduchý objekt, který ale ve svém prostředí není rušivým elementem díky nulovému stylu fasády.

Architektura, interiéry

Záměrem architektů bylo odclonit interiér budovy od okolí a přitom zachovat vizuální kontakt. To se jim podařilo pomocí polopropustné struktury

předsazeného pláště ze svislých dubových lamel na podpurné ocelové konstrukci. Lamely působí po většinu dne jako slunolam a brání vstupu přímého slunečního světla do studoven. Na abstraktní ploše obvodového pláště architekti akcentovali vstup do objektu. Celá stavba je provedena z monolitického betonu, který je přiznán na všech površích. Soudobý minimalismus se projevuje i v redukci materiálů a jejich střídání a logickém použití.

V interiéru je dominantním prvkem elegantního jednotraktu monolitické dvouramenné schodiště v kruhovém výřezu, procházející celou budovou. Na schodišťovou halu navazují velkoprostory studoven, jejichž vnitřní uspořádání je možno v budoucnu flexibilně měnit. Rozvody médií jsou z tohoto důvodu vedeny v dutinkové podlaze. Každé studijní místo umožňuje připojení PC nebo notebooku. V podzemním podlaží je umístěn sklad knih, vybavený kompaktními regály, a kanceláře pracovníků knihovny, prosvětlené z anglického dvorku.

Naše požadavky

Od nové knihovny jsme očekávali, že nám pomůže realizovat zásadní změnu orientace, a to z fondu na uživatele. Cílem je namísto pouhé sbírky knih uspokojení informačních potřeb návštěvníků knihovny, přičemž důraz se klade hlavně na kvalitu služeb. Abychom mohli poskytovat kvalitní služby, potřebujeme k tomu určité podmínky. Pro architekty tak vznikla nelehká úloha dostat do čtyř velkých studoven co nejvíce knih a zároveň alespoň 400 studijních míst s ohledem na počty studentů. To se podařilo, i když se musel u knižních regálů zvýšit počet polic na sedm. Původně jsme se sedmou policí počítali jako s rezervou, ale nakonec jsme zaplnili úplně všechno, abychom ve volném výběru umožnili čtenářům přístup k co největší části živého fondu.

Základní fakta

Na filozofické fakultě je téměř 700 000 knih, z toho v Ústřední knihovně necelá polovina. Máme asi 120 000 knih ve volném výběru a 150 000 ve skladu v kompaktních regálech.

Základní parametry budovy

Zastavěná plocha	520 m ²
Obestavěný objem	9 880 m ³
Výška	19 m
Počet podlaží	5, z toho 4 nadzemní a 1 podzemní
Celková plocha všech podlaží	2 600 m ²
z toho volný výběr	1 600 m ²

Na 25 knihovníků připadá 4 500 registrovaných čtenářů, pro které je knihovna otevřena celý týden – od pondělí do pátku od 9 do 20 hodin, v sobotu a neděli od 9 do 17 hodin, celkem 71 hodin týdně. K prezenčnímu studiu je knihovna pochopitelně otevřena veřejnosti. Pro všechny uživatele je na každém patře k dispozici samoobslužná kopírka, ve druhém patře tiskárna a v prvním patře skener. Ve vstupní hale je při-

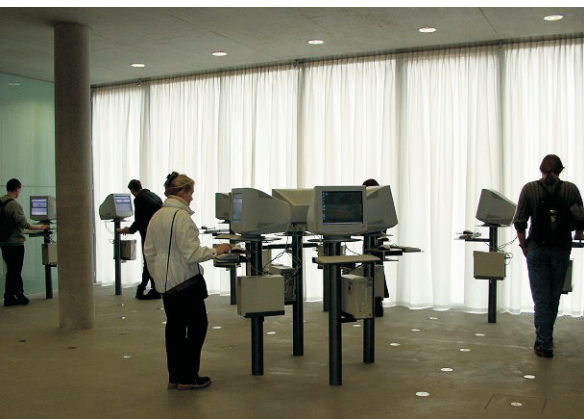

Foto: <http://www.phil.muni.cz/knihovna>

stroj pro samoobslužnou výpůjčku 3M SelfCheck, na kterém si čtenář může půjčit knihu bez pomoci knihovníka.

Architektura jako služba společnosti

Ztotožňujeme se s myšlenkou Waltra Gropia, že architekt má koordinovat požadavky stavebníka, realizátora a uživatele. Odborníci by měli architektovi zprostředkovat styk s realitou a zamezit formálnímu přístupu k projektování.

Základní podmínka úspěšné architektonické tvorby v definici Richarda Neutra zní: *»Nemohu sloužit člověku, dokud ho nepoznám. Nemohu navrhnout dobrý příbytek ani pro ledního medvěda v ZOO, dokud jej nepoznám a nebudu mít rád, dokud se nebudu snažit lépe porozumět ledním medvědům.«*

Hlavní klady nové knihovny

- \ Rozšíření volného výběru z 2 000 svazků na 120 000 svazků
- \ Rozšíření provozní doby z 51 hodin na 71 hodin za týden
- \ Zvýšení počtu PC v knihovně ze 6 na 80
- \ Zvýšení počtu studijních míst ze 40 na 400

Jak všichni víme, architektura má ze všech druhů umění největší společenský dosah. Žádný obraz, socha nebo literární dílo nemůže natolik ovlivnit život společnosti jako architektonický projekt. Z této skutečnosti vyplývají velké možnosti architektury, ale zároveň i velká odpovědnost jejích tvůrců. Čeká je cesta pokorného přístupu k uživateli, cesta skutečné služby architekta společnosti.

knihovna pro město – vize a realita

Libuše Nivnická
Knihovna Jiřího Mahena

Úvodem

Název Knihovna pro město jsme zvolili pro projekt, kterým jsme formulovali vizi moderního kulturního, společenského a informačního centra města Brna umístěného v barokním kulturním paláci. Jak se nám daří tuto vizi naplňovat, můžeme po téměř dvou letech provozu hodnotit. Připomeňme však nejdříve okolnosti, které vedly k nutnosti zásadní rekonstrukce paláce i knihovnických služeb.

Hlavní problémy před rekonstrukcí

Schrattenbachův palác představuje jednu z mála dochovaných barokních památek palácového typu ve městě (zásadní barokní přestavba 1730 A. CH. Oedtl, stavitel M. Grimm). Sídlem Knihovny Jiřího Mahena je od roku 1950. Přes řadu dílčích oprav, prováděných zejména v průběhu 70. a 80. let, byl jeho stav na počátku let devadesátých doslova havarijní. Mezi hlavní problémy patřila statika vertikálních i horizontálních konstrukcí, havarijní stav technických sítí, návazně pak velké energetické ztráty. Řada cizorodých přístaveb a zcela nepřístupných prostor. Chyběla potřebná technická a technologická zařízení. Neúnosné byly hygienické a pracovní podmínky. Odtud pak vyplývala značná omezení pro provoz služeb, o jejich rozvoji nebylo možné vůbec uvažovat. Podobně jako nemovitost sama bylo zdevastované a soudobým potřebám nevyhovující také interiérové vybavení.

Schrattenbachův palác

Výchozí idea

Revitalizace chátrající kulturní památky byla tedy prvním předpokladem a východiskem pro implementaci moderních knihovnických a informačních služeb. Cílem bylo provést záchranu kulturní památky způsobem, který bude respektovat historické hodnoty, zároveň však umožní vytvořit z paláce soudobé kulturně-společenské a vzdělávací centrum co nejvíce otevřené veřejnosti. Zásadně se mění tradiční pojetí uzavřených oddělení a nabízí se jednotný uživatelský komfort všem sociálním skupinám klientů. Celou koncepcí prolíná idea bezbariérového prostoru a volného přístupu klientů ke všem typům služeb. Dosažení vysoké profesionality služeb, vybudování kultivovaného prostředí s přátelskou atmosférou.

Bezbariérovost

Hovoříme-li o bezbariérovosti, nemáme na mysli pouze odstranění technických překážek, ale také minimalizaci překážek organizačních a komunikačních, které jsou snad ty nejdůležitější. K prvkům, které odstraňují technické bariéry, patří:

- \ aplikace zákonných a technických norem (běžný i handicapovaný uživatel, bezpečnost a hygiena práce aj.);
- \ technologická vybavení (výtahy, ozvučení objektu, EZS, EPS, UPS, vzduchotechnika, hlasová navigace pro nevidomé, elektronická ochrana fondů);
- \ promyšlený orientační systém objektu i ve fondech;
- \ plná automatizace služeb;
- \ maximalizace volných výběrů;
- \ oddělení funkčních zón pro veřejnost a služebního zázemí s cílem dosažení nerušeného provozu obou částí (spadá i do roviny organizační).

Mezi hlavní organizační opatření lze zařadit:

- \ sjednocení provozní doby;
- \ změna časového rozložení provozní doby (posun do večerních hodin a provoz v sobotu);
- \ centralizace »vstupních« operací v hale služeb (centrální registrace, pokladna – finanční konta, výpůjční protokol, informace);
- \ jednotný knihovní řád pro automatizované provozy propojené on-line v síti;
- \ služby pro přítomné i vzdálené uživatele;
- \ komplexní a jednotná forma prezentace knihovny a jejích služeb;
- \ oddělení funkčních zón pro veřejnost a služebního zázemí s cílem dosažení nerušeného provozu obou částí.

Co rozumíme odstraňováním komunikačních bariér?

- \ firemní kulturu orientovanou na klienta;
- \ profesionalitu oborů;
- \ vstřícnost;

- \ individuální přístup;
- \ přátelskou atmosféru.

Při přípravě celé koncepce služeb byla provedena procesní analýza, která přesně definovala hlavní a podpůrné procesy, vztahy mezi nimi i odpovědnosti. Ve vztahu k objektu a chodu služeb byla definována cesta knihy, uživatele a procesů obslužných s cílem minimalizovat nežádoucí rušivé křížení těchto cest.

Požadavky na interiéry

Realizace interiérů měla zahrnovat:

- \ volný a zabudovaný mobiliář;
- \ interiérovou zeleň;
- \ orientační systém;
- \ doplňkové osvětlovací systémy;
- \ speciální úpravy povrchů;
- \ akustické úpravy poslechových místností;
- \ mobiliář pro výstavy a prezentační plochy;
- \ umělecká díla.

Další částí investice pak byla technická vybavení (výpočetní, prezentační a audiovizuální technika). Skutečností zůstává, že pod vlivem nutných úspor (projektový návrh přesáhl výši dostupných finančních prostředků) zůstaly ke škodě výsledného vyznění některé prvky nerealizovány. Při uskutečňování úsporných opatření byla snaha jít cestou, která umožní postupně chybějící prvky doplňovat. Vypuštěny byly také ty prvky, které nebyly bezprostředně nezbytné pro chod služeb, bezesporu však mají svou významnou funkci estetickou.

V zadávací dokumentaci pro zpracování projektu interiérů byly vzneseny základní požadavky na interiéry. Byly to zejména:

- \ řešení na úrovni odpovídající významu kulturní instituce;
- \ respektování památkové podstaty objektu;

- \ kvalita a způsob řešení odpovídající potřebám knihovnických a informačních služeb;
- \ provedení odpovídající vysokému zatížení;
- \ flexibilita, modularita;
- \ bezbariérovost, ergonomické parametry;
- \ pozitivní vnímání uživatelem;
- \ dobré pracovní podmínky;
- \ snadná údržba, odolnost, životnost;
- \ dostupnost náhradních dílů a servisu.

Při konkrétním projednávání jednotlivých prvků s architekty byl také pečlivě definován účel, k jakému daný prvek slouží, všechny úkony, které zde budou probíhat, způsob

práce a komunikace s klientem (např. sedící či stojící obsluha a klient), technika, která musí být na mobiliáři umístěna (z tohoto pohledu jsou zcela zásadní dobrá řešení pultů), požadovaná kapacita apod. Posuzovala se i požadovaná atmosféra prostoru (klidné studijní prostředí, rychlá dynamická obsluha, relaxační zóny, zóny pro společenskou komunikaci aj.).

Jak se to vše povedlo?

Stavba

Celkové vyznění

Architektonická koncepce vycházela z existence dvou odlišných stavebních celků; mohutného zdobného barokního paláce a nové subtilní kovové a prosklené vestavby atria. Prostor atria navozuje atmosféru »venku«, což

knihovna pro dospělé

prosklená střeška atria

je podtrhováno i volbou barev, materiálů (kov, pískované sklo, ledovaný plast) a osvětlení. Barokní palác naopak vyzařuje teplou vnitřní energii volbou přírodních materiálů jemně doplněných kovem a ostrůvky textilií na podlahách. Celkové vyznění paláce lze označit za vynikající. Pozitivně a nadšeně jej přijímá a oceňuje většina laické i odborné veřejnosti.

Stavba v detailu

Velmi brzy po otevření se začaly projevovat první nedostatky. Jednalo se zejména o problémy s technologiemi a materiálovým provedením (špatně fungující výtah, neodpovídající funkčnost vzduchotechniky, a tím prakticky nevětrání prostor

přilehlých k atriu, nedostatečné osvětlení, extrémně rychlé poškození povrchové úpravy parketových podlah, skleněné či roštové přechody mezi výtáhem a galerií vzbuzující fóbie u starších či handicapovaných uživatelů, zpočátku chybějící zvuková navigace pro nevidomé a další).

Pokusíme-li se najít společného jmenovatele všech těchto negativních jevů, pak jde zejména o podcenění intenzity využívání tohoto veřejného prostoru. Tyto skutečnosti mrzí o to více, že všechny vstupní údaje knihovna velmi pečlivě projektantům poskytla a uplatňovala připomínky i při průběžných konzultacích. Další potíže jsou spojeny se špatnou dostupností některých prvků, odkud vyplývá jejich obtížná údržba či prostá výměna např. světelného zdroje.

Interiéry

Celkové vyznění

Architektonický tým zvolil myšlenku vymezit se vůči zdobnému paláci jasnými a jednoduchými tvary masivního mobiliáře. Odlišnost tvarosloví je změkčena velmi světlými odstíny. Mobiliář je doplňován stříbrošedými kovovými prvky a pískovaným sklem. Další rozlišení je realizováno mezi atmosférou atria a historického paláce (viz výše). Základně jsou voleny pravoúhlé linie. Celkové vyznění je velmi působivé, elegantní a důstojné.

Interiéry v detailu

Podobně jako u stavby se brzy začaly projevovat nedostatky související s kvalitou provedení i úspornými opatřeními, které se projevily i ve zvolených levnějších materiálech. Řada problémů však byla zakotvena v samotných projektech, zejména v nevhodujících rozměrech. S pochopením se nesetkalo ani naše volání po modularitě, která by umožňovala snadno přizpůsobovat prostor měnícím se potřebám uživatelů. Máme-li odpovědět, proč se tak stalo, přestože jsme jako budoucí uživatel strávili desítky hodin konzultacemi s architekty, pak je zde skryto příčin několik. Jako uživatelům se nám jeví, že architekti prioritně zohledňovali celkový estetický dojem na úkor funkčnosti i výsledné ekonomičnosti provozu. Svůj podíl však mají i nutná úsporná opatření, která se uskutečnila i tam, kde je negativní efekt již nezvratný (např. poškozování hran a povrchů, lámající se konstrukce židlí).

pohled do atria

Služby

Celkové vyznění

Téměř dvouletý provoz potvrdil správnou linii koncepce. Atrium s centrální halou služeb se stalo vzorným a integrujícím prvkem vnitřního života knihovny. Je jejím pomyslným srdcem, kde vedle sebe nerušeně existují procesy vyložené rutinní, společenské i neformální. Stalo se místem, kde si lidé domlouvají setkání, popovídají si nad kávou, kde maminka nakrmí své dítě v kočárku, zároveň zde jiní pracují na galeriích u počítačů, zatímco další si prohlíží instalovanou výstavu. Konají se zde i vystoupení hudební či taneční, setkání s oficiálními představiteli, atrium zažilo i mezinárodní tiskovou konferenci. Z atria pak lidé proudí dál do jednotlivých prostor paláce, které poskytují klidnější relaxační i studijní prostředí pro jednotlivce i skupiny. Zejména v sobotu pak přicházejí celé rodiny, z nichž každý si zde najde tu svou službu, zároveň však mohou trávit chvíle volna společně. Z konkrétních reakcí našich klientů i ze vzrůstajících statistických údajů můžeme oprávněně konstatovat, že jsme knihovnou pro město.

Služby v detailu

Přes celkový příznivý výsledek jsme se nevyhnuli některým kompromisům, které vyplývají z existujících dispozic paláce a částečně snižují uživatelský komfort (např. malá kapacita šatny, absence samostatného prostoru pro uložení kol či kočárků, obtížnější orientace v prostoru, větší počet studijních míst). Po dvou letech provozu také praxe potvrdila, že některá chování veřejnosti jsou odlišná od našich předpokladů a bude nutné provést dílčí reorganizace vybraných pracovišť. Optimální naplnění našich vizí také omezují existující finanční limity. Součástí kvalitního poskytování služeb pak zůstává také vštěpování zásad profesionálního chování všem a jejich uplatňování v každodenním, mnohdy náročném, kontaktu s veřejností.

Bohužel ani exkluzivní prostředí paláce neodradí některé návštěvníky od ničení zařízení a krádeží. Naplňování myšlenky všestranného volného otevření služeb nejširší veřejnosti pak denně svádí boj s těmito negativními jevy.

Co bychom udělali jinak?

Během dvou let provozu se dostatečně potvrdila správnost zvolené koncepce. Z jednotlivých zkušeností a postřehů lze pak vyvodit následující závěr. V dialogu s architekty a investorem je třeba vždy důrazně prosazovat vše, co má ve výsledku dopad na:

- \ kvalitu poskytovaných služeb;
- \ kvalitu pracovního prostředí;
- \ ekonomiku provozu služeb a nemovitosti;
- \ ochranu majetku (movitého i nemovitého);
- \ možnost přizpůsobování služeb vyvíjejícím se potřebám veřejnosti.

Současná intenzita využívání knihovny (denně až 3 000 návštěvníků) nás také povzbuzuje k vyvíjení úsilí k naplnění našeho dávného snu. To znamená získání zbývajících prostor v paláci, které dnes slouží komerčním účelům, pro knihovnu, a tak dále rozvinout spektrum kulturně vzdělávacích služeb pro město.

Vybrané statistické ukazatele k 31. 12. 2002

\	provozy – ústřední knihovna, Mahenův památník, Regionální evropské informační středisko,	síť 35 poboček
\	knihovní fond	841 tis. kj
\	čtenáři	47 tis.
\	návštěvníci	972 tis.
\	výpůjčky	2 820 tis.
\	informace	113 tis.
\	akce	109 tis.

Další informace lze nalézt na www.kjm.cz.

nová budova Univerzitní knihovny Univerzity Pardubice *aneb* jak to vidí knihovník po šesti letech provozu

Iva Prochásková
*Univerzitní knihovna,
Univerzita Pardubice*

Úvod

Nová budova Univerzitní knihovny Univerzity Pardubice byla první projektovanou stavbou speciálně pro vysokoškolskou knihovnu a je těsně spojena s rozvojem vysokého školství v Pardubicích po r. 1989, kdy se z původní Vysoké školy chemicko-technologické s necelou tisícovkou studentů stala vícefakultní škola s téměř trojnásobným počtem studentů v akademickém roce 1995/1996.

Počátkem r. 1993 byla vypracována koncepce, podle níž měla být původní ústřední knihovna VŠCHT přeměněna v moderní univerzitní knihovnu zajišťující vyhovující informační zázemí pro všechny fakulty. V této době bylo již zcela zřejmé, že knihovna nemůže ve svých stísněných prostorech dynamickému rozvoji univerzity stačit. Proto jsme na podzim r. 1993 začali připravovat koncepční záměr výstavby. Získali jsme i podporu Magistrátu města Pardubic. Ve spolupráci s ním byla na přelomu let 1993/1994 vyhlášena architektonická soutěž na dostavbu univerzitního areálu v městské čtvrti Polabiny se začleněním nové budovy knihovny. V květnu byl záměr na MŠMT ČR schválen a výstavba knihovny byla zařazena do systémově dotovaných staveb na léta 1994–1997.

Architektonická soutěž měla dva vítězné projekty a knihovna byla nakonec realizována podle projektu pardubického architekta Ing. arch. Jana Třeštíka. Problémem bylo, že architektonická soutěž byla vyhlášena příliš brzy a podkladem pro ni byla vlastně první verze stavebního záměru, ve které nebyla dopodrobna rozpracována koncepce provozu, např.

chybělo přesné vymezení volné a chráněné zóny. V architektuře budovy byly tak založeny některé prvky z hlediska plánované koncepce provozu nevyhovující, a ve výsledku tedy musel být provoz přizpůsoben architektuře. Období od podzimu 1994 do jara 1995, kdy se zpracovávala projektová dokumentace, bylo z hlediska vyjednávání velmi náročné. Hlavním omezujícím faktorem byl velmi nízký rozpočet stavby, a tak proti sobě často stály představy architekta a požadavek knihovníka (uživatele) na účelný a plynulý provoz. Konečný projekt pak byl kompromisem, na kterém se obě strany shodly.

Popis budovy

Budova je třípodlažní s celkovou plochou 3 000 m². Jedná se o železobetonový skelet vyzdívaný klasickým zdívem s keramickými obklady a velkými zasklenými plochami. Podrobné informace o stavbě jsou k dispozici

v Databázi staveb a rekonstrukcí knihoven v České republice.¹

V suterénu se nachází technické zázemí a sklad knihovního fondu. Obě nadzemní podlaží jsou přístupná uživatelům s tím, že ve druhém podlaží jsou v oddělené části kanceláře, do nichž je vstup uživatelům umožněn přes dveřní komunikátor.

V původní koncepci provozu bylo plánováno rozdělit fondy v podlažích oborově. V důsledku výše zmíněného architektonického řešení bylo nutné přistoupit k rozdělení na fondy prezenční a absenční a instalovat druhou ochrannou bránu k vnějšímu schodišti ve druhém podlaží. Vnitřního spojení chráněné

zóny pak bylo dosaženo vyprojektováním točitého schodiště v zadní části prostoru.

V prvním nadzemním podlaží je umístěn výpůjční pult, lístkový katalog pro fondy do r. 1981, deset počítačů s OPAC a ve volném výběru oborově řazený fond k absenčním výpůjčkám. V současné době je zde umístěno téměř 55 tisíc svazků (při otevření budovy v r. 1997 to bylo 30 tisíc), tj. v podstatě veškerý živý fond. U prosklené boční stěny jsou studijní místa. V zadní části jsou dvě uzavřené studovny, v nichž je možno pořádat semináře či školení, ale slouží také studentům k práci ve skupinách či těm, kteří vyhledávají více klidu na studium. Obě studovny byly původně vybaveny pouze stolky a židlemi. Tlak na zvýšení počtu počítačů ovšem vedl k tomu, že v r. 2002 byla jedna z nich přebudována na studovnu počítačovou.

Ve druhém nadzemním podlaží stojí v centru informační pult, vlevo se nachází oddělení periodik se čtenářským koutem, vpravo regály s příručkovým fondem a prezenční

mi výtisky studijní literatury. Pod bočním světlíkem a po obvodu zadní stěny jsou studijní místa. Hromadné studovny jsou zde čtyři – multimediální studovna s videem a multimediálním počítačem, rešeršní studovna s devíti počítači pro práci v placených informačních zdrojích a dvě menší studovny, které měly podle projektu sloužit pro individuální studijní práci. Protože však nebyly k tomuto účelu téměř vůbec využívány, byly postupně také přebudovány na studovny počítačové. V jedné z nich je k dispozici také skener.

Celkem je v obou podlažích k dispozici 250 studijních míst, z toho 45 s počítačem.

Klady a zápory architektonického řešení

Dostatečně rozlehlá vstupní hala s výstavním prostorem pro pravidelné výstavy výtvarného umění a fotografií a odpočinkový kout s automatem na kávu jsou v pravém slova smyslu prostory veřejnými, podporujícími osobní kontakty a komunikaci a také setkávání generací, které by jinak mohlo být v knihovně, sloužící převážně akademické obci, jen těžko realizováno. Mezi studenty se zde mísí děti ze Základní umělecké školy v Polabinách, které kreslí podle vystavených exponátů své obrázky, a senioři vracející se z přednášek pořádaných univerzitní knihovnou a fakultou humanitních studií v rámci projektu Univerzita třetího věku.

Velké prostory prvního a druhého nadzemního podlaží nedělené vnitřními příčkami umožňují volný pohyb uživatelů a variabilní uspořádání regálů a čtenářských míst. Členění prostoru pouze pomocí vnitřních zaří-

zovacích prvků je velmi výhodné z hlediska organizace provozu, kdy změnou uspořádání lze dosáhnout zvýšení kapacity regálů až o třetinu. Živý fond tak stále zůstává volně přístupný a sklad nemusí být trvale personálně obsazen, což snižuje mzdové náklady na provoz.

Díky prosklené boční stěně a světlíkům ve střeše působí studovna velmi vzdušně a světle, zároveň ovšem velké prosklené plochy způsobují v létě neúměrné ohřívání prostor. Zde je ovšem nutno dodat, že na projektovanou klimatizaci nezbyly při realizaci finanční prostředky. Po prvním horkém létě v r. 1998 byla skla světlíků opatřena odraznou folií a do obou podlaží byly dodatečně instalovány chladicí jednotky. Ovšem ani tato opatření nezajišťují v létě přijatelnou vnitřní teplotu do 25 °C. Neúčinné v letních měsících je také větrání.

Nepříjemným problémem prostor otevřených přes dvě patra je poměrně vysoká hlučnost. Ze vstupní haly s odpočinkovým koutem se hluk přenáší do studovny v prvním patře, kde by měla být klidová zóna.

Dalším nedostatkem je nevhodně zvolené stropní osvětlení v centrální části obou podlaží. Stolky umístěné pod mléčnými koulemi nejsou dostatečně osvětleny a lokální osvětlení u čtenářských míst nebylo bohužel projektováno. Zraková nepohoda především v zimních měsících je tak nepříjemná, že bude nutno tento problém nějakým způsobem vyřešit.

Zbytečně velké a rozumně nevyužitelné jsou prostory v suterénu, naopak nedostačující je prostor pro odkládání kabátů a zavazadel. Podle projektu byla plánována šatna s obsluhou. Na žádost vedení knihovny, především z důvodu úspory pracovních sil, zde bylo zřízeno samoobslužné odkládání do uzamykatelných skříněk. Rozměry

Pět let Univerzitní knihovny Univerzity Pardubice v číslech

Rok	1998	1999	2000	2000*	2001	2002
Počet knihovních jednotek	155 447	159 584	163 510		168 760	174 835
Přírůstek knihovních jednotek	5 413	5 951	6 087	5 500	6 618	6 708
Registrovaní čtenáři	3 397	3 429	5 229	5 100	5 737	6 101
Návštěvníci knihovny	77 196	89 413	125 842	88 000	129 416	143 047
Absenční výpůjčky	39 283	47 350	73 164	70 000	79 253	87 086
Zaměstnanci knihovny	15	16	16	20	16	17
Zpřístupňované báze dat	9	13	22		28	31

* Hodnoty parametrů podle stavebního programu

většiny skříněk ovšem umožňují jen odkládání malých zavazadel a lehkých svrchních oděvů. Naštěstí je knihovna umístěna hned vedle bloků kolejí, takže i v zimě přeběhne většina studentů do knihovny jen ve svetr.

Dobře zvoleno bylo vnitřní zařízení. Kovové regály se velmi dobře udržují a zatím nevykazují

žádné známky opotřebení. Také židle a stolky vypadají stále jako nové, přestože jejich využívání je při průměrném počtu 800 návštěvníků knihovny denně velmi vysoké. Problém byl pouze s křesílky, jejichž původní poněkud křehká konstrukce nevydržela nápor osmdesátikilových mladých mužů unaveně do nich dopadajících s novinami. Dodavatelská firma však reklamaci uznala a na vlastní náklady konstrukci upravila. V současné době je

však jejich velké využívání vidět na ošoupaných potazích, kde je bohužel méně kvalitní látka než na židlích.

Jako podlahová krytina byl pro většinu prostor kvůli tlumení hluku zvolen koberec. Díky výběru kvalitního zátěžového typu je opotřebení nepříliš výrazné.

Dlažba se nachází pouze ve vstupních prostorách. Zde se projevil závažný stavební nedostatek – odskakování dlažby v přízemí již po první topné sezóně. Na základě reklamace provedla dodavatelská firma opravu a během pěti let, po

které trvala záruční doba, to muse-la učinit ještě dvakrát. Doufejme, že teď už to nějakou chvíli vydrží.

Mnohem závažnějším nedostatkem je ovšem věčné zatékání – okolo světlíků, přes okenní parapety, lodžiemi a také střechou, kde zřejmě sesedáním budovy došlo k porušení izolace a napršená voda se dostala do knihovny světlem.

Poslední reklamační oprava byla provedena v létě roku 2002 a letošní suchý rok ji ještě plně neproověřil, takže uvidíme.

Závěr

I přes uvedené nedostatky knihovna dobře slouží a je pro studenty zážemím, kde se učí raději než v těsných pokojících kolejí. Otevřeno je šest dní v týdnu, od pondělí do čtvrtka dvanáct hodin denně. Téměř všechny parametry plánované stavebním programem pro rok 2000 byly dosaženy již o dva roky dříve. Jedině počtu pracovních sil se nepodařilo dosáhnout ani letos (tabulka č. 1).

Moderní a funkční budova s dostatečnou kapacitou studijních míst a prostor pro fondy je pro univerzitní knihovnu základem. Budoucí rozvoj je závislý na řadě faktorů. Nejdůležitějším z nich jsou samozřejmě finanční prostředky. Ceny informačních zdrojů, a to jak elektronických, tak klasických, neustále stoupají. Vysokoškolská učebnice dnes stojí kolem 500 až 1 000 Kč a není samozřejmě možné ji koupit v jednom exempláři. Před-

platné zahraničních periodik se pohybuje v řádu desetitisíců až statisíců, poplatky za vstupy do jednotlivých bází se často blíží k milionu. Zajištění dostatečné výše financí na nákup informačních zdrojů je tedy prvořadé. Investovat se musí i do nových technologií zpřístupňování informací. Knihovnu samozřejmě »dělají« i knihovníci, či v našem případě spíše knihovnice. Na univerzitách v zahraničí je to velmi prestižní a dobře placené zaměstnání. Ředitel knihovny bývá členem kolegia rektora. Ačkoli ani u nás už knihovnice dávno není »ta paní, co podává přes pult knížky«, ale spíše informační specialista, schopný vyřešit v podstatě jakýkoliv informační problém, v hodnocení této profese se to příliš neodráží. Přitom celoživotní vzdělávání je pro nás naprosto nezbytné. Během pár let jsme se museli naučit pracovat s počítačem, zvládnout knihovnický software, elektronickou komunikaci, internet, nové technologie knihovnicko-informačních služeb, a to vše při plném provozu.

Motivací jsou nám spokojení uživatelé, kteří dokážou naši práci ocenit a pro které knihovna je a bude srdcem univerzity.

Poznámky

¹ <http://www.stk.cz/~svoboda/Stavby/Stavby.html>

knihovnicko-informační centrum U Přívozu – budoucnost pro Studijní a vědeckou knihovnu v Hradci Králové

Eva Svobodová

*Studijní a vědecká knihovna
Hradec Králové*

Studijní a vědecká knihovna v Hradci Králové (dále jen SVK) je veřejnou knihovnou a od roku 2002 plní funkci krajské knihovny Královéhradeckého kraje. Fond obsahuje 1 159 000 svazků dokumentů univerzálního charakteru s ročním přírůstkem 15 300 knihovních jednotek. Průběžně je evidováno 2 500 titulů živých periodik a novin. Každoročně se u nás zaregistruje cca 6 800 uživatelů. Knihovnu navštíví 122 000 návštěvníků ročně, kteří si vypůjčí 336 000 dokumentů. O chod knihovny se stará celkem 64 pracovníků.

SVK poskytuje absenční a prezenční výpůjční služby převážně klasických druhů dokumentů, informační a rešeršní služby z klasických a elektronických zdrojů v klasické i elektronické podobě. Široké veřejnosti nabízí vzdělávací kurzy, zejména počítačové a informační gramotnosti, a literární přednášky v cyklech Literární dílny a Povídání o... Ze zákona poskytuje také služby knihovnám v Královéhradeckém kraji.

Knihovna byla založena v roce 1949, ale její prvopočátky lze spojit se vznikem Městského průmyslového muzea v Hradci Králové v roce 1896. Součástí muzea byla od samého začátku knihovna s vlastní čítárnou, která doplňovala do svých fondů českou a zahraniční naučnou literaturu.

SVK s původním názvem Státní studijní knihovna vznikla v roce 1949 sloučením dvou institucí, zestátněné Městské studijní knihovny při hradeckém muzeu a Lékařské knihovny. V roce 1952 se pro ni podařilo získat přízemní místnosti v budově č. p. 626 na dnešním Eliščině nábřeží.

V roce 1968 byla koupena budova bývalé synagogy na rohu ulice ČSA a Pospíšilovy třídy. Po ukončení rekonstrukce přesídlily od 1. 7. 1971 půjčovna a odbor zpracování a administrativy do synagogy a prostory na nábřeží byly určeny pro studovny. Rozdělení služeb uživatelům do dvou od sebe vzdálených budov bylo vynuceno jejich dispozičními možnostmi. V roce 1983 jsme pro potřeby skladu knih postavili první halu na Pouchově. Areál má nyní tři samostatné depozitáře a v současnosti zde probíhá rekonstrukce nejstarší budovy.

V roce 1994 bylo Usnesením vlády č. 138/1994 ze dne 9. 3. 1994 a č. 280/1994 ze dne 25. 5. 1994 rozhodnuto a schváleno převedení bývalé synagogy do majetku židovské obce. V příloze posledně zmíněného dokumentu je uvedeno: »Pokud by měl být předmětem převodu vlastnictví nemovitý majetek, který převádějíci organizace ke své činnosti potřebuje, je zapotřebí uvažovat především o poskytnutí náhradní nemovitosti z vlastnictví státu.« V našem případě se žádná odpovídající náhradní nemovitost nenaskytla, a tak vedení knihovny začalo s Ministerstvem kultury jednat o poskytnutí finančních prostředků na novostavbu.

Důvodů pro stavbu nové budovy však bylo více. Od vzniku depozitáře na Pouchově je knihovna provozována ve třech od sebe vzdálených objektech, což prodražuje provoz a prodlužuje dobu, za kterou je uživateli poskytnut dokument nebo informace. Přes veškeré úpravy, které jsme

provedli, prostory pro veřejnost přestaly na sklonku 20. století vyhovovat současným moderním knihovnickým a informačním službám, jsou malé a bez odpovídajícího hygienického zázemí.

První investiční záměr byl vypracován a odeslán na Ministerstvo kultury 23. 11. 1998. V tomto roce byla firmou S-projekt plus, a. s. Zlín

vypracována zastavovací studie a také probíhala řada jednání s Úřadem města Hradec Králové o poskytnutí vhodného pozemku. Závažným dokumentem, který ovlivnil celou další přípravu výstavby nové budovy, bylo Usnesení č. 1324 Poslanecké sněmovny z 29. schůze z 5. 12. 2000. V rámci pozměňovacích návrhů jsme získali prvních 8,5 mil. Kč. Projekt výstavby knihovny s názvem »Knihovnicko-informační centrum U Přívozu« byl na Ministerstvu kultury zaregistrován 31. 7. 2001 s celkovým rozpočtem 394,5 mil. Kč. Dne 28. 1. 2002 byla podepsána smlouva o pronájmu pozemků pro výstavbu nové knihovny, tato smlouva je platná s podmínkou zahájení stavby do 31. 12. 2005.

Architektonická soutěž probíhala v období 20. 3. 2002 – 24. 10. 2002. Vyšli jsme vstříc žádostem architektů, jejichž ateliéry byly poškozeny povodněmi, a prodloužili jsme lhůtu pro zpracování návrhů o tři týdny. Ve dnech 21. – 24. 10. 2002 zasedala porota architektonické soutěže a byl vyhlášen vítěz: Projekt architektů Praha. Všechny architektonické návrhy jsme představili veřejnosti ve dnech 7. – 24. 11. 2002 na výstavě v Muzeu Východních Čech.

Knihovnicko-informační centrum v číslech

Celková výměra pozemku	10 680 m ²
Zastavěná plocha	2 920 m ²
Obestavěný prostor	57 302 m ³
Čistá užitková plocha	12 739 m ²
Plocha parkoviště	1 276 m ²
Počet parkovacích stání	100
Počet dokumentů ve volném výběru	200 000 kj
Počet dokumentů ve studovně	100 000 kj
Kapacita skladů	1 000 000 kj
Počet čtenářských míst celkem	450
Počet míst v přednáškovém sále	80
Počet registrovaných uživatelů	10 000
Počet návštěvníků denně až	1 000
Počet zaměstnanců	83

Dne 18. 12. 2002 jsme vyhlásili soutěž na dodavatele projektu, která byla ukončena dne 25. 3. 2003 podepsáním smlouvy s vítězem soutěže: Sdružením PRO KIC (společnost DELTAPLAN Praha a Projektil architekti Praha). 28. 8. 2003 jsme podali žádost o územní rozhodnutí. Téhož dne byla vyhlášena obchodní veřejná soutěž na zhotovitele stavby s předkvalifikačním řízením. Zahájení stavby předpokládáme v 1. polovině roku 2004 a dokončení v roce 2007.

Nová budova je pro nás příležitostí změnit nejen formu, ale i obsah knihovnické práce. Je koncipována jako pětipatrový volně přístupný prostor s možností využívat prezenčních výpůjčních, informačních, rešeršních a dalších doprovodných služeb. Díky volnému výběru a nově instalovanému knihovnímu systému bude z velké části knihovnou samoobslužnou. Doufáme, že se stane příjemným místem setkávání lidí, proto je součástí projektu výstavba přednáškového a výstavního sálu a literární kavárna.

knihovnicko-informační centrum U Přívozu – Hradec Králové

Roman Brychta
PROJEKTIL ARCHITEKTI

Urbanistická koncepce

Geometrie objektu Knihovnicko-informačního centra (půdorys tvaru písmene X) přeškrtnutím pozemku toto místo neruší, ale zviditelňuje. Něco začíná. Budova je na pozemku posunutím k nábřeží řeky Orlice blíže k historickému centru – komunikuje. Na jižní straně je pozemek využit pro parkování, které je zahrnuto do parkových úprav nezastavěné plochy pozemku (otevřené a přikryté zelení – mizí. Přejít parkoviště v korunách stromů, nechceme k takové instituci, jako je KIC, navrhovat povrchové stání typické pro příměstská obchodní centra).

Budova KIC je ve svém parteru v místě vstupů do knihovny průchozí. Umožňuje tak volné úhlopříčné propojení Hradecké ulice s nábřežím řeky Orlice nebo s univerzitním kampusem. Otevřený parter se účastní na životě okolí, podporuje ho a ovlivňuje.

Budova je pevného tvaru a jasného postoje. Je to instituce. Dává okolí smysl a bod. Otevírá se uživatelům ze tří stran. Nabízí různorodé pobytové plochy v parteru (lavička, tráva, strom, průchod, knihovna). Parter mohou oživit doplňkové provozy v »nohách« jihuovýchodního a severovýchodního křídla (kavárna, galerie – výstavní síň – pronajímatelné prostory u průchodů budovou). Budova KIC svým konvexním tvarem směrem ke strojní průmyslové škole zvětšuje odstup od této kulturní památky a dává možnost novým pohledům a vztahům dvou sousedních budov. Nepřevyšuje – nedomínuje.

Architektonické řešení

Dům KIC je objekt půdorysného tvaru písmene X. Plášť budovy – litý barevný (oranžovo-červený) beton – svým charakterem podtrhuje dynamičnost a čitelnost tvaru (odlitá litera). Plášť je perforován kulatými okny, zvolenými pro svou schopnost vytvořit intimní a soustředěné vnitřní prostředí. Okna jsou umístěna ve dvou parapetních výškách. V rámci řádového rastru jsou nepravidelně rozmístěná podle vnitřních prostor (kód). Velká prosklení na koncích ramene u Hradecké ulice zakončují a prosvětlují hlavní knihovnické prostory. Studovny v posledním patře jsou prosvětleny membránovými kruhovými světlíky. Okna na rameni se sklady jsou co do kvantity minimalizována. Objekt budovy je umístěn na dlážděné a mlátové ploše, která navazuje na okolní komunikace (chodníky, vozovky) a na zelenou plochu střech garáží. Garáž (parkování pro veřejnost) je umístěna v otevřeném soklu jižně před budovou KIC a zastřešená pouze rastrem sítí porostlých zelení (břečťan obecný – *Hedera helix* – stále zelený, nenáročný, snese prostředí zplodin, přísavník trojčípý – *Parthenocissus tricuspidata*). Garáží prorůstá strom – stromořadí (dřezovec trojtrnný – *Gleditsia triacanthos* »sunburst« – tolerantní, nenáročný), barva listu žlutozelená. Tyto stromy jsou vysazeny také v bezprostředním okolí budovy KIC. Barevná propojení stromů a fasády budovy tvoří výtvarný celek.

Budova Knihovnicko-informačního centra je pevným a výrazným objektem respektujícím to kvalitní v okolí, se zážitkem průhledu a průchodu a s klidným vnitřním prostředím.

Exteriér. Autoři návrhu chtějí navázat na kvalitní architekturu města Hradce Králové (hlavně z meziválečného období). Proto cítí důležitost v materiálově-barevném výrazu budovy, jako podporu formy objektu, a neméně důležité propojení budovy s okolím – parterem (parkové úpravy, artefakty...).

Provozní a dispoziční řešení (popis orientován od hlavního vstupu)

Budova je na západní straně obsluhována zásobovací rampou do suterénu, kde je manipulační prostor. V suterénu navazují na všechna nad-

zemní patra hlavní služební vertikální komunikace s výtahem a nákladní (evakuační) výtah s baterií čtyř knihovnických výtahů. Ve služebním – administrativním SV křídle jsou v rámci sociálního jádra navrženy dva knihovnické výtahy a požární schodiště uprostřed dispozice, které je používáno i pro krátké propojení kancelářských pater. Tyto vertikální komunikace procházejí celou budovou ve služební části. Výstup v suterénu služebního – administrativního SZ křídla na zásobovací rampu bude bezpečnostně zajištěn – kontrolní bod.

Knihářská dílna v suterénu má samostatný přístup pro zákazníky po schodišti v rohu JZ křídla. Další provozy jsou technologické a skladovací s návazností údržbářské dílny. V suterénu záměrně neumísťujeme sklady a depozitáře z bezpečnostních důvodů (hladina spodní vody, stoletá voda = technicky náročné řešení).

V druhé části suterénu – druhém rameni – je parkoviště pro návštěvníky a zaměstnance. Zaměstnanci mohou projít suterénem do služební části, návštěvníci vystoupí po schodišti do zádveří knihovny (schodiště je vybaveno vozíčkářskou plošinou, výtah na jedno patro je neekonomický) nebo únikovým schodištěm mimo objekt KIC.

V přízemí je budova proříznuta k Hradecké ulici. Nabízí tak možnost průchodu a rozptýlení dnes velké frekvence pěších a cyklistů (kryté stání kol). V odříznutých částech budovy, v »nohách«, se nabízí zcela oddělené prostory k pronájmu. V »noze« JV křídla je literární kavárna, kterou bude její provozovatel provozovat formou pronájmu. V »noze« SV křídla bude umístěn výstavní sál a »public relations«. Tyto prostory budou v následujícím stupni dokumentace navrhovány s projektovou připraveností na požadované provozy. Investor bude prověřovat podnikatelský záměr na tyto provozy a hledat partnera (budoucího nájemníka), který se bude případně finančně podílet na jejich projektu a realizaci.

Z průchodů jsou dva vstupy do vestibulu KIC. Mezi nimi je plocha vyčleněná prezentaci KIC (možnost umístění informačního panelu). Vestibul je centrálním prostorem přes dvě patra. Je prosvětlen kruhovým atriem s hlavním schodištěm, který prochází celou budovou až ke střešnímu

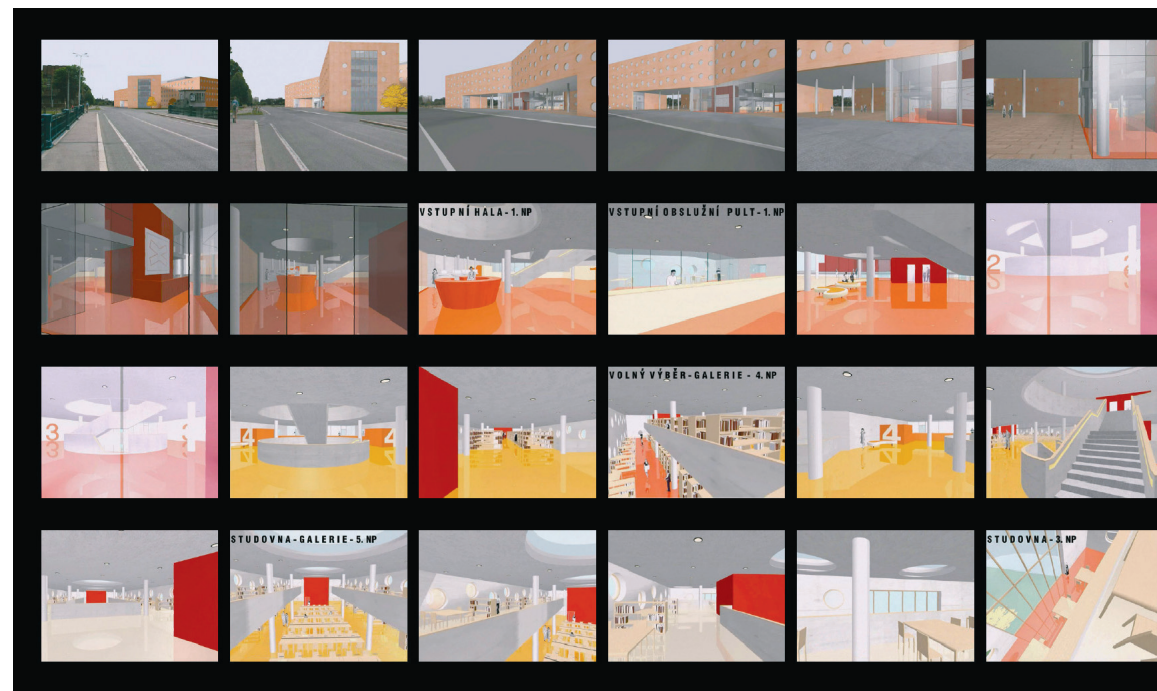
světlíku. Patro vestibulu s internetovým klubem je vizuálně propojeno dalšími kruhovými otvory. Ve vestibulu jsou dva výtahy, po levé straně od vstupu je umístěn pult ostrahy. V zadní části vestibulu (za schodištěm) je vstupní obslužný pult (zřízení průkazky, vracení knih, prodloužení výpůjček, základní informační služba), terminály a volná místa k pobývání a setkávání. Od hlavního pultu vpravo je v průhledu vidět centrální šatna.

U centrální šatny je zádveří služebního vchodu se služební vrátnicí (kontrolním bodem) přímo napojené na vertikální komunikaci služební části. Tento přístup je možné použít pro semináře v konferenčním sálu, které mohou být nezávislé na provozu knihovny. Za vrátnicí jsou navrženy prostory pro velín, skladové prostory OIT a prostory rezervní. JZ křídlo nalevo od pultu je ve všech patrech navrženo jako sklad knih. V 1. NP je depozi-tář s kompaktními regály a v části 2. NP klimatizovaný sklad. Sklady ve 2. NP až 5. NP jsou regálové. Všechny sklady jsou přímo napojeny na nákladní a knihovnické výtahy.

V 2. NP SZ křídla, které je propojeno s ostatními služebními patry hlavním a únikovým schodištěm, je umístěno vedení SVK (ředitel, náměst-ci, vedoucí provozu, public relations, regionální funkce).

Ve 3. NP jsou z prostoru vestibulu s obslužným pultem se zázemím přístupné hlavní prostory volného výběru v SV a JV křídle. V JV křídle je vlo-žená střední galerie 4. NP. Prostor je na obou koncích otevřen přes všech-na tři patra knihovny s oknem na celou výšku. Na sever na Staré Město a na jih, odcloněn slunečními žaluziemi, na Nový Hradec. Intimní část uvnitř dispozice je přisvětlena kruhovými okny o výšce dvou parapetů. Nižší, 600 mm, kde je umístěn stůl a čtenář si může s vybranou knihou přisednout k oknu, a vyšší, 1500 mm, pro osvětlení vnitřní dispozice. Ve služební části je v SZ křídle ke starému městu umístěn administrativní provoz knihovny, ve 3. NP odbor služeb čtenářům, ve 4. NP doplňování a zpracování fondů.

Stoupáme světelným tubusem do 5. NP studoven. Zde v SV je stu-dovna přes dvě patra a v JV křídle jsou patrové studovny, přisvětlené kru-hovými membránovými světlíky s rozptýleným světlem. Ochozy – galerie

jsou nasvětleny kruhovými okny a koncový prostor přes všechna patra knihovny velkým štítovým oknem. V tomto patře v zadním SZ křídle k měs-tu je umístěn konferenční sál a učebny. Lze je obsluhovat jak ze služební, tak z veřejné části KIC. Strop konferenčního sálu je vyzdvižen nad střechu budovy. Dosahujeme tak možnosti horního osvětlení sálu.

Interiér. Vnitřní prostory odlité z šedého betonu chápeme jako neu-trální pozadí k výraznému barevnému řešení interiéru. Barva jako orienta-ce (výběr), umělecký zážitek (obraz, socha – reprezentace), nálada (odpo-činkové prostory, studovny). Nedílnou součástí vnitřních prostor budovy je orientační systém a doplnění interiéru výtvarnými díly.

ideální knihovna

ideální knihovna

Ladislav Kurka
Městská knihovna Praha,
Martin Svoboda
Státní technická knihovna

Hledíme-li na trosky knihovny v řeckém Efesu, okamžitě nás napadne podoba s chrámem. Takovou úctu chovala tehdejší společnost k vědě skrytému v knihách. Přechýl je však dokázal jen nepatrný zlomek populace. Dnešní knihovna je daleko otevřenější, sekulárnější, sestoupila z výšin k praktickému životu, přesto v ní dodnes pociťujeme směr příjemných pocitů. Je tu vlídné prostředí vábící k příjemnému strávení volného času s knížkou nebo sluchátky a nabízející spoustu informací na nejrozličnější užitečná či kuriózní témata a vedle toho téměř chrámová atmosféra obklopující studenty všech věkových skupin zahloubané do stohů časopisů či do monitoru.

Pořadatelé letošního ročníku »Knihovny a architektury« nás požádali, abychom se pokusili o charakteristiku ideální knihovny. Knihoven je řada typů, každý má jiné podmínky a účel a slouží jinému okruhu uživatelů. »Ideální« proto v každém jednotlivém případě znamená nutně něco jiného. Charakterizovat ideál pevně stanovenými koeficienty, metry, vztahy a tak dále je nemožné, přinejmenším nemoudré. Spíše se pokusíme o náznak cesty, kterou si myslíme, že se dá onomu nedostižnému ideálu v daném konkrétním případě rozumně přiblížit. Nebude to přesné, ale na to je třeba si zvyknout: téměř všechno, co zde bude řečeno, je spíše materiál pro vlastní přemýšlení než přesný návod. Pokud od tohoto článku čekáte »kuchařku« s kontrolním seznamem, jímž budete-li se řídit, všechno samo od sebe půjde hladce, pak raději rovnou přestaňte číst.

Abychom si život ještě víc usnadnili, budeme praktické příklady a aplikace našich názorů a představ o ideální knihovně vztahovat na

knihovny přibližně od velikosti přiměřené malé vysoké škole či městu kolem deseti tisíc obyvatel v naději, že cokoliv napíšeme o knihovně větší lze tvůrčím způsobem aplikovat i na knihovnu menší. Podobně, kdykoliv mluvíme o novostavbě, lze to v přiměřené míře vztáhnout také na rekonstrukci. Naopak: i když budeme hovořit o dosti konkrétních a detailních věcech, je třeba tomu rozumět vždy jen jako ilustraci ideje, právě ta je podstatná, nikoliv podrobnosti (nad nimiž se dají úspěšně prodebatovat hodiny a hodiny). Dále, mluvíme-li o názoru knihovníků, máme tím na mysli názor formulovaný v zájmu těch, komu bude knihovna sloužit, tedy čtenářů, studentů, návštěvníků. A konečně: přestože knihovnický zákon takové pojmy nezná, budeme knihovnám sloužícím nijak nespecifikované veřejnosti tradičně říkat »veřejné«, knihovnám na vysokých školách »akademické« a knihovnám s vymezeným tematickým profilem knihovny »odborné«.

Knihovna

Asi není s podivem, že mluvíme-li o ideální knihovně, vyslovíme hned na začátku platónskou maximu, že na počátku je idea. Stavět knihovnu dnes je jistě jiné než v dobách před internetem. Vývoj jde rychle a slýcháme i proctví, že knihovny zaniknou. Není pochyb, že elektronický přístup k informacím radikálně mění mnohé. Mluvíme-li o knihovně příštího věku, my se přes všechny publikované skeptické prognózy hlásíme k názoru, že knihovny mají budoucnost. Jak říká Paul Lukez: *»... a hlavně, role knihovny jako symbolu kulturních a společenských hodnot zůstane zachována. Jsme společenská stvoření a potřebujeme být vnímáni jako členové větší skupiny; to nám dodává sílu a posiluje náš smysl pro pospolitost. Společnost založená výhradně na virtuálních on-line komunitách nemůže skončit jinak než jako virtuální a zbavená podstaty. Knihovny – vedle jiných institucí – odpovídají naší niterné lidské potřebě společenství v mlžných dála-
vách kyberprostoru.«* [Luk97].

Skutečně, knihovna se před našima očima mění v jeden z posledních veřejných prostorů. Hospody ovládla televize a »výherní« automaty, na náměstích jsou turisté nebo mrtvo. Do knihovny chodí všichni, ať studují,

nebo nikdy nestudovali, bezdomovci třeba se jen ohrát a přečíst si noviny, přitom všichni bezděky vstřebávají, co knihovna uzná za vhodné. Knihovna je ztělesnění uspořádání, systému: vzpomeňme na Borgésovu Bábelskou knihovnu. Ačkoliv knihovna poskytuje i virtuální kontakty, je svět, který zprostředkovává, opravdový, sice pestrobarevný, ale srozumitelný a ověřitelný. Snad tak může i vracet důvěru, že věci lze poznat, že svět má řád, že není jen blekotáním Bleskových útržků v Kotli, že se lze domlouvat a rozumět si, třeba i přes propasti času. Krom toho, že je prostorem (omlouváme se doc. Šváchovi) a institucí, je knihovna současně dalším médiem, či spíš multimédiem: jsou tu noviny, televize, internet, kolektivní paměť věků, k tomu aktuální obecní informace, informace o stavu společnosti, o umění, ekonomice a tak dále. Je zároveň místem studia a soustředěné práce, zdrojem informací, místem setkávání i místem otevřených dveří a veřejných služeb. Proto by to mělo být důsledně konsistentní dílo, Gesamtkunstwerk, kde obsah s formou se navzájem podporují.

Myslíme si, že uvedené čtyři role, i když jejich závažnost a vzájemná proporce je u různých typů knihoven různá, musí splňovat každá dobrá moderní knihovna. Přestože se překrývají a prolínají, na žádnou z nich nemůže knihovna žádného typu rezignovat. K tomu se ovšem dnešní knihovna musí dosti změnit – leckterá už začala – koncepčně i formálně, po stránce knihovnické, technické, společenské i architektonické.

V tomto proměňujícím se prostředí je stavba nové knihovny podobná střelbě na pohyblivý cíl. S tím drobným rozdílem, že netrefený holub znamená ztracené body, kdežto »netrefená« knihovna bude trápit ty, kdo ji navrhovali, dlouhá léta. Proto považujeme za extrémně důležité, aby se už od počátku všechny strany, na nichž výsledek závisí, naučily spolu komunikovat. Dialog knihovníka – budoucího uživatele a architekta – projektanta je klíčový. Na obou stranách to vyžaduje nelpět na idiosynkrasiích své profese, formulovat své požadavky a stanoviska tak, aby jim druhá strana mohla rozumět, a jeden druhému bedlivě naslouchat.

Tady bychom skoro mohli skončit, protože nic důležitějšího už neřekneme, ale to by se čtenář mohl zlobit. Pokusíme se tedy aspoň ty části pro-

cesu, který začíná ideou a končí postavenou a zabydlenou knihovnou (čímž zas začíná cosi nového), komentovat podle svých představ a zkušeností.

Role

Pořadí, ve kterém budeme komentovat zmíněné čtyři role, neříká nic o jejich větší či menší důležitosti. Přeci však tu první uvádíme jako první proto, že u nás v Česku není dosud úplně samozřejmá.

Místo setkávání

V knihovně by se měli setkávat čtenáři nejen s knihami a informacemi, ale také s lidmi: s knihovníky, s přáteli i neznámými – profesor se potká s bezdomovcem u jednoho katalogu; především to je otevřené prostředí, které na návštěvníka působí.

Co to znamená? Knihovna musí nabídnout příjemné prostředí pro studium, nejen pro individuální, ale i skupinové, a pro děti i atraktivní a podnětné prostředí, které je vtáhne a umožní jim prožít drobná dobrodružství (ať už je to speciální nebo »jen« nápaditě využitý běžný mobiliář). A samozřejmě tu musí být dostatek možností k obyčejnému posezení, při kterém hovor nebude rušit ostatní a kde bude možné vypít si třeba kávu.

Za důležitou kapitolu považujeme vstupní prostory. Abyste nás pochopili, musíme hned úvodem říci, že vstupní prostory pro nás nejsou jen vrátnice a telefonní automat – řečeno velmi zjednodušeně. Vstupními prostory míníme všechny prostory, které mohou – a měly by být – vyčleněny před kontrolní bod¹, aby zbytečně nezatěžovaly vlastní provoz knihovny. Často je výhodné těsné sousedství s pultem výpůjček. Realizace této myšlenky není jednoduchá a v rekonstruovaných prostorách se dá prosazovat jen za cenu kompromisů. Myšlenka není ani jednoznačně přijímána, ale to nás neodrazuje od jejího permanentního propagování.

»Vstupní prostory« je možná termín poněkud zavádějící, někdy se

¹ Za kontrolní bod považujeme vizuálně, a ještě lépe i elektronicky a bezpečnostní službou chráněný společný vstup a výstup z i do všech čtenářských prostor.

používá termín doprovodné aktivity. Tato nejednoznačná terminologie má svůj dobrý důvod: »doprovodné aktivity«, tedy to, co knihovna mít nemusí, aby ještě stále byla knihovnou, je účelné umístit tak, aby bylo možné je využívat, i když je knihovna zavřená, tedy nejspíš do vstupních prostor. Do těch nepochybně patří všeobecné informace nebo alespoň vrátnice, v případě největších knihoven bezpečnostní služba, dále bistro odpovídající všem náročným hygienickým požadavkům nebo alespoň nápojový automat, odpočinkový prostor, výstavní prostor s manipulačním skládkem. Zatím nepříliš častá řešení sem situují i prodej publikací a suvenýrů knihovny nebo přímo knihkupectví. Může zde ale být i vracení knih, zápis čtenářů a pokladna, jak se to osvědčuje v ústředí Městské knihovny v Praze. Na konec jsme si nechali sál v nejrůznějším pojetí: jako kongresový sál s tlumočnickými kabinami a kabinou techniků a s manipulačním prostorem nebo jen jako počítačová učebna nebo klubovna. Sem také patří dostatečně dimenzované záchody pro veřejnost a šatna s obsluhou i samoobslužné šatní skříňky. To vše v různých knihovnách existuje, asi nikde nezahrnují doprovodné aktivity vše, co jsme zde vyjmenovali. Pokud ano, tak v zahraničí. Vydělení sálu s příslušenstvím je praktické i z jiného hlediska: umožňuje jeho pronajímání cizím subjektům mimo provozní dobu knihovny, totéž se týká bistra, knihkupectví, výstavního sálu atd.

Do prostor umožňujících setkávání zahrnujeme i skupinové studovny s kapacitou od dvou do maximálně patnácti osob, které vytvářejí podmínky pro volnou výměnu názorů a práci v kolektivu. Takovým prostorem může být i vynalézavé rozčlenění interiéru regály, které vytvářejí různými zálivy, doplněnými křesílky, polorušnou zónu rovněž umožňující setkávání.

Místo studia a soustředěné práce

Zejména do akademických a odborných knihoven chodí čtenáři studovat. To předpokládá především nabídku přehledně organizovaného fondu knih a časopisů většinou ve volném výběru (a to ve volném výběru i ve skladišti – je-li to jen trochu možné). Vše by mělo být dostupné přes jednoduše srozumitelné elektronické katalogy zřetelně navigující k celému fondu

knihovny. Bohaté virtuální fondy musí být přehledně uspořádané, dobře prohledávatelné a navzájem propojené. Pro studium a práci je zapotřebí dostatek dobře osvětlených míst s dostatečným prostorem pro rozložení knih, časopisů, poznámek a notebooku. Studijní prostory by měly být umístěny tak, aby nebylo nutno knížky transportovat daleko. Měly by také být odstupňovány od velkých studoven přes učebny s 15–20 místy a skupinové pracovny až po individuální studovny, kde může doktorand nebo hostující docent své materiály i vypůjčené dokumenty dlouhodobě uchovávat. Rychle roste množství informačních pramenů, které jsou k dispozici na počítačové síti. Dosavadní úroveň výpočetní techniky není vhodná pro studium přímo ze sítě, proto je nutné mít k dispozici dostatek míst, kde je možné dokumenty vyhledat, případně vytisknout nebo stáhnout k dalšímu použití do počítače návštěvníka. Dostupnost sítě na podstatné části studijních míst je nepostradatelná. V současnosti nejspolehlivějším a nejvýkonnějším řešením je kabeláž, rozvedení počítačové sítě i elektrické přípojky ke každému místu, ale to se velmi rychle vyvíjí a nepochybně bude měnit.

Co se týká dispozičního řešení, logicky by největší studovny nebo skupiny čtenářských pracovních míst měly být u nejfrekventovanějších fondů a ty by měly co nejtěsněji navazovat na vstupní prostory. S postupem hlouběji do knihovny klesá počet návštěvníků, roste specializace fondů i příslušných studoven – a roste i komfort. Na okrajích jsou skupinové, individuální a specializované studovny, tam jsou také k dispozici terasy či atria, kde je možno studovat pod širým nebem. Všude po knihovně by také měla být rozmístěna pohodlná zákoutí k odpočinku či k tiché diskusi.

Zdroj informací

Přestože soudobá knihovna pro služby svým návštěvníkům stále ještě využívá svých fondů, čím dále více využívá také zdroje mimo knihovnu. Vlastní reálné fondy musí být prohledávatelné přes elektronické katalogy přístupné na mnoha místech, jak už o tom byla řeč. Knihovna je tak dobrá, jak dobře profilovaný výběr fondu buduje a jak dobře je organizovaný. Knihovna tak podle svého typu poskytuje informace od klubů chovatelů

poštovních holubů přes jízdní řády, informace o podnicích, o pracovních příležitostech, poskytuje právní poradnu či aspoň samoobsluhu, normy, sbírku zákonů a tak dále. Tyto informace poskytují referenční služby nebo si je návštěvníci hledají sami či s případnou asistencí na internetu. To vyžaduje dostatek prostor v referenčních službách pro uložení referenční a příručkové literatury, pokud možno přístupné prezenčně i čtenářům. Prostorově náročnější je dostatečný počet pracovních stanic či přímo internetová studovna, kde si mohou návštěvníci předmět svého zájmu hledat sami.

Místo otevřených dveří a veřejných služeb

Knihovna musí ještě více nakročit směrem k veřejnosti. Od řady zemí se máme co učit. Jde tu o práci se starými, nezaměstnanými, tělesně postiženými a s menšinami. Není podstatné, zda to organizačně bude komunitní centrum či středisko pro nezaměstnané, důležité je, aby nabídka služeb byla komplexní. Patří sem obecní informace, informace úřadů práce, právní poradna. Regionální služby by tu měly mít vedle pravidelně doplňované nabídky akcí v regionu i dobře přístupné (elektronická mapa) základní informace o regionu.

Jde také o to, aby příslušník jiné národnosti našel knihy ve svém jazyce, aby si nevidomý už před knihovnou mohl zapnout zařízení, které ho bude navigovat do knihovny, a aby ve výtahu měl označení podlaží v Braillově písmu, aby se vozíčkář dostal do budovy bez degradujícího dožadování a vstupu někudy suterénem a pak se v ní mohl rozumně pohybovat, aby nezaměstnaný našel v knihovně seznam volných míst, aby staří a nemocní lidé na vyžádání dostávali knihy do bytu.

Prostory pro tyto služby patří do polorušné zóny, vybavené informačním bodem a počítači.

Od představy k projektu

Jak začít? Svět se změnil a stal se dynamickým místem, kde je vše v pohybu, a zachování vzájemných souvislostí je ještě důležitější než dříve. Pro návrh knihovny schopné obstát v takovém světě je proto nutný dobře

spolupracující tým knihovníků, architektů, techniků, odborníků na informační technologie a dalších, kteří musí najít společný jazyk. Jen tak se dá dospět k životaschopné vizi. K tomu je nutné naučit se spolu mluvit, naučit se formulovat, nakreslit, napsat, posoudit – a znova a tak stále dokola až k dokonalosti – na niž nikdy nezbude čas.

Tento proces jsme rozdělili na nejdůležitější kroky. Těmi jsou: idea, stavební program, architektonická soutěž, posouzení výsledků, projektování. Ve skutečnosti »kroky« nejsou takhle striktně oddělené, idea se líhne postupně, mnohokrát se v diskusích či bitkách pozměňuje a vyvíjí. Je záhodno tento proces průběžně dokumentovat, zaznamenávat komentáře a zkušenosti.

Zázemí

Chceme-li knihovnu postavit, musíme přesvědčit dvě skupiny partnerů. Především své kolegy, bez jejichž všestranné podpory se neobejdeme, a své nadřízené, kteří budou o stavbě a jejím financování rozhodovat.

Situace, kdy za ředitelkou knihovny přijde zástupce města s neodbytným přáním postavit knihovně nový stánek, patří v České republice spíše do říše snů. Proto, dospějeme-li k přesvědčení, že (často už dávno) potřebným a nejrozumnějším řešením prostorových (a/nebo jiných) problémů naší knihovny je zásadní rekonstrukce nebo dokonce nová stavba, je ze všeho nejdůležitější dokázat touto ideou infikovat každého, koho pro zdar tohoto nápadu potřebujeme. Těch není málo.

Jsou to především kolegové, spoluzaměstnanci, kteří se musí ztožnit s myšlenkou nové knihovny, přijmout ji za svoji nebo se s ní aspoň smířit. To není jednoduché, znamená to vzdát se osvědčených – byť mnohokrát proklínaných – jistot knihovny současné výměnou za »holuby na střeše« zatím ještě zcela hypotetické knihovny nové. Hlavními metaforami práce knihovníků jsou řád, trvání, konzervace; proto představa totální změny navykklých jistot je pro mnohé traumatizující. Ale jsme přesvědčeni, že tady je třeba začít. Bez poctivé, zasvěcené a přemýšlivé spolupráce těch, kdo dnes v knihovně pracují, lze jen sotva plánovat knihovnu novou.

Kritickým momentem je pokus ideu nové knihovny implantovat do funkčních i finančních priorit zřizovateli, ať to je škola, město, krajský úřad nebo ministerstvo. Je zřejmé, že naše idea musí ladit s rozvojovými plány státu, kraje, města či školy. Každá knihovna jako veřejná stavba, navíc budovaná s vyhlídkou aspoň padesátileté existence, představuje trvalou hodnotu, má ohromný symbolický význam, a tak je svého druhu pomníkem. Dokládá – jako ta efezská – jaký význam zřizovatel nebo ten, kdo stavbu financuje, přikládá knihovně jako symbolu otevřené společnosti podporující vzdělání, prospěšné trávení volného času, solidaritu s méně majetnými a další hodnoty. Takové argumenty mohou pomoci stavbu knihovny posunout na žebříčku priorit.

Vedle domácích a nadřízených nelze zapomínat ani na širší veřejnost. Tím máme na mysli jak politiky, zastupitele či veřejně známé osobnosti s vlivem, dále kolegy z jiných knihoven, tak na druhé straně budoucí uživatele. Soudíme ale, že je vhodnější oslovit je později, až když máme v ruce něco konkrétnějšího než pouhou ideu.

Idea a argumenty

Vize nové knihovny musí hledět daleko dopředu. Pro přípravu záměru stavby moderní knihovny nestačí jen extrapolovat dosavadní zkušenost. Strategie rozmyšlení scénářů možných budoucností, jejich kritického zhodnocení a volby pravděpodobných variant je asi nejnadhlednější cestou, jak se vyhnout nepřijemným překvapením v budoucnu.

Nová knihovna musí být něčím víc než jen novým stánkem pro starou instituci. Samozřejmě vychází z potřeb instituce a místa a bere ohledy na všechny lokální souvislosti, přitom by měla být velkorysá a především otevřená. Několik základních hesel, tezí koncepce, zaměření nové budovy a proměněné instituce vytvoří odrazový můstek pro další uvažování. V nové knihovně bude mnohé odlišné od současné zkušenosti. Je nutné promýšlet detaily každého pracoviště, zapomenout na »takhle jsme to dělali vždycky«, popustit uzdu fantazii, oddělit podstatné od místního koloritu, porozhlédnout se po světě a pak s největší možnou pečlivostí sestavit

kvalitní podklady pro přípravu knihovny nové. Idea musí být opřena o věrohodné argumenty.

Aby se nám mohlo podařit ideu své nové knihovny vysvětlit všem výše uvedeným a přesvědčit je o ní, abychom jim dokázali svůj nápad »prodat«, musíme ho srozumitelně formulovat a podepřít jasnými a přesvědčivými argumenty, a to na malém prostoru – dlouhé rozklady bude jen málokdo ochoten číst. Podstatná pro formulaci ideje je jasná vize – vyjádřená na půl stránce – čeho se má novostavbou dosáhnout; říci pouze »více místa« nemusí znít přesvědčivě. Pádnými argumenty jsou statistiky výkonů a průzkumy čtenářských potřeb. Přitom je důležité neopomenout vývoj, trendy a plány v relevantním okolí zamýšlené knihovny. Tím myslíme jak instituce příbuzné či nějak související se zamýšlenou novou knihovnou, tak směrné a rozvojové plány a také skutečné fyzické okolí budoucí novostavby.

V době moderních knihovních systémů je získání kvalitních statistik výkonů (výpůjček, referenčních a dalších služeb, obsazení terminálů pro OPAC a ve studovnách, obsazení studoven atd.) podstatně usnadněno. Důležitá nejsou jen absolutní čísla ve statistikách, daleko významnější je jejich porovnání a zejména interpretace (známý je výrok Winstona Churchilla: »Nevěřím žádným statistikám, pokud jsem je sám nefixoval.«). Obtížnější a pracnější je získávat data o potřebách a nárocích čtenářů. V každém případě je důležité porovnání téhož (a stále stejně měřeného) údaje v čase, kdy řady ukazující trendy lze s jistou opatrností a zahrnutím dalších vlivů extrapolovat do budoucnosti. Všechny ukazatele a trendy je pak zdravé porovnat s obdobnými údaji srovnatelných institucí ve srovnatelných podmínkách jak domácích, tak zahraničních. Netřeba připomínat, že grafická prezentace je daleko výmluvnější než tabulky a že méně bývá často více.

Zdravá myšlenka (a na uvážlivé zřizovatele dobře působící) je hledání »strategických partnerů« či spojenců, ať už to jsou potenciální sponzoři, budoucí významní uživatelé nové knihovny (na novém místě) nebo případní spoluuzivatelé nové budovy. Spíše výjimečně se vyskytují v Česku sponzoři, kteří knihovně poskytnou skutečně citelnou pomoc, ať už materiální

nebo třeba výhodným pronájmem prostor. Nezbyvá než doufat, že s růstem bohatství a vzdělání bude takových přibývat. V mnoha cizích zemích novou knihovnu, která bude sloužit univerzitě i městu, často staví a její provoz financují univerzita a obec či stát společně. U nás příklad takto racionálního využívání veřejných prostředků (pravda, naším právním řádem nijak neusnadněného) neznáme. Jakmile se v rámci správních a finančních reforem dostane rozhodování o investicích a provozu institucí financovaných z veřejných prostředků do rukou krajů a obcí, rozumní hospodáři nepochybně vyvinou tlak na vznik podobných spojení i u nás.

Je-li idea jasná, musíme se dopracovat toho, kde a jak velká knihovna by se měla stavět, kolik má mít prostoru pro volný výběr, pro sklady, pro kolik čtenářů, kolik jakých studoven má mít a tak dále. Tím se už chystá další krok – příprava stavebního programu.

Stavební program

Stavební program je reflexí vize do konkrétních potřeb. Měl by detailně popsat potřebné prostory a obecně specifikovat jejich nutné vazby, naproti tomu by ideálně měl říkat jen nezbytné minimum údajů o tom, jak konkrétně by měly být umístěny; to zejména pokud bude uskutečněna architektonická soutěž (pro niž je stavební program zásadním podkladem).

Zdá se to možná přehnané tvrzení, ale podle našeho názoru tyto první dvě fáze, formování ideje a zpracování stavebního programu, mají pro úspěch celého projektu rozhodující vliv. Na samotný začátek je potřeba – ve fázi, kdy se to málokomu zdá být skutečně nutné – napřít co nejvíce energie a týmové práce. Samozřejmě záleží na projektu a schopnostech a pečlivosti dodavatelské firmy, do jaké kvality se naše vize zhmotní. Ale nedomyšlená či slabá idea a chyby a opomenutí ve stavebním programu se v průběhu projektování či dokonce stavby samotné jen velmi obtížně napravují; pokud se to podaří, pak obvykle jen za cenu zdržování a zdražování.

Stavební program je převedením ideje nové knihovny do suché řeči čísel: počty svazků ve volném výběru i ve skladech, počty míst ve studo-

vnách, učebnách, kavárnách a u terminálů, počty zaměstnanců v jednotlivých útvarech, místa pro technický personál a jeho vybavení, pro ostrahu, kuchyňky a prostory pro odpočinek, přednáškové či výstavní sály a jejich zázemí, šatny a záchody a tak dále, to vše je třeba převést na čtvereční metry podle příslušných norem a zvyklostí. Tam, kde to je nutné, je třeba specifikovat požadavky na přímé osvětlení a větrání, na řízení či úpravu klimatu a podobně. Vazby mezi jednotlivými funkčními celky pak zachycuje provozní schéma, které také reflektuje cesty dokumentů a provozních materiálů na jedné straně a návštěvníků knihovny a zaměstnanců na straně druhé. Tohle už naprosto není práce jen pro knihovníky, součinnost s kvalifikovaným odborníkem je nutností.

Stavební program je zásadním podkladem pro všechny další kroky, slouží i jako zásadní podklad zadání architektonické soutěže a pro stanovení přibližné ceny stavby.

Jistým úskalím tvorby stavebního programu je fakt, že na jedné straně je třeba promýšlet potřebné plochy provozů a jejich vazby, na druhé straně by se stavebník měl vědomě bránit pokušení »projektovat« a své názory na možné prostorové uspořádání či dokonce konkrétní provedení ze stavebního programu vymýtit, aby tak zbytečně neomezoval a neovlivňoval toho, kdo bude stavební program převádět do architektonické studie. Stavební program by měl formulovat požadavky na prostory a jejich souvislosti, dostupnost a využitelnost v koncepční úrovni a nepředjímat řešení. Tedy nikoliv »noční studovna bude v přízemí vedle pracoviště ostrahy«, ale »noční studovna musí být přístupná sedmkrát 24 hodin v týdnu při nároku na pracovníky knihovny redukovaném na minimum až nulu, přitom musí být zajištěna bezpečnost všech prostor knihovny«. Přeurčením požadavků se připravujeme o zajímavá nekonvenční řešení, která se architekt neodváží použít, aby nebyl v soutěži vyřazen pro nedodržení stavebního programu.

Protože chyby, nedostatky či opomenutí stavebního programu mají závažné důsledky v dalších etapách přípravy a výstavby samotné, je užitečné, raději bychom řekli nutné, podrobit stavební program kontrolám

různé úrovně. Kontrolu pracovníky knihovny považujeme za samozřejmou. Dalším stupněm je oponentura nezávislých odborníků. Připomínky těch, kdo už martyriem příprav prošli, jsou nesmírně cenné. Mohou ušetřit množství omylů a chyb anebo třeba jen usnadnit rozhodování o zdánlivě rovnocenných variantách. Zejména u nákladné investice může být užitečné ověřit konzistentnost a bezrozpornost stavebního programu tzv. ověřovacím projektem. Jeho účelem je zjistit, zda požadavky dané stavebním programem je možné umístit do prostoru vymezeného stavební parcelou a případnými dalšími omezujícími podmínkami a zda nejsou vnitřně rozporné požadavky provozního schématu.

Hrubá cena stavby získaná na základě výměr stavebního programu je v této fázi nejpřesnější možný základ odhadu budoucích nákladů. Tato hrubá částka zahrnuje i náklady na vnitřní vybavení, náklady na projektování (čtyři úrovně: projekt pro územní řízení, projekt pro stavební povolení, dokumentace pro výběr dodavatele a konečně vlastní prováděcí projekt), náklady na řízení projektu výstavby i náklady na architektonickou či architektonicko-urbanistickou soutěž. Alespoň hrubý nástin stavebního programu je potřebný ve velmi rané fázi uvažování o nové knihovně proto, aby bylo možné získat hrubý odhad nákladů budoucí stavby pro diskusi se zřizovatelem. Propočet nákladů se pak s každým stupněm projektové přípravy zpřesňuje.

Architektonická soutěž

Architektonická nebo architektonicko-urbanistická soutěž je v civilizovaném světě uznávaným způsobem, jak najít nejvhodnější řešení projektového úkolu daného stavebním programem, stavební parcelou a dalšími omezujícími podmínkami, a také projektanta schopného tento úkol vyřešit.

Výsledkem architektonické soutěže je velký počet návrhů, z nichž téměř všechny jako by byly vytvořeny zbytečně. Ale není tomu tak, i ne-vítězné mohou být inspirací při transformaci architektonické studie do dalších stupňů projektu.

Přestože není ani pro veřejné budovy povinná, měla by architektonická soutěž pro velké nové budovy a celkové rekonstrukce být samozřejmostí. V současném právním řádu České republiky (září 2003) zeje značná mezera: zákon upravující soutěžení (Zákon č. 199/1994 o zadávání veřejných zakázek) v aktuálním znění pojem architektonické soutěže vůbec nezná. Poté, co proběhne architektonická soutěž, je dnes nutné vybrat projektanta dalším výběrovým řízením, přičemž podle zákona účast či dokonce vítězství v architektonické soutěži nemůže být rozhodujícím kritériem. To znamená, že vítěz architektonické soutěže může z výběrového řízení vypadnout pro banální chybu anebo pro dumpingovou cenu jiného projektanta. Ten ovšem sotva získá od autora vítězného návrhu – držitele autorských práv – souhlas, aby podle vítězného návrhu projektoval, a nastane patová situace. Tu by měla konečně odstranit dlouho připravovaná novela zákona o zadávání veřejných zakázek plánovaná snad na konec tohoto roku.

Pravidla uspořádání soutěže, termíny, složení poroty i postup její práce jsou podrobně popsány v soutěžním řádu České komory architektů, takže sestavit soutěžní podmínky, připravit soutěžní podklady a vypsát soutěž je poměrně jednoduché. Důležité je do kritérií hodnocení návrhů v soutěžních podmínkách vedle kritérií obecně architektonicko-urbanistických vtělit v dostatečně obecné podobě požadavky na flexibilitu a (zejména provozní) ekonomii návrhu.

Ale možná vůbec nejdůležitější – kromě prostředků na ceny a na uskutečnění soutěže – je získat do poroty renomované architekty. Zkušenost říká jasně, že kvalita poroty do značné míry předurčuje i kvalitu přihlášených projektů.

Závěrečnou výstavu výsledků architektonické soutěže lze využít k propagaci ve veřejnosti, ať to je skutečně široká veřejnost v případě knihovny veřejné nebo »veřejnost« školy, tj. studenti i akademický sbor u knihovny akademické. Pro ně se knihovna staví, oni do ní budou chodit a budou její budovatele velebit nebo hanět. Jejich hlas by měl být vyslyšen, i když je zřejmé, že získat od různorodé čtenářské populace konzistentní

názory je čirá utopie. Přesto získat veřejnost pro myšlenku nové knihovny je důležité; její podpora může být v kritických okamžicích života projektu rozhodující.

5P a posouzení

Pokud všechno dobře dopadne a je komu zadat projektování, je účelné ještě znovu podrobně konfrontovat stavební program a vítěznou architektonickou studii, mj. i ve světle dalších úspěšných návrhů, a tyto poznatky zachytit písemně v tzv. uživatelském projednání. To je jedním z kroků trvalého dialogu mezi stavebníkem/investorem, projektantem a dodavatelem stavby samotné.

Jaká by měla být naše téměř ideální knihovna? Obecně by měla mít všech 5P, a měla by tedy být:

- \ přívětivá, přitažlivá a profesionální pro uživatele;
- \ pohodlná pro knihovníky;
- \ příznivá pro fondy;
- \ působivá zvenjšku i interiérem;
- \ přístupná svou polohou pro uživatele.

Přívětivost ke čtenáři vidíme v pestré nabídce a přehledném uspořádání profesionálních informačních zdrojů a služeb vyjádřené i v informačním systému. Zahrnujeme sem i možnosti příjemného posezení s knihou či se sluchátky nebo u PC, posezení s přáteli, občerstvení ať už v bistru nebo alespoň z automatu, dobře fungující osvětlení a příjemné vnitřní klima. Závisí víc na lidech – knihovnicích než na budově, ale to je pro jiný seminář.

Pohodlí pro knihovníky: dalo by se čekat, že knihovníci na sebe při přípravě stavebního programu nezapomenou, ale bývá tomu naopak. Nejde ani tak o pracovní místa v kanceláři, kdy každý pracovník i ve směnném pracovním procesu předpokládá, že někde bude mít svůj pracovní stůl, což většinou není ani nutné ani možné. Spíše jde o efektivní, ergonomické a co nejméně namáhavé fungování všeho počínaje zásobovací rampou pro příjem pošty a knih, dopravními prostředky, které obstarávají

vertikální a horizontální pohyb lidí i nákladů po knihovně, až po vybavení vhodnými počítači. V pracovním zázemí pak i o počty, velikosti, umístění a vybavení čajových kuchyněk, denních místností a šaten.

Příznivost pro knihy a časopisy, vytvářená stálou teplotou a vlhkostí bez slunečního osvitu, se dá celkem jednoduše splnit ve skladištích buď bez oken, nebo s okny na sever, s přísným skladovým režimem. Poměrně složitě se dají tyto požadavky splnit ve volném výběru, kde proti sobě stojí potřeba denního světla pro čtenáře a vyloučení denního světla pro knihy. Do péče o knihovní fond zahrnujeme i ochranu knih proti zcizení, kvůli které musí někde na trase mezi vstupem pro veřejnost a volným výběrem stát kontrolní branka. Podobné úvahy jsou nutné pro další audiální či audiovizuální média.

Působivost budovy a interiéru je subjektivní prvek. Její posouzení – kromě několika triviálních zásad zmíněných dále – asi ponecháme více než všechno ostatní na názoru architekta.

Přístupnost knihovny je požadavek zakotvený do doporučení IFLA a je zcela legitimní. Knihovna musí být umístěna tak, aby byla snadno dostupná – pěšky nebo MHD, aby byla uprostřed města nebo vysokoškolského kampusu či v jiném přirozeném spádovém místě. Doporučení IFLA dokonce dostupnost knihovny vymezuje časově: veřejná knihovna by měla být dostupná do 15 minut (Buss plus zu Fuss). A všechny knihovny by měly být přístupné bezbariérově.

Tyto všechny faktory a vlivy by měla idea přiměřeně reflektovat.

Projektování

Kdo se chce přiblížit ideální knihovně, musí zajistit dokonalou projektovou přípravu. Když už zřizovatel přijal ideu knihovny a na jejím základě přidělil pozemek (velikánská výhra), začíná projektová příprava zpracováním projektu pro územní řízení, jehož výsledkem je rozhodnutí o umístění stavby. Všechny fáze projektové přípravy jsou dány zákonem č. 50/1976 Sb. ve znění pozdějších předpisů o územním plánování a stavebním řádu známým jako stavební zákon.

Nejdůležitější fází projektové přípravy je projekt pro stavební povolení. Jeho základní postuláty jsou dány stavebním zákonem. Projekt pro stavební povolení je souhrnem dílčích projektů podle nejdůležitějších profesí: architektonicko-stavební, elektrotechnika silová a slaboproud, statika, zdravotní technika, vzduchotechnika, tepelná technika, požární projekt. A vřele doporučujeme, aby tento projekt pro stavební povolení obsahoval tzv. standardy kvality, které – jak název říká – zavazují dodavatele k určitému stupni kvality. A z trpké zkušenosti jednoho z nás radíme: nebojte se použít pro některou část projektu, např. vzduchotechniku, formu oponentního posudku. Projektant musí dodržet všechny požadavky stavebního zákona, aby příslušný stavební úřad na základě tohoto projektu, po vyjádření všech dotčených orgánů (kterých může být až kolem dvaceti) a na základě místního šetření mohl vydat stavební povolení. Zcela nezbytné je, aby nejpozději současně s projektem pro stavební povolení vznikala studie interiéru, která zajistí, aby ústřední topení, osvětlení, strukturovaná kabeláž atd. byly řešeny jak podle potřeb stavby, tak interiéru.

Po vydání stavebního povolení je povinností projektanta zapracovat do projektu všechny připomínky dotčených orgánů, akceptované stavebním úřadem, a zapracované tudíž do stavebního povolení.

Pokud jde o menší stavbu, končí projektová příprava zpracováním projektu interiéru. V případě větších staveb vzniká ještě podrobnější realizační projekt nebo zadávací listy či jiná průběžná projektová dokumentace, která reaguje na postup stavby.

Projekt interiéru vzniká na závěr projektové přípravy. Nejde tu jen o výkresy jednotlivých druhů mobiliáře a jejich rozmístění v knihovně (tzv. dispoziční řešení), ale i o barevné řešení prostor, informační systém a i zde doporučujeme specifikovat v projektu standardy kvality. Důležitou a zcela praktickou součástí projektu by měl být seznam a počty všech navrhovaných druhů mobiliáře a počty těchto druhů v jednotlivých místnostech. Pro uživatele je jistě pohodlnější, zpracovával-li projekt interiéru stejný projektant (resp. stejný projektový ateliér), který zpracovával i stavební projekt.

Projektant by měl dohlížet na výrobu a kvalitu mobiliáře a poté asistovat i při jeho rozmístování.

A ještě něco: na závěr stavební akce vzniká tzv. dokumentace skutečného provedení, která zdokumentuje výsledné provedení stavby pro pozdější potřeby. Velikým nešvarem – neříkáme že všech – projektantů je opatřit razítkem »Skutečné provedení« původní projekt pro stavební povolení. Ten se však většinou, i když třeba jen málo, od skutečného provedení liší a později, např. při úpravě sítí, je oříškem najít, kde ty kabely vlastně jsou.

Dispoziční řešení

Dispoziční řešení, to je téměř magická činnost, která se zabývá především tím, kde v knihovně budou různé aktivity umístěny a kam a kudy se po knihovně pohybují lidé a knihy. Praxe ukazuje, že by měly být dodrženy některé prověřené zásady.

- 1 \ Nemají se křížit cesty čtenáře, knihy a zaměstnance. V rekonstruovaných prostorách se tato zásada dodržuje špatně, pokud se vůbec dodržet dá. Ze zásady nekřížení cest vyplývá obvykle, že vstup pro čtenáře je jinde než vstup pro zaměstnance a že se knihy přivážejí do budovy ještě dalším vstupem s nejkratší cestou do oddělení zpracování fondů a odtud do knihárny. Ale to není vše. Jde o důsledné oddělení čtenářských a zaměstnaneckých prostor a prostup budovou na karty či alespoň na kódy při stanovení zásad tzv. klíčového režimu, tedy hierarchie vstupů pro zaměstnance, respektující např. přísný skladový režim.
- 2 \ Je třeba se dohodnout, které prostory patří do zóny rušné, polorušné a tiché, a podle toho je řadit v dispozičním řešení. Samozřejmě v rušné zóně budou některé vstupní prostory a chodby, zatímco v tiché bezesporu prostory studijní. Další rozlišení je závislé na charakteru činností v té které knihovně.
- 3 \ Preferovat vertikální dopravu. Nemáme tím na mysli pro naše poměry drahý telelift, ale výtahy – osobní, nákladní, knižní. I malá knihov-

na, dislokovaná do dvou (nebo více) podlaží, by měla mít výtah. A pokud by obě podlaží měla být přístupná čtenářům, pak je výtah nebo alespoň plošina povinností uloženou vyhláškou č. 369/2001 Sb. kvůli osobám s omezenou schopností pohybu a orientace. Ostatně zdravý rozum a předvídavost by měly vést k požadavku výtahu ve vícepodlažní budově v každém případě. A mělo by platit, že »čím větší knihovna, tím více výtahů«.

- 4 \ Brát v úvahu světové strany a nejbližší okolí knihovny (výškové budovy, stromy, hlučné ulice, atd.). Zaměstnanci musí mít podle hygienické vyhlášky na pracovišti denní světlo, naproti tomu knihám a časopisům denní světlo nevyhovuje a alespoň skladiště by mělo být v prostorech bez denního světla nebo s okny na sever. Počítače by zase měly být co nejméně u oken vedoucích na jižní či západní stranu.
- 5 \ Komunikace a zdi by neměly ukrajovat z užitkové plochy více než 30 %. Zejména chodby včetně předsíní musí být vyřešeny racionálně, aby se nevytvářely zbytečně dlouhé vzdálenosti (např. vzdálenost záchodů a čajových kuchyněk od kanceláří, výpůjční služby, studoven).
- 6 \ Poslední zásada, platná jen pro veřejné knihovny: oddělit od sebe, ale jen částečně, svět dospělých a dětských čtenářů, buď jejich dislokováním do různých podlaží, nebo alespoň zamezit, aby jedna kategorie musela procházet prostorami vyhrazenými pro tu druhou, ale ponechat vzájemnou propustnost těchto prostor.

Flexibilita, elegance, ekologie, robustnost

Možná se zdá, že uvedené čtyři vlastnosti jsou v protikladu, my si to nejen nemyslíme, naopak soudíme, že ve značné míře jsou charakteristikou kvalitního návrhu a provedení naší ideální knihovny.

Při formulování požadavků ve stavebním programu musíme poctivě přiznat, že se během blízkých let mnohé změní, ale dnes nedovedeme říci jak. V době knihoven stále rychleji se proměňujících je nutné předejít při změnách či úpravách činností knihovny zbytečnému bourání, přestavová-

ní příček a jiným stavebním úpravám, které časově omezují činnost knihovny a navíc jsou mnohdy i finančně nákladné. Jak tomu zamezit? Už při projektování důrazem na flexibilitu, a to vnější i vnitřní.

Vnější flexibilita je tak trochu jako sci-fi, ale přesto: při všech úvahách o stavbě je třeba počítat s volnou plochou, která by se dala využít později pro přístavbu k budově knihovny.

Vnitřní flexibilita ve stručnosti znamená především minimum příček, nezbytného oddělování prostor lze dosáhnout i jen knihovnickým mobiliářem (hlavně regály). Zdrojem flexibility mohou být i pohyblivé regály či skříňové příčky. To je ovšem viditelná stránka problému. Rozvedení elektrické a počítačové sítě či ještě spíše integrovaného systému strukturované kabeláže sloužícího elektronické protipožární signalizaci, elektronické zabezpečovací signalizaci, telefonní síti, domácímu telefonu a místnímu rozhlasu, elektronické kontrole přístupu, kamerovému monitorování prostor, samozřejmě počítačové síti a dalším, dnes ještě neznámým aplikacím, je dnes téměř samozřejmostí. Zde lze očekávat vývoj k bezdrátovému přenosu dat, což stavebníka zbaví problémů při rozvodu kabelů ve žlabech, roštech, v podhledech nebo v soklech na podlaze. A na okraj: nezapomenout na potřebné vyústění EZS na pultě policie a EPS na pultě Hasičského záchranného sboru.

Jedním z požadavků na návrh by měla být i minimalizace provozních nákladů. Získat prostředky na zbudování nové knihovny je neobyčejně obtížné. Daleko svízelnější – protože nekončící – je získávat každoročně prostředky na provoz nové knihovny. Proto je nesmírně důležité, aby budova byla energeticky úsporná, aby byla nenáročná z hlediska údržby obvodového pláště, a to jak běžného čištění, tak co do dlouhodobé životnosti použitých materiálů a konstrukčních řešení. Rovněž vnitřní vybavení by

mělo být robustní, trvanlivé a přitom odpovídat vysokým estetickým kritériím. To vše hovoří pro nutnost nešetřit na kvalitě provedení, ušetřit je nutno na celkově promyšleném konceptu.

Těsně před závěrem

Při celém procesu projektové přípravy a následné stavby, který se nám zde musel vejít na pár stránek, je důležité, aby vznikl dobře fungující čtyřúhelník investor-uživatel-projektant-dodavatel, v němž každý má svou nezastupitelnou úlohu. A snad nám prominete, že zde vyzdvihneme klíčovou úlohu uživatele – stavebníka. Proč? On to je, kdo v prostorách, které vzniknou – vznikly, bude sloužit svým čtenářům a návštěvníkům, a tak naplňovat ideu, se kterou do celého procesu vstupoval. Ostatní se jen zřídka vrátí na místo činu, kde uživatel setrvá roky a bude se střetávat se skutečností, které pomáhal na svět. A právě proto přiznáváme uživateli právo prosazovat názory obhajující funkční řešení i za cenu konfliktů a být důsledný v hledání řešení, která preferují potřeby čtenářů a knihovníků.

Samozřejmě se budou vážit peníze investora, um dodavatele a schopnosti projektanta a proti všem bude stát neúprosně běžící čas, ale nestojí optimálně fungující organismus knihovny sloužící stovkám a tisícům návštěvníků za to?

Závěr

Navrhnout dnes dobrou knihovnu, která bude dobrá ještě za nějakou desítku let, je obtížný úkol. Pokusili jsme se identifikovat čtyři hlavní role moderní knihovny a některé zásadní myšlenky, které by dobrý návrh měl respektovat. Okomentovali jsme postup přípravy nové knihovny od zrodu ideje po projekt. Snad to poslouží při přípravě další stavby.

Literatura

Hav86 Havelka, Eugen. Matoušková, Ivanka. Veřejné knihovny: Typizační směrnice MK. Praha: Ministerstvo kultury, 1986.

Neu95 Neufert, Ernst. Navrhování staveb: Příručka pro stavebního odborníka, stavebníka i studenta. 1. vyd. Praha: Consultinvest, 1995. 581 s. ISBN 80-901486-4-6.

Luk97 Lukez, Paul. Whither://multi-media.(cyber).libraries? In: Library Builders. London: A.D. Academy Editions, 1997.

Fotografie efezské knihovny Oldřich Škácha

knihovna a architektura 2003

\ knihovny bez bariér _____

vydavatel státní technická knihovna

vydání 1.

rok vydání 2003

redakce lenka kocánová \ dana lošťáková \ martin svoboda

grafická úprava lukáš kalivoda